

DRUŠTVENA I TEHNIČKA ISTRAŽIVANJA

ČASOPIS ZA DRUŠTVENE I TEHNIČKE STUDIJE

Godina VII, br. 2, decembar/prosinac 2021. godine

**ENERGETIKA
KRIMINALISTIKA
PROMET
POSLOVNA EKONOMIJA
ZAŠTITA NA RADU I ZAŠTITA OD POŽARA
INFORMACIJSKE TEHNOLOGIJE**

IZDAVAČ/ PUBLISHER:

Visoka škola „CEPS – Centar za poslovne studije“ Kiseljak
College "CEPS – Center for Business Studies" Kiseljak

ZA IZDAVAČA/ FOR THE PUBLISHER:

Pred. VŠ Mirzo Selimić, direktor

UREDNIŠTVO/ EDITORIAL BOARD:

Glavni urednik/Editor in Chief: Pred. VŠ Mirzo Selimić; Prof. dr. Zenaid Đelmo; Prof. dr. Nevzet Veladžić; Prof. dr. Ratko Duev (Republika Sjeverna Makedonija); Prof. dr. Atanas Kozarev (Republika Sjeverna Makedonija); Prof. dr. Martin Folta (Češka Republika); Prof. dr. Mladen Radivojević, Prof. dr. Ranko Mujović (Crna Gora); Prof. dr. Duško Pavlović (Hrvatska); Prof. dr. Robert Štefko (Slovačka); Prof. dr. Dragan Ilić (Srbija); Prof. dr. Fuad Purišević; Prof. dr. Velibor Peulić; Prof. dr. Želimir Kešetović (Srbija); Akad. Prof. dr. Nedžad Korajlić; Prof. dr. Armin Kržalić; Prof. dr. Alan Labus (Hrvatska); Doc. dr. Ivan Toth (Hrvatska); Doc. dr. Ivan Nađ (Hrvatska); Prof. VŠ Haris Šarganović; Pred. VŠ Džemal Cinac; Pred. VŠ Samir Ščetić; Pred. VŠ Nermin Palić; Pred. VŠ Dario Marušić; Pred. VŠ Tijana Bombol Delevska (Republika Sjeverna Makedonija); Pred. VŠ Semir Oglečevac.

ISSN: 2303 – 8462

Adresa uredništva/ Address: Ulica Josipa bana Jelačića b.b., 71250 Kiseljak

Časopis izlazi dva puta godišnje. Sadržaj i sažeci radova dostupni su na Internet adresi:/ The journal is published twice a year. Contents and abstracts are available at Website: www.ceps.edu.ba/DIT.aspx

Svi radovi podliježu anonimnim recenzijama/ All papers are subject to anonymous reviews.

Prilozi objavljeni u časopisu Društvena i tehnička istraživanja referiraju se u:/ Journal of The social and technical research is indexed/abstracted in: Index Copernicus International i CEEOL.

Riječ urednika

Pred nama je novi broj časopisa „Društvena i tehnička istraživanja“ za 2021. godinu. Svih ovih godina izdavač časopisa je Visoka škola "CEPS - Centar za poslovne studije" iz Kiseljaka, kao visokoškolska ustanova utemeljena na neprofitabilnim načelima, rođena prvenstveno, kako bi se ostvarila potreba za produciranjem visokoobrazovanih stručnjaka koji će uspješno odgovarati savremenim poslovnim izazovima te podizanju razine kvalitete visokoškolske edukacije iz oblasti društvenih i tehničkih studija u Bosni i Hercegovini.

Slično kao u prethodnim, pa tako i u ovom broju pored radova domaćih autora čekaju Vas radovi autora iz Hrvatske i Srbije. U ovom broju za čitaoce smo odabrali deset preglednih znanstvenih radova i jedan stručni rad.

Časopis „Društvena i tehnička istraživanja“ će kao i prethodnih godina u narednom razdoblju biti otvoren svima koji žele objaviti svoje radove iz područja društvenih i tehničkih nauka shvaćenih u širem smislu. Radovi se primaju na bosanskom, hrvatskom, srpskom i na engleskom jeziku. Svi radovi podliježu dvostrukoj recenziji i uobičajenim pravilima objavljivanja u naučnim časopisima. Uredništvo časopisa nastojati će poštovati razumne rokove i njegovati kulturu naučne rasprave. Nadamo se da će iz svega toga proizići rezultati koji su značajni i koji ostaju trajni.

Prilozi objavljeni u časopisu Društvena i tehnička istraživanja referiraju se u digitalnim bazama:

- ✓ Index Copernicus International i*
- ✓ Central and Eastern European Online Library (CEEOL).*

Urednik bi na kraju želio zahvaliti svim autorima koji svojim radovima omogućuju izlazak časopisa, recenzentima koji pridonose kvaliteti samih radova. Zahvaljujem uredništvu na aktivnoj saradnji u pripremi časopisa, a čiji su prijedlozi, sugestije i saradnja svakako pridonijeli kvaliteti samog časopisa.

Glavni urednik
Pred. VŠ Mirzo Selimić

SADRŽAJ:

Ensad Korman

<i>NEFORMALNE POTRAŽNE RADNJE POLICIJSKIH AGENCIJA</i>	4
<i>INFORMAL SEARCH ACTIONS OF POLICE AGENCIES</i>	4

Ensad Korman

<i>ODUZIMANJE NEZAKONITO STEČENE IMOVINE</i>	23
<i>CONFISCATION OF ILLEGALLY ACQUIRED PROPERTY</i>	23

Šabanija Senadin

<i>SIGURNOSNI ASPEKTI KRIJUMČARENJA MIGRANATA I TRGOVINE LJUDIMA</i>	41
<i>SECURITY ASPECTS OF MIGRANT SMUGGLING AND TRAFFICKING IN PERSONS</i>	41

Slaviša Bjelogrić

<i>ZABRANA DISKRIMINACIJE U AFRIČKOM SISTEMU LJUDS. PRAVA</i> 62	
<i>PROHIBITION OF DISCRIMINATION IN AFRICAN HUMAN RIGHTS SYSTEM</i>	62

<i>Petar Tamamović, Mersiha Slipičević, Aleksandar Tamamović, Lejla Palić</i>	
<i>REINŽENJERING POSLOVNIH PROCESA U MALIM I SREDNJIM PREDUZEĆIMA</i>	79
<i>REENGINEERING OF BUSINESS PROCESSES IN SMALL AND MEDIUM ENTERPRISES</i>	79

Mirjana Radaković, Mersiha Slipičević

<i>ULOGA MONETARNE POLITIKE U SISTEMU DRŽAVE</i>	91
<i>THE ROLE OF MONETARY POLICY IN THE STATE SYSTEM</i>	91

Ivan Čulo

<i>POSTUPCI I MJERE SAMOZAŠTITNOG PONAŠANJA I SIGURNOSTI U DRŽAVNOJ UPRAVI</i>	106
<i>PROCEDURES AND MEASURES OF SELF-PROTECTIVE BEHAVIOUR AND SECURITY IN PUBLIC ADMINISTRATION</i>	106

Igor Marković, Nermin Palić, Igor Elez

<i>UPRAVLJANJE PARKING POTRAŽNOM U GRADU SARAJEVU I MOGUĆNOST PRIMJENE PAMETNIH PARKING RJEŠENJA</i>	129
<i>PARKING DEMAND MANAGEMENT IN THE CITY OF SARAJEVO AND THE POSSIBILITY OF APPLYING SMART PARKING SOLUTIONS</i>	129

Goran Matjević, Nermin Palić, Martina Matjević

<i>ANALIZA POSTOJEĆEG STANJA DRŽAVNE CESTE D-38 I D-51 DIONICA POŽEGA-AUTOCESTA A3.....</i>	<i>145</i>
<i>ANALYSIS OF THE CURRENT CONDITION OF THE STATE ROAD D-38 AND D-51 SECTION OF POŽEGA-HIGHWAY A3.....</i>	<i>145</i>

Miliša Todorović, Selma Hadžić, Želimir Idrizović

<i>ODGOVORNOST POSLODAVCA PREMA PRAVNOJ REGULATIVI U REPUBLICI SRBIJI I BOSNI I HERCEGOVINI I EKONOMSKE IMPLIKACIJE NEBEZBEDNOG RADNOG OKRUŽENJA .....</i>	<i>169</i>
<i>EMPLOYER'S RESPONSIBILITY TOWARDS LEGAL REGULATIONS IN THE REPUBLIC OF SERBIA AND BOSNIA AND HERZEGOVINA AND ECONOMIC IMPLICATIONS OF AN UNSAFE WORKING ENVIRONMENT.....</i>	<i>169</i>

Amila Taljanović

<i>ZAŠTITNI I RIZIČNI FAKTORI SUICIDA.....</i>	<i>188</i>
<i>PROTECTIVE AND RISK FACTORS OF SUICIDE.....</i>	<i>188</i>

PREGLIEDNI ZNANSTVENI ČLANCI

NEFORMALNE POTRAŽNE RADNJE POLICIJSKIH AGENCIJA

INFORMAL SEARCH ACTIONS OF POLICE AGENCIES

Pregledni znanstveni člana

Mr. Ensad Korman*

Sažetak

Ovlaštene službene osobe u Bosni i Hercegovini imaju specifičan položaj, i to kako u krivičnom postupku tako i u borbi protiv kriminaliteta uopće, a zbog prirode svoje djelatnosti i doprinosa u postupku otkrivanja i dokazivanja krivičnih djela zauzimaju i zavidno mjesto među drugim krivičnoprocesnim subjektima.

Zakonito i sa kriminalističkim pravilima usklađeno postupanje kriminalističkih organa usklađeno sa ovlaštenjima podrazumijeva istovremeno postojanje materijalnog preduslova i formalnog osnova djelovanja. Materijalni preduslov kriminalističkog postupanja predstavlja određeno činjenično stanje, podvodljivo pod odgovarajuće zakonske odredbe, koje čine izvjesnim potrebu i mogućnost da se preduzetim mjerama i radnjama krivično djelo spriječi, otkrije, rasvijetli i dokaže odnosno da se pronađe i liši slobode njegov izvršilac. U osnovi ono može biti dvojako da ukazuje na postojanje činjenica i okolnosti koje samo nagovještavaju postojanje krivičnog djela za koje se goni po službenoj dužnosti i njegovog izvršioca kao i na postojanje sumnje potkrepljenje dokazima da je učinjeno krivično djelo ili da je određena osoba izvršila krivično djelo.

Ključne riječi: policijske agencije, potražna djelatnost, kriminalitet, krivično djelo, ovlaštenja.

Abstract

Legally and in accordance with criminalistic rules the conduct of criminalistic authorities in accordance with the powers implies the simultaneous existence of a material precondition and a formal basis for

---

* Federalna uprava policije, e-mail: ensad.korman@fup.gov.ba

action. The material precondition for criminal conduct is a certain factual situation, subject to appropriate legal provisions, which make certain the need and possibility to take measures and actions to prevent, detect, illuminate and prove the crime, ie to find and deprive of freedom its perpetrator. Basically, it can be twofold, to indicate the existence of facts and circumstances that only suggest the existence of a criminal offense prosecuted ex officio and its perpetrator, as well as the existence of suspicion corroborated by evidence that a crime was committed or that a person committed a crime.

Key words: police agencies, search activity, criminality, criminal offense, authorizations.

1. UVOD

Najveći dio kriminalističke djelatnosti je u vezi sa sprečavanjem i ranim otkrivanjem krivičnih djela i njihovih izvršilaca, a koja preduzimaju ovlaštene službene osobe. Cjelokupna pretkrivična aktivnost organa unutrašnjih poslova odvija se po pravilu samoinicijativno na osnovu sopstvene funkcije ozakonjene dužnostima i ovlaštenjima. Kod većine je prihvaćena podjela takvih radnji na opšte operativno taktičke i istražne radnje. Dok su *istražne radnje* u Zakonu o krivičnom postupku jasno definisane, određeni su uslovi za njihovo preduzimanje, način vršenja i način fiksiranja, *operativno-taktičke* radnje definiše određena zakonska nedorečenost što organima unutrašnjih poslova ostavlja mogućnost da preduzimaju korake na osnovu slobodne ocjene odnosno pribavljenih indicija.

U literaturi se opšte operativno-taktičke mjere nazivaju još i potražne radnje. Međutim, ta dva pojma se ne mogu poistovjetiti, zbog toga što pojedine potražne radnje (zadržavanje osoba zatečenog na mjestu izvršenja krivičnog djela, fotografisanje i uzimanje otisaka prstiju, pretresanje stana i osoba) Zakon o krivičnom postupku određenim odredbama prilagođava potrebama krivičnih postupaka.

Da bi kriminalističko-operativna djelatnost organa unutrašnjih poslova bila plodonosna ne bi smjela da bude i strogo zakonski određena, što samim tim ne znači da treba da bude proizvoljna i arbitrarna. Ukoliko se ne

preduzima radi sprečavanja krivičnih djela (kriminalističkom kontrolom) ova aktivnost se vrši s ciljem rasvjetljavanja početnih saznanja o krivičnom djelu i izvršiocu i prikupljanja informacija, podataka i činjenica do nivoa osnovane sumnje da je određena osoba izvršila krivično djelo, poslije čega se takvo stanje predočava tužiocu putem krivične prijave (Krivokapić; 2000).

Uobičajeni termin za ovu aktivnost je kriminalistička obrada, mada ovaj pojam ima i nešto šire značenje. U kriminalističkoj obradi preduzimaju se ne samo opšte operativno-taktičke radnje, već i istražne, s tim što se opšte operativno-taktičke radnje, po pravilu, preduzimaju na početku i tokom kriminalističke obrade, a istražne na kraju kada obradu treba finalizirati na vrijednost dokaza, ili, pak u pokrenutom krivičnom postupku.

1. PODJELA NEFORMALNIH POTRAŽNIH RADNJI POLICIJSKIH AGENCIJA

Po svojoj prirodi neformalne potražne radnje su dio predistražnog postupka koji prethodi istrazi i koji još uvijek nije krivični ukoliko krivični postupak i formalno počinje otpočinjanjem istrage, odnosno donošenjem naredbe o provođenju istrage od strane tužitelja. Zbog toga ove radnje nisu formalnog karaktera iako u okviru predistražnog postupka mogu biti preduzete i pojedine formalne procesne radnje. Sama potražna djelatnost sastoji se od operativnih mjera ovlaštenih službenih osoba a koje se kombinuju sa drugim mjerama. Pored toga što se preduzimaju u okviru predistražnog postupka važno obilježje ovih radnji jeste da ih uvijek i samo preduzimaju ovlaštene službene osobe kao jedno od tijela krivičnog postupka*.

U odnosu na to da li se radi o osnovima sumnje da je počinjeno krivično djelo za koje se može izreći kazna zatvora u trajanju od pet godina, ovlaštene službene osobe ove radnje preduzimaju pod nadzorom ili bez nadzora tužitelja kao i sa obavezom prethodnog obavještanja tužitelja ili

---

* Prema odredbi čl.21. tačka g. Zakona o krivičnom postupku FBiH " ovlaštena službena osoba" je ona osoba koja ima odgovarajuća ovlaštenja unutar policijskih organa Bosne i Hercegovine, uključujući Državnu agenciju za istrage i zaštitu i Državnu graničnu službu, policijskih organa nadležnih ministarstava unutrašnjih poslova u Federaciji, sudske i finansijske policije, kao i carinskih organa, poreskih organa i organa vojne policije Bosne i Hercegovine ili u Federaciji Bosne i Hercegovine. Pod ovlaštenim službenim osobama smatraju se i stručni saradnici, odnosno istražitelji tužiteljstva koji rade po ovlaštenjima tužitelja.

bez te obaveze, uz to da će to biti s prethodnim obavještanjem i pod nadzorom tužitelja ako se radi o težim krivičnim djelima.

U odnosu na svoj sadržaj koji obuhvataju neformalne radnje definisane su Zakonom o krivičnom postupku i to*:

- prikupljanje potrebnih izjava od osoba,
- pregled prevoznih sredstava, putnika i prtljaga,
- ograničavanje kretanja na određenom prostoru za vrijeme potrebno da se obavi određena radnja,
- preduzimanje potrebnih mjera u vezi sa utvrđivanjem identiteta osoba i predmeta,
- raspisivanje potrage za osobom i stvarima za kojima se traga,
- pretraživanje u prisustvu odgovorne osobe određenih objekata i prostorija državnih organa, javnih preduzeća i ustanova kao i obavljanje uvida u određenu njihovu dokumentaciju i
- poduzimanje drugih potrebnih mjera i radnji.

Analizom zakonskih odredbi može se uočiti da je zakonodavac taksativno naveo koje su to pojedine neformalne radnje uz mogućnost da pored navedenih budu preduzete i druge potrebne mjere i radnje. Međutim provođenjem neformalnih radnji pronađeni predmeti i otkriveni tragovi koji su u vezi sa krivičnim djelom ne mogu biti i dokaznim izvorom u krivičnom postupku. Ove su radnje po svojoj prirodi samo inicijalnim za preduzimanje formalnih dokaznih radnji koje onda mogu ishoditi predmetima i tragovima kao dokaznim izvorima u postupku. Ipak značaj je kako potražnih, tako i radnji prema odredbama Zakona o krivičnom postupku sa aspekta predmeta i tragova u tome što će upravo zahvaljujući njima doći do prvih spoznaja o mogućem postojanju predmeta i tragova koji su u vezi s krivičnim djelom, kao i o mogućoj vezi određenih osoba s njima, čime se otvara put za njihovo prikupljanje i osiguranje u skladu sa procesnim zahtjevom. U tom smislu njihove rezultate možemo nazvati dokazima u spoznajnom smislu.

Racija je radnja preventivnog karaktera i ona se preduzima na pojedinim objektima i područjima u cilju sprečavanja okupljanja i organizovanja kriminalaca, kao i osoba sklonih socijalno-patološkim

---

* *Ibid*, čl. 234. st. 1.

pojavama i naravno radi sprječavanja vršenja krivičnih djela. Preduzimanje racije najčešće je uslovljeno karakterom pojedinih događaja koji sa sobom nose povećanu opasnost kriminalnog ispoljavanja na određenom prostoru koji se «pokriva» redovnom pozorničkom i patrolnom djelatnošću i drugim mjerama preventivno-represivnog karaktera. Racija je karakteristična po svom preventivnom dejstvu, izvodi se povremeno na onim objektima i u ono vrijeme kada se na osnovu bezbjednosne procjene može pretpostaviti da će na mjestu njenog vršenja naći osobe za kojima se traga, izvršioци krivičnih djela kao i radi pronalaženja i obezbjeđivanja tragova i predmeta krivičnog djela, kontrole i otkrivanja novih punktova i objekata gdje se sastaju kriminalci i druga devijantne osobe.

Racija je pažljivo pripremljena, iznenadno i munjevito provedena neočekivana policijska mjera koja se može odnositi na javne ulice i trgove, na slobodne prostore i šume, a i na zatvorene prostorije. Svrha joj je da se izvrši provjera nekog, prethodno u detalje neutvrđenog kruga osoba, bilo s razloga krivičnog progona bilo zbog policijskih preventivnih potreba (Marković; 1972). Racija je planski organizovana iznenadna operativno-taktička mjera koja se provodi unutar određenog munjevito blokiranog prostora (Korajlić, Selimić; 2015). Za raciju se obično vezuju masovni skupovi koji imaju izuzetan društveni, politički i drugi značaj ako okupljaju veliki broj ljudi na jednom mjestu i ako je njihovo zadržavanje nešto duže. Pored toga tu su i razne manifestacije sportskog, umjetničkog, komercijalnog i sličnog karaktera, naročito one masovnije. Narušavanje javnog reda većeg obima, koje sa sobom nose opasnost kriminalnog ili socijalno-patološkog ispoljavanja od strane pojedinaca nošenih «psihologijom mase». Postojanje kriminalnih žarišta i punktova gdje se učestalije vrše krivična djela i ispoljavaju socijalno-patološke pojave, takođe su predmet racije. Svrha racije može biti različita ali najčešće je: da se provjeri i identificira određeni, do u detalje utvrđeni krug sumnjivih osoba, da se pronađu osobe za kojima se traga, da se pronađu i oduzmu predmeti i tragovi krivičnog djela, da se otkriju žarišta kriminaliteta i drugih poroka, da se spriječi vršenje određenih krivičnih djela, naročito u situacijama i u uvjetima koji pogoduju vršenju krivičnih djela (npr. za vrijeme masovne koncentracije stanovništva na određenom području u gradu, naselju, slobodnom prostoru i sl. prilikom održavanja sportskih i drugih javnih priredbi, sajmovi, proslava, itd., kada dolazi do koncentracije džepara, provalnika, varalica, razbojnika, prostitutki,

kockara, krijumčara i dr.); da se identificiraju i onemogućuje neprijateljski elementi i potencijalno opasne osobe u nekoj izvanrednoj situaciji, prilikom provođenja specijalnih osiguranja ličnosti i objekata itd.

Uspješnost racije zavisi od pravilne realizacije dvije grupe aktivnosti: 1) pripreme racije i 2) njenog provođenja (Korajlić, Selimić; 2015). Raciju treba veoma brižljivo pripremiti i do u detalje razraditi plan provođenja racije. Uspjeh ili neuspjeh racije u velikoj mjeri zavisi o tome kako je pripremljena, da li je u njoj angažiran potreban broj ovlaštenih službenih osoba, da li su na odgovarajući način razrađeni zadaci svakog učesnika, da li je do kraja očuvana tajnost pripremanja racije, da li je osigurano jedinstvo rukovođenja itd. Detaljan plan treba da omogući da se racija provede iznenadno, brzo, sistematično, konkretno i u pravo vrijeme, bez nepotrebnog uznemiravanja javnosti (Korajlić, Dautbegović; 2012).

Svaka racija ima svoje specifičnosti, pa se dvije racije nikada ne poklapaju u svim pojedinostima (Vodinelic; 1996).

Na kraju ne treba zaboraviti i politički značaj racije koji se ogleda u tome što broj čestitih ljudi koji su upali u krug racije daleko premašuje broj kriminalaca. Zbog toga je preporučljivo da se racija vrši u vrijeme kada ne vlada veliki promet, na primjer u kasnu noć, jer kada se racija vrši na ulici broj čestitih ljudi, koji su pogođeni tom mjerom, mnogo je veći nego na primjer prilikom racije po noćnim lokalima.

Zasjeda predstavlja operativno taktičku radnju koja se preduzima radi iznenadnog i bezbjednog lišenja slobode izvršilaca krivičnih djela. Zbog svoje važnosti kao i rizika koji nosi sa sobom, potrebno je izvršiti kvalitetno planiranje i izbor mjesta i vremena postavljanja zasjede, kao i izbor uže lokacije, mjesto koje omogućava prikryeno raspoređivanje osoba, dobru preglednost, siguran zaklon i efikasno a za ostale građane neškodljivo dejstvo. Sve navedene aktivnosti treba planirati u skladu sa podacima odnosno procjenom o brojnosti izvršilaca krivičnih djela koje treba lišiti slobode, o njihovoj opremljenosti, obučenosti i spremnosti na pružanje oružanog otpora.

Zasjeda je policijski pothvat tajnog i organizovanog nadziranja određenog objekta ili prostora sa svrhom da se uhvati određena osoba ili osobe koje se kriju, ili su pobjegle za vrijeme vršenja krivičnog djela (Simonović, Matijević; 2007). Zasjeda je organizovana operativno-taktička

mjera tajnog osmatranja i nadziranja određenog prostora ili objekata radi otkrivanja i hvatanja izvršilaca krivičnog djela. To je tajni ili prikriveni raspored operativnih radnika postavljen na mjestu na kojem se očekuje da će proći izvršilac krivičnog djela, ili eventualno na mjestu gdje se očekuje počinjenje krivičnog djela. Kao operativno-taktička mjera zasjeda se razlikuje od tajnog osmatranja jer joj je, skoro uvijek, krajnji cilj iznenadna i energična akcija lišavanje slobode izvršilaca krivičnih djela.

Okolnosti koje iziskuju primjenu zasjede u velikom broju slučajeva, nastaju iznenada i nevezano sa prethodnim događajima. Ove *ad hoc* zasjede, moraju se organizovati odmah nakon dobijanja prvih pouzdanih obavještenja, pravovremeno, na pretpostavljenom pravcu kretanja, odnosno na mjestu na kome se očekuje dolazak traženog izvršioca krivičnog djela. Pored toga treba izabrati užu lokaciju koja će omogućiti prikriven raspored osoba u zasjedi, efikasno i za sve ostale građane neškodljivo dejstvo. Takođe, treba zatvoriti sve pravce izvlačenja izvršioca krivičnih djela i onemogućiti efikasno pružanje otpora. Neposredne učesnike u zasjedi treba upoznati sa opisom i drugim karakteristikama osoba zbog kojih je zasjeda postavljena, kao i sa relevantnim činjenicama. Zasjeda se obično postavlja u cilju: hvatanja izvršilaca krivičnih djela za kojima se traga; pronalaženja i hvatanja osuđenih osoba koja su pobjegla sa izdržavanja kazne; da se otkrije, presretne, uhvati ili svlada diverzantsko-teroristička grupa ili pojedinac, njen pripadnik; da se pronađu ili oduzmu predmeti i tragovi krivičnog djela kod izvršioca na licu mjesta, ili, poslije na mjestu gdje je ostavio ili sakrio predmete krivičnog djela, obično ukradene stvari; da se utvrdi ili provjeri alibi neke osobe za neko kritično vrijeme (unaprijed najavljeno ili pretpostavljeno) itd. (Simonović, Pena; 2010) Prema tome zasjeda može imati istovremeno i preventivni i represivni karakter. U zasjedi posebno dolazi do izražaja taktički princip iznenađenja. Tajnost i iznenađenje čine suštinu zasjede. Tajnost treba održavati u odnosu na pripremanje zasjede, u toku zaposjedanja mjesta gdje će održati i u toku održavanja zasjede. Svaki propust u očuvanju tajnosti onemogućuje ostvarivanje principa iznenađenja, a time vodi i ka neuspjehu zasjede.

Krajnji cilj zasjede je iznenadna akcija radi lišenja slobode izvršilaca krivičnih djela. Jačina zasjede zavisi o složenosti i širini zadataka koji se zasjedom ostvaruju, odnosno o broju osoba protiv kojih se zasjeda postavlja, o stupnju njihove opasnosti i spremnosti za otpor i napad, o konfiguraciji i

karakteristikama terena, odnosno mjesta zasjede itd. Zasjede se mogu postavljati kako na otvorenom prostoru, tako i u zatvorenim prostorijama, i to u blizini ili na samim objektima i prostorima za koje se zna ili pretpostavlja da ih posjećuje ili će ih posjetiti osobe za kojima se traga odnosno na mjestima koja se nalaze na pretpostavljenom pravcu kretanja izvršilaca krivičnih djela (Žarković; 2010).

Kada se računa sa susretom opasnih i naoružanih kriminalaca, terorista i drugih, onda se pogotovu mora prethodno razraditi i dogovoriti taktika postupanja, tako da učesnici zasjede budu spremni u svakom trenutku reagirati kako treba, bez panike i nervoze, sa spoznajom o svim taktičkim prednostima munjevitog i dobro sinhroniziranog prepada. Svatko u zasjedi mora imati svoj točno određeni pravac gađanja za slučaj potrebe. Iako nije moguće unaprijed i za svaku situaciju davati šablone, treba istaći da se obično opasni i naoružani kriminalci puštaju bliže, a operativci se brzim skokom pojavljuju oko njih i naglo ih razoružavaju.

Legitimisanje je službena radnja koju poduzimaju ovlaštene službene osobe policijski službenici radi utvrđivanja identiteta legitimisanih osoba. Identitet osoba utvrđuje se pregledom osobne karte i uspoređivanjem fotografije na osobnoj karti s njezinim nosiocem, a u slučaju sumnje i postavljanjem kontrolnih pitanja o osobnim podacima sadržanim u osobnoj karti. Izuzetno identitet se može utvrđivati i pomoću drugih isprava snabdijevanih fotografijom, kao i pomoću poznatih i pouzdanih svjedoka. (Škondrić; 2003) Vjerodostojna isprava za utvrđivanje identiteta jest i putna isprava za putovanje u inostranstvo (pasoš) kao i pomorska knjižica (matrikula), vozačka dozvola.

Kada zaustavljena osoba nema kod sebe osobne karte ili pasoša, može se ponekad identitet utvrditi pomoću drugih isprava (vojna knjižica, zdravstvena knjižica, radna knjižica, vozačka dozvola, dozvola za držanje i nošenje oružja, lovačka dozvola, razne svjedodžbe, đaćka iskaznica itd.) – pod uvjetom da ne izazivaju sumnju u pravovaljanost. O konkretnim okolnostima zavisi da li će osoba koja se nije mogla legitimisati osobnom kartom ili pasošem biti zadržana i privedena kao sumnjiva, ili će se identitet na licu mjesta utvrditi pomoću svjedoka na koje se legitimisana osoba pozove, ili će pak neposjedovanje isprave o identitetu biti samo povod za upozorenje i pouku da je dotična osoba ubuduće dužna imati kod sebe

osobnu kartu. Ovo posljednje dolazi u obzir kada sve okolnosti upućuju na zaključak da se radi o ispravnom građaninu koji pukim slučajem nema kod sebe osobnu kartu.

Poznate se osobe ne legitimišu, osim u slučaju kad od njih treba uzeti izvjesne podatke (npr. radi podnošenja prijave), a ti podaci ovlaštenoj službenoj osobi nisu poznati, ili iz čisto taktičkih razloga – ako se npr. u određenom objektu ili prostoru vrši legitimisanje svih prisutnih osoba. U situacijama preduzimanja blokada, potraga, racija i sl., legitimisanje je obavezna radnja (Korajlić, Selimić; 2015).

Utvrđivanje identiteta* je operativno taktička i tehnička radnja koja se poduzima u slučajevima kada se javi sumnja u identitet određene osobe. Utvrđivanje identiteta za određene osobe nije dovoljno samo na osnovu nekih karakteristika, već je ono nedvosmisleno tek kada se za osobu utvrde sva ona svojstva po kojima se razlikuje od bilo koje druge osobe (Korajlić, Selimić; 2015). Svojstva po kojima se jedna osoba razlikuje od bilo kog drugog, svrstavaju se u tri osnovne grupe, i to: pravna svojstva (lično ime, prezime i ime oca, ime majke, državljanstvo, bračno stanje, prebivalište i sl. – ova svojstva su promjenljiva tokom života), faktička svojstva (dan, mjesec i godina rođenja, mjesto rođenja, nacionalnost, matični broj – ova svojstva su nepromjenljiva) i fizička svojstva (tjelesna svojstva i spol, lični opis, otisci prstiju i sl.). (Krivokapić; 2005).

Ono što je obaveza u ovakvom postupanju je činjenica da policijski službenik mora upoznati osobu s razlogom provjere njenog identiteta. Provjera identiteta osobe provodi se uvidom u njenu ličnu iskaznicu ili uvidom u drugu javnu ispravu s fotografijom. U posebnim slučajevima, provjera identiteta može biti provedena na osnovu iskaza osobe čiji je identitet provjeren, jer postoje poteškoće da na drugi način legitimišemo osobu (nema dokumente i slično.). Identitet se utvrđuje korištenjem metoda i sredstava kriminalističke taktike i tehnike, medicinskim ili drugim odgovarajućim vještačenjima.

Provjera i utvrđivanje identiteta predmeta obavlja se kada postoji sumnja o identitetu predmeta. Provjerom i utvrđivanjem identiteta predmeta utvrđuju se obilježja i svojstva predmeta po kojima se on razlikuje od drugih

---

* Zakon o policijskim službenicima Federacije BiH, Službene novine FBiH, br. 27/05, čl. 12-13.

sličnih predmeta (oblik, veličina, boja, težina, kvaliteta, tvorničke oznake i dr.) te utvrđuje odnos između osobe ili događaja i predmeta. O navedenim postupcima neminovno je napraviti i izvještaj. U izvještaju o provedenom postupku utvrđivanja identiteta osobe ili predmeta mora se naznačiti sredstvo ili metoda kojom je utvrđen identitet te podaci o osobi koja je utvrdila identitet osobe ili predmeta.

Pregled lica stvari i vozila je kriminalistička radnja, koja se u praksi veoma često poistovjećuje sa pretresanjem, što stvara određene poteškoće i pravi određenu pravnu zbrku. Pretresanje i pregled su dvije potpuno različite, ali i dosta slične radnje koje ovlašteno službeno lice preduzimaju kad se ispune uslovi predviđeni zakonom. Sličnosti između ove dvije radnje su slijedeće: obje radnje preduzimaju ovlaštena službena lica; obje radnje doprinose otkrivanju izvršioca krivičnog djela, predmeta ili tragova važnih za krivični postupak, obje radnje su propisane zakonom o krivičnom postupku kao *lex generalis*, ali i drugim zakonima koji se *lex specialis* u odnosu na ZKP, obje radnje zadiru u temeljna ljudska prava, obje radnje se vrše pretraživanjem prostora, predmeta ili osoba.

Pregled podrazumijeva korištenje čula vida, sluha i njija, eventualno i dodira, ali ne i radnji kojim se aktivno djeluje, kako bi se nedostupno vidu, sluhu i njuhu učinilo dostupnim na način da se nešto otvara (Petrović, Meško; 2004). Pregled se može obaviti i kao preventivna i kao represivna radnja, dok se pretresanje može obaviti samo kao represivna radnja. Pregled nije ograničen na konkretno krivično djelo. Pregledi se obavljaju direktno na temelju zakonske norme, *ex officio*, a pretresanje na temelju naredbe suda, a samo izuzetno bez naredbe suda. Pregled je neformalna, odnosno potražna kriminalistička radnja koju ovlaštene službene osobe preduzimaju kada postoje osnove sumnje da je izvršeno krivično djelo ili kada postoji opasnost od izvršenaj krivičnog djela. Pregled je, u osnovi, kriminalistička radnja, koja može imati i preventivni i represivni karakter (Korajlić, Selimić; 2015).

Pregled lica, stvari i prevoznih sredstava sa formalnog stanovišta je službena radnja koja se preduzima radi pronalaženja tragova i predmeta krivičnog djela ili predmeta bitnih za krivični postupak. Međutim veoma često je i operativno-preventivna i taktička mjera službenika policije, u obavljanju službenih poslova i zadataka u obliku policijskih ovlaštenja.

Pregled stvari podrazumijeva: pregled stvari koje lice nosi sa sobom, pregled stvari koje lice prevozi, kao i pregled predmeta koji se nalaze kod lica po čijem se nalogu prevoze. Pregled stvari kao i svi ostali pregledi mora biti detaljan i tačan, to jeste da svaku stvar koja se nalazi kod lica pregledamo vizuelno, to jest da nam je lice pokaže na našu naredbu.

Lišenje slobode, u materijalnom smislu, je svaka radnja (ili postupak) koja je usmjerena na oduzimanje slobode određenoj osobi ili određenoj grupi osoba prinudnim putem. Mjera lišenja slobode predstavlja određenu vrstu kazne, i kao takva zauzima centralno mjesto u svim savremenim kaznenima sistemima, pa je to najčešća mjera ne samo među kaznama nego i među krivičnim sankcijama uopšte (Krivokapić; 2000). U kriminalističkom smislu lišenje slobode predstavlja niz praktičnih postupaka koje preduzimaju ovlaštene osobe organa unutrašnjih poslova prema određenoj osobi kako bi se prema istoj preduzele druge, na osnovu zakona, predviđene mjere. Tu spada i zadržavanje, dovođenje i privođenje (Modly, Korajlić; 2002).

Bitno je spomenuti da se kod svakog lišenja slobode policijski službenici moraju strogo pridržavati načela zakonitosti tj. pridržavati se zakonom propisanih uslova i ograničenja prilikom lišenja slobode, te paziti na granice svojih ovlaštenja. Ovo prije svega jer svako lišenje slobode predstavlja ozbiljno zadiranje ili ozbiljan zahvat u osnovna ljudska prava u prava zagarantovana Ustavom, odnosno zadiranje u nepovredivost ličnosti i slobode kretanja. Ukoliko se radi o izvršiocu koji je iskazao posebnu agresivnost, koji je naoružan i sklon pružanju otpora, angažovati će se i jedinice specijalne policije koje su opremljene i osposobljene za obavljanje takvih zadataka. Naročito značajna pomoć ovih jedinica je od njihovih posebnih timova za obavljanje zadataka pod vodom ili u dubokim jamama i špiljama. Kod ovih jedinica naročito je značajno spomenuti i korištenje psa tragača i psa napadača prilikom samog lišavanja slobode (Korajlić; 2009).

Potražna djelatnost. Pojam potrage nije jedinstveno određen u kriminalistici. Potraga u širem smislu te riječi predstavlja cjelinu svih mjera koje imaju za cilj da otkriju izvršioca krivičnog djela i osiguraju njegovo privođenje krivičnim sankcijama. Prema tome u potragu bi ušle kriminalistička taktika i tehnika sa pomoćnim naukama. Tu bi se posebno isticala identifikaciona djelatnost. Međutim mi polazimo od užeg pojma riječi „potraga“. Pod potragom podrazumijevamo sve one operativno –

taktičke mjere koje služe za utvrđivanje izvršioca, o čijoj su ličnosti poznati izvjesni podaci i njihovo hvatanje u cilju provođenja krivičnog postupka. Potraga predstavlja sistem operativno-taktičkih i tehničkih mjera i radnji koje neposredno preduzimaju ovlaštene službene osobe, po naredbi drugih organa ili samoinicijativno, s ciljem pronalaženja određenih osoba i predmeta koji jesu ili mogu biti u vezi sa krivičnim djelom, odnosno radi potpunog utvrđivanja identiteta osoba i leševa, ukoliko ga nije bilo moguće utvrditi na drugi način (Korajlić; 2012).

Pored potrage za osobama postoji i potraga za stvarima (predmetima žive ili mrtve prirode) koji su nosioci informacija o krivičnom djelu i izvršiocu (*corpora delicti*, dokazna sredstva, nosioci tragova) i kao takva od važnosti za krivični postupak.

Potražna djelatnost je posebna aktivnost organa unutrašnjih poslova, kojoj je cilj pronalazak osoba nepoznatog boravišta ili nestalih stvari, kao i prikupljanje i pružanje obavještenja o pojedinim okolnostima i stvarima od važnosti za krivični ili drugi postupak. Potraga kao dio operativne kriminalističke obrade, preduzima se radi: pronalaženja onih izvršilaca krivičnih djela koja su u bjekstvu ili im se ne zna prebivalište ili boravište, utvrđivanja svih relevantnih identifikacionih obilježja izvršilaca krivičnih djela, pronalaženja nestalih osoba ako postoje osnovi sumnje da je do njihovog nestanka došlo uslijed krivičnog djela, pronalaženja predmeta koji su u vezi sa krivičnim djelom, odnosno prikupljanja obavještenja o njima; utvrđivanja identiteta neidentifikovanih leševa ukoliko postoje osnovi sumnje da je do smrti došlo uslijed krivičnog djela (Korajlić, Selimić; 2015).

Potrage se dijele na lokalne, centralne i međunarodne. Poznato je da se krivci pri vršenju krivičnih djela i skrivanju, ne zadržavaju samo na jednom mjestu. Oni mogu da se skrivaju na užem i širem području, pa čak bježe i preko granice. Prema ovakvom kretanju krivaca organiziraju se i potrage, zbog čega i vršimo opomenutu podjelu (Vodinić; 2005).

Zakon o krivičnom postupku preciznije reguliše uslove i postupak za izdavanje potjernice i objave, dok u ostalim slučajevima samo ukazuje na potrebu traganja za osobama i predmetima. Prema tome razlikujemo potjernicu, objavu i raspis o traganju*.

Potjernica je potražni akt kojim se zahtjeva traganje s ciljem pronalaženja, lišenja slobode i sprovođenja nadležnom organu određenih

---

* Zakon o krivičnom postupku Federacije BiH, Ibid, čl. 446.

osoba (okrivljenih, osuđenih ili osoba odbjeglih sa izdržavanja kazne). Zahtjev se predaje teritorijalno nadležnom organu unutrašnjih poslova koji preduzima mjere za njeno provođenje. Organ unutrašnjih poslova, kad dobije naredbu o potjernici odlučuje na kom području će da je preduzme: lokalnom, centralnom ili međunarodnom (Vodinelčić; 2000).

Objava je potražni akt kojim se, samoinicijativno ili po zahtjevu nadležnih subjekata, pokreće traganje s ciljem: pronalaženja nestale osobe; prikupljanja podataka o određenim osobama, odnosno njihovog identifikovanja; prikupljanja podataka o pojedinim predmetima koji su u vezi sa krivičnim djelom i preduzimanjem aktivnosti radi njihovog pronalaženja; identifikovanja pronađenog NN leša. Radi pronalaženja predmeta krivičnih djela i identifikacije nađenog leša, odnosno nestale osobe, organi unutrašnjih poslova mogu, prema taktičkoj ocjeni, objavljivati njihove fotografije i opis preko sredstava informacija i na taj način mobilizirati javnost u traganju. Dok se centralnom potjernicom istovremeno može da raspiše i lokalna potjernica, objave se vrlo često raspisuju u lokalnom razmjeru ili na nekom užem području. Ovo naravno ne znači da nema taktičke potrebe i za raspisivanjem izvjesnog broja centralnih objava.

Raspis o traganju je oblik potražne djelatnosti koji organi unutrašnjih poslova preduzimaju samoinicijativno ili po zahtjevu drugih organa. Organi unutrašnjih poslova mogu, ako je riječ o hitnom slučaju, da preduzmu traganje za osobom u odnosu na koje postoji osnovana sumnja da je učinilo krivično djelo za koje se goni po službenoj dužnosti, s ciljem pronalaženja takve osobe, lišenja slobode i hitnog sprovođenja nadležnom organu. Ova vrsta potrage može se preduzeti ako je potrebno da se pronađu ili utvrde adrese saučesnika, svjedoka ili osoba koje mogu dati važne podatke za provođenje kaznenog postupka.

Potražna djelatnost se, pored toga, preduzima i izvan okvira kriminalističke obrade u sljedećim slučajevima: kad treba pronaći odbjegli duševno oboljelu osobu, opasno po okolinu; radi pronalaska djeteta ili maloljetnika odbjelog od kuće; ako postoji opravdan interes za utvrđivanje adrese prebivališta ili boravišta onih osoba koja nisu u vezi sa krivičnim djelom; kad treba utvrditi identitet nepoznatnoj osobi; ukoliko treba utvrditi identitet pronađenog leša uslijed prirodne ili zadesne smrti (Korajlić, Selimić; 2015).

2. VRIJEDNOST POLICIJSKIH POTRAŽNIH RADNJI U KRIVIČNOM POSTUPKU

Kriminalističke mjere i radnje su aktivnosti koje, u skladu sa zakonskim propisima i kriminalističkim pravilima preduzimaju organi unutrašnjih poslova u cilju sprečavanja krivičnih djela, njihovog otkrivanja i rasvjetljavanja, pronalaženja i lišenja slobode izvršilaca i obezbjeđenja dokaza. Karakteristika svakog zakonitog i sa kriminalističkim pravilima usklađenog postupanja ovlaštenih službenih osoba policije, ogleda se u neophodnosti istovremenog postojanja materijalnog preduslova i formalnog osnova. Formalni odnosno krivično-procesni osnov preduzimanja kriminalističkih mjera i radnji od strane policije predstavljaju određene odredbe.

Zakonito i sa kriminalističkim pravilima usklađeno postupanje ovlaštenih službenih osoba policije podrazumijeva istovremeno postojanje materijalnog preduslova i formalnog osnova dokazivanja. Materijalni preduslov kriminalističkog postupanja predstavlja određeno činjenično stanje, koje se može podvesti pod odgovarajuće zakonske odredbe, koje čine više manje izvjesnim potrebu i mogućnost da se preduzetim mjerama i radnjama krivično djelo spriječi, otkrije, rasvijetli i dokaže, odnosno da se pronađe i liši slobode njegov izvršilac. U osnovi ono može biti dvojako, da ukazuje na postojanje osnova sumnje odnosno postojanje činjenica i okolnosti koje samo nagovještavaju postojanje krivičnog djela za koje se goni po službenoj dužnosti i njegovog izvršioca*. S druge strane ukazuje na postojanje osnovane sumnje, odnosno sumnje potkrepljenje dokazima da je učinjeno krivično djelo ili da je određena osoba izvršila krivično djelo. Postojanje osnova sumnje da je izvršeno krivično djelo za koje se goni po službenoj dužnosti obavezuje policiju da preduzme potrebne mjere da se pronađe izvršilac krivičnog djela (Korajlić, Šuperina, Selimić; 2020), da se izvršilac ili saučesnik ne sakriju ili ne pobjegne, da se otkrije i obezbjede tragovi krivičnog djela i predmeti koji mogu poslužiti kao dokaz, kao i da prikupi sva obavještenja koja bi mogla biti od koristi za uspješno vođenje krivičnog postupka.

Specifičnost operativno potražnih radnji u najvećem broju slučajeva podrazumijeva konspirativan rad na provjeri početnih saznanja u fazi

---

* *Zakon o krivičnom postupku Federacije BiH, Ibid, čl. 21.*

pripreme i planiranja pojedinih mjera i radnji, kao i operativnog zahvata usmjerenog ka konkretnom problemu ili osobama-njegovim karakterima, velikim djelom uslovljena je neodređenošću prikupljanja saznanja ali i nastojanjima izvršioca da onemogući otkrivanje kriminalne djelatnosti koju vrše, kao i pronalaženju dokaza o njenom postojanju i njihovoj umiješanosti. Kriminalističko postupanje lišeno atributa tajnosti u ovim uslovima izgubilo bi u svojoj efikasnosti i ne bi doprinijelo zaštiti društva od kriminaliteta. uvijek kada je to neophodno, a posebno kada se ne može isključiti mogućnost zloupotrebe ovlaštenja i povreda prava osobe prema kojoj se radnja preduzima, dat je i precizniji normativni okvir postupanja koji, pored ostalog, podrazumijeva uvid u konkretno kriminalističko postupanje i to prije svega u fazi preduzimanja. I u tim slučajevima, u fazi pripreme i planiranja, a radi obezbjeđenja uspjeha, kriminalističko postupanje mora imati atribut konspirativnosti. Tajnost pripreme i planiranja, a javnost manifestacije prisutna je kod racija, zasjeda, privođenja, lišenja slobode, potražnih djelatnosti i drugo (Žarković; 2009).

Po svojoj prirodi, ove mjere i radnje mogu se preuzimati u odnosu na određene osobe, prostore, objekte ili događaje, pri čemu događaji mogu biti predmet provjere, prikupljanja i obavještanja. Iako čine jedinstvo i usmjerene su ka istom cilju, zbog svoje specifičnosti metoda koje su u njima zastupljene, kriminalističke mjere i radnje se mogu razlikovati i po udjelu koji u njihovoj realizaciji imaju metodi kriminalističko-taktičkog, odnosno kriminalističko - tehničkog karaktera. Tako na primjer utvrđivanje identiteta osoba (pravnih, faktičkih i fizičkih obilježja) koja kod sebe nemaju ličnu kartu ili drugu javnu ispravu sa fotografijom (a provjera identiteta se ne može izvršiti ni na osnovu izjave osoba čiji je identitet provjeren), ili se pak sumnja u vjerodostojnost takve isprave, može se izvršiti korištenjem podataka iz evidencije, primjenom metoda i upotrebom sredstava.

Pored toga ove radnje imaju najveći značaj za postupanje u borbi protiv kriminaliteta koje one imaju u procesu otkrivanja, rasvjetljavanja i dokazivanja krivičnih djela i njihovih izvršilaca. Ujedno to su radnje predistražnog postupka, koje nemaju procesna obilježja, a preduzimaju se u skladu sa naučnim dostignućima i ovlaštenjima službenih osoba. Prema zakonskim odredbama svrha ovih radnji je između ostalog i da se otkriju i sačuvaju tragovi krivičnog djela, te predmeti koji mogu poslužiti kao dokaz*.

---

* *Ibid*, čl. 218 i 219.

3. ZAKLJUČAK

Organi policije su dužni da preduzimaju određene radnje i mjere operativno-kriminalističkog karaktera u pretkrivičnom postupku, a potražna djelatnost organa unutrašnjih poslova predstavlja redovnu aktivnost ovih organa i obuhvata sve one radnje i mjere operativno-kriminalističkog karaktera koje imaju za cilj otkrivanje i pronalaženje pripremljenih ili izvršenih krivičnih djela, kao i izvršilaca krivičnih djela i njihovih saučesnika, otkrivanje i obezbjeđenje tragova i predmeta koji mogu poslužiti kao dokaz i prikupljanje svih obavještenja od koristi za krivični postupak. Operativno-taktičke mjere i radnje koje se preduzimaju radi sprečavanja i suzbijanja kriminaliteta, interesantna je njihova podjela na one koje se preduzimaju prije izvršenog krivičnog djela, s ciljem njegovog sprečavanja i na one koje se preduzimaju po izvršenom krivičnom djelu, radi njegovog rasvjetljavanja i otkrivanja izvršioca.

Kako smo to već naglasili, ovlaštene službene osobe, po službenoj dužnosti ili na zahtjev tužioca, preduzimaju potrebne mjere da se pronađe izvršilac krivičnog djela, da se spriječi skrivanje ili bjekstvo osumnjičenog ili saučesnika, da se otkriju i sačuvaju tragovi krivičnog djela i predmeti koji mogu poslužiti kao dokazi, te da se prikupe sve informacije koje mogu biti korisne u krivičnom postupku. Zakoni o krivičnom postupku određuju radnje i mjere koje se mogu preduzeti radi izvršenja navedenih zadataka. S obzirom na specifičnosti i pravne posljedice, te se radnje i mjere mogu označiti kao operativno-taktičke ili neformalne radnje i istražne ili formalne radnje. I jedne i druge radnje moraju se preduzimati u skladu sa zakonskim propisima. U okviru zakonom propisanih prava i dužnosti na otkrivanju krivičnih djela i sprečavanju kriminaliteta (ili operativne aktivnosti i funkcije ovlaštenih službenih osoba koje proizlaze iz odgovarajućih zakonskih propisa o organizaciji i nadležnostima policijskih organa u BiH). Tako, npr., osoba prema kojoj je preduzeta neka od radnji ili mjera ima pravo da podnese pritužbu tužiocu u roku od tri dana. Tužilac će provjeriti osnovanost pritužbe i ako utvrdi da su se u preduzetim radnjama ili mjerama stekla obilježja krivičnog djela ili povreda radne obaveze postupit će prema pritužbi u skladu sa zakonom (čl. 234. st. 4. ZKP FBiH).

Neformalne aktivnosti organa policije spadaju u grupu potražnih radnji koji su u vezi sa rasvjetljavanjem i rješavanjem krivične stvari, u kojima ovi

organi postupaju prema zakonima i pravilima svoje službe. Iz toga proističe da u potražne radnje spadaju kako pojedinačne aktivnosti tako i određene mjere odnosno skup radnji i aktivnosti u čijem izvršenju organi unutrašnjih poslova primjenjuju operativno-kriminalističke metode i sredstva kao što su racije, zasjede, lišenja slobode i slično. U potražne radnje spada i potražna djelatnost u užem smislu koja obuhvata radnje iniciranja i realizovanja potraga za osobama i stvarima za kojima se traga. Pored toga, djelatnost organa unutrašnjih poslova u prekrivičnom postupku odvija se po pravilu, u formi neformalnih (potražnih) radnji, za čije se izvođenje prvenstveno primjenjuju pravila kriminalističke taktike, s tim što je nužno da se prilikom njihovog izvođenja primjenjuju i odgovarajuće procesne odredbe. To znači da organi policije moraju da postupaju zakonito i humano, uz poštovanje časti i ugleda osoba na koje se odnosi ovo postupanje. Rezultati operativno-taktičkih radnji nisu dokazi u krivičnom postupku i ne mogu se koristiti prilikom donošenja presude, dok rezultati istražnih radnji, pod uslovom da su te radnje zakonite, predstavljaju dokaze na kojima sud može zasnivati svoju odluku. Zbog navedenog se ističe da je ključna razlika između operativno-taktičkih ili neformalnih radnji i istražnih ili formalnih radnji u tome što se prvima otkrivaju i prikupljaju podaci o krivičnom djelu i njegovom izvršiocu, a drugim se dokazuje postojanje krivičnog djela i njegovog izvršioca. Rezultate potražnih radnji ovlaštene službene osobe unose u službenu zabilješku, dok se o činjenicama i okolnostima koje su utvrđene pri preduzimanju istražnih radnji sastavlja zapisnik.

Operativno-taktičke ili neformalne aktivnosti ovlaštenih službenih osoba nisu detaljno propisane pravnim normama i te se radnje izvode prije svega prema pravilima kriminalističke taktike i prema okolnostima konkretnog krivičnog djela. Iako rezultati ovih radnji nisu dokazi u pravnom smislu, oni jesu dokazi u spoznajnom smislu i oni su od koristi tužiocu prilikom donošenja naredbe o provođenju istrage i samom provođenju istrage.

LITERATURA

1. Korajlić, N., (2009). Kriminalistička metodika, Centar za sigurnosne studije, Sarajevo.
2. Korajlić, N., (2012). Istraživanje krivičnih djela, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu.
3. Korajlić, N., Dautbegović, A., (2012). Osnovi kriminalistike, Pravni fakultet Travnik.
4. Korajlić, N., Selimić, M., (2020). Kriminalistička taktika. Visoka škola „CEPS – Centar za poslovne studije“ Kiseljak.
5. Korajlić, N., Šuperina, M., Selimić, M., (2020). Uvod u kriminalistiku na znanstvenim temeljima suprostavljanja kriminalitetu. Visoka škola „CEPS – Centar za poslovne studije“ Kiseljak.
6. Krivokapić, V., (2000). Kriminalistika taktika 1 - drugo izmjenjeno i dopunjeno izdanje, Policijska akademija Beograd.
7. Krivokapić, V., (2005). Kriminalistika taktika, Viša škola unutrašnjih poslova, Beograd.
8. Marković, T., (1972). Suvremena tehnika istraživanje krivičnog djela, Narodne novine Zagreb.
9. Modly, D., Korajlić, N., (2002). Kriminalistički rječnik, centar za kulturu i obrazovanje, Tešanj.
10. Petrović, B, Meško, G., (2004). Kriminologija, Pravni fakultet, Sarajevo.
11. Petrović, B., Jovašević D., (2005). Krivično pravo II - poseban dio, Pravni fakultet, Sarajevo.
12. Petrović, B., Jovašević D., (2005). Krivično/kazneno pravo BiH, Opći dio, Pravni fakultet, Sarajevo.
13. Simonović, B., Matijević, M., (2007). Kriminalistika taktika, Internacionalna asocijacija kriminalista, Banja Luka.
14. Simonović, B., Pena U., (2010). Kriminalistika, Pravni fakultet Univerziteta u Istočnom Sarajevu.
15. Šarić, S., Selimić, M., (2020). Informant i informator u Bosni i Hercegovini (sličnosti i razlike). Časopis „Društvena i tehnička istraživanja“, br. 2., Visoka škola „CEPS – Centar za poslovne studije“ Kiseljak.

16. Škondrić, V., (2003). Policijska taktika, MUP RS, Banja Luka.
17. Vodinelić, V. (1976). Kriminalistika. Savremena administracija, Beograd.
18. Vodinelić, V., (1996). Kriminalistika, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd.
19. Zakon o policijskim službenicima Federacije BiH („Službene novine FBiH“, br.27/05).
20. Zakona o krivičnom postupku FBiH ("Službeni glasnik Bosne i Hercegovine", br. 3/2003, 32/2003 - ispr, 36/2003, 26/2004, 63/2004, 13/2005, 48/2005, 46/2006, 29/2007, 53/2007, 58/2008, 12/2009, 16/2009, 53/2009 - dr. zakon, 93/2009, 72/2013 i 65/2018)
21. Žarković, M., (2009). Kriminalistička taktika, Kriminalističko-policijska akademija, Beograd.

ODUZIMANJE NEZAKONITO STEČENE IMOVINE
CONFISCATION OF ILLEGALLY ACQUIRED PROPERTY

Pregledni znanstveni članak

Mr. Ensad Korman*

Sažetak

Oduzimanje imovinski koristi stečene krivičnim djelom ili oduzimanje nezakonite stečene imovine spada u kategoriju specifičnim krivičnopravnih mjera. Zašto je ona specifična, govori činjenica da ona ne spada u sistem krivičnih sankcija, nego je krivičnopravna mjera, koja se vezuje za izvršenje krivičnog djela i izriče se isključivo u krivičnom postupku. Značaj ove mjere, kako u političkom tako i u krivičnom smislu je nesumnjiv. Jedan i osnovni cilj ove mjere jeste da se ne dozvoli, da se počinilac krivičnog djela istim obogati. Upravo iz gore navedenog cilja, mjera se izriče po službenoj dužnosti, i u koristi društvene zajednice.

Ključne riječi: imovina, korist, krivično djelo, krivični postupak, organizovani kriminalitet.

Abstract

Confiscation of proceeds of crime or confiscation of illegally acquired property falls into the category of specific criminal measures. Why it is specific is shown by the fact that it does not belong to the system of criminal sanctions, but is a criminal law measure, which is related to the commission of a criminal offense and is imposed exclusively in criminal proceedings. The significance of this measure, both politically and criminally, is unquestionable. One and the basic goal of this measure is not to allow the perpetrator of the crime to get rich. Precisely from the above goal, the measure is imposed ex officio, and for the benefit of the community.

---

* Federalna uprava policije, e-mail: ensad.korman@fup.gov.ba

Key words: property, benefit, criminal offense, criminal procedure, organized criminality.

1. UVOD

„Jedan od osnovnih motiva teškog i organizovanog kriminaliteta jeste sticanje imovinske koristi. Organizovane kriminalne grupe ulažu nezakonitu dobit u dalje nezakonite aktivnosti ili koriste pranje novca za njegovu legalizaciju i infiltraciju u cilju sticanja ekonomskog uticaja u društvu. Oduzimanje imovine proistekle iz krivičnog djela se sve više i više prepoznaje kao efikasno sredstvo u borbi protiv organizovanog kriminaliteta, jer jedan zatvoreni član ili vođa kriminalne organizacije obično može biti zamijenjen drugim i njegovo zatvaranje ne zaustavlja kriminalne aktivnosti.“ (Golobinek, 2006)

Razvojem nauke i tehnologije, te niz problema koji prati modernizaciju društva kako naše zemlje tako i svih zemalja širom svijeta, uslovio je pojavu novih vidova kriminaliteta, za koje tradicionalna krivičnopravna nauka nije imala adekvatno rješenje, a među kojima se kao najopasniji problem ističe i pojava organizovanog kriminaliteta. Organizovani kriminalitet pustio je svoje korijenje duboko u sve pore društva, a upravo konstantnim razvojem i modernizacijom društva, i ovaj fenomen se stalno usavršava, te naposljetku njegove osnovne osobine počinju da bivaju organizovanost, sofisticiranost te masovna rasprostranjenost. Ono što se posebno vezuje za ovaj vid kriminaliteta jeste sticanje ogromne imovinske koristi, pa s tim u vezi došlo je do pojave jednog neizostavnog instituta, a riječ je o oduzimanju nezakonito stečene imovine, odnosno imovine stečene izvršenjem krivičnih djela. Veliki pomak posljednjih decenija u kontroli svih vidova kriminaliteta, a posebno krivičnih djela iz oblasti imovinskog kriminaliteta, te organizovanog, jeste oduzimanje odnosno konfiskacija prihoda stečenih kriminalnim aktivnostima. Ovaj institut proističe iz činjenice da tradicionalne metode sprovođenja zakona, kroz krivično gonjenje, proglašenje krivnje te donošenje presude ne obeshrabruju počiniocima svih onih krivičnih djela gdje se može steći ogromna imovinska korist, ukoliko tu dobit može kako počinitelj tako i njegovi saradnici da zadrže.

Oduzimanje imovinske koristi nikada ne ide ispred imovinskopravnog zahtjeva oštećenog, ako je zahtjev podnijet, odnosno ako će biti podnijet.

Karakteristika ove mjere je i ta što ona djeluje i u pravcu generalne, ali i specijalne prevencije. Iako je riječ o mjeri koja ne spada u krivične sankcije, njom se na specifičan i efikasan način ostvaruju sve iste svrhe koje imaju i krivične sankcije. Mjera oduzimanja imovinske koristi ili nezakonito stečene imovine je van sistema krivičnih sankcija, a za razliku od krivičnih sankcija i mjera bezbjednosti koje se mogu izreći samo počiniocu krivičnih djela, oduzimanje imovinske koristi može se primjeniti i prema trećim licima na koje je prenijeta imovinska korist. U imovinsku korist mogu se svrstati i novac, predmeti od vrijednosti te svaka druga imovinska korist koja je pribavljena krivičnim djelom, a ukoliko oduzimanje te imovinske koristi nije moguće ostvariti, počinitelj će se obavezati da isplati novčani iznos koji odgovara pribavljenoj imovinskoj koristi.

2. POJAM IMOVINE I IMOVINSKE KORISTI

Pojam imovine, kao i imovinske koristi, jedno su najspornih pitanja koja prate pravo i pravnu i nauku, i izazivaju vječitu dilemu u tačnom određenju. Razlog svega toga, je taj što je ona ujedno i pravna, ali i ekonomska i knjigovodstvena kategorija. Kada gledamo pravni pojam imovine, njega možemo posmatrati sa različitih aspekata, u zavisnosti kojoj grupi prava pripada i u okviru kojeg ga područja koristimo. Prema Verdišu imovina u ekonomskom smislu predstavlja skup dobara koji pripadaju određenom subjektu, a skup svih ekonomskih dobara koja pripadaju i služe čovjeku za zadovoljenje njegovih potreba nazivamo njegovom imovinskom masom. (Verdiš, 1971) Isti autor imovinu u pravnom smislu određuje kao skup subjektivnih imovinskih prava predstavljenih jednim nosiocem. (Verdiš, 1971) Nadalje, Gerns se zalaga za strogo razlikovanje pojmova imovine sa jedne strane i imovinske mase sa druge strane, jer se prema njemu imovina sastoji iz odgovarajućih prava, a sa druge strane imovinska masa se sastoji iz objekta tih prava. (Stojanović & Antić, 2004) Na osnovu svega iznijetog, imovina se može definisati kao skup prenosivih subjektivnih prava koja se mogu izraziti u vidu novca, a koju u jednu cjelinu objedinjuje određeno lice, bilo fizičko ili pravno i to kada je u aktivnom svojstvu. (Stojanović, Antić, 2004)

Za potrebe ovog rada, neophodno je ukazati na pojam imovine u smislu krivičnog prava i krivičnog zakonodavstva. Krivična djela protiv

imovine sve su brojnija, a sticanje imovinske koristi jedan je od osnovnih motiva za izvršenje ovih djela (Korajlić, 2012). Predmet ovog završnog rada odnosi se na imovinu stečenu izvršenjem krivičnih djela. Obzirom na činjenicu da je mjera oduzimanja nezakonito stečene imovine glavna mjera za oduzimanje navedene imovine, odgovor na pitanje imovine koja je predmet oduzimanja najlakše možemo shvatiti kroz zakonske tekstove na koje se ova mjera odnosi. Ukoliko krenemo od šireg pojma imovine koja je stečena kriminalnim aktivnostima, pod nju možemo svesti svu imovinu koja je stečena izvršenjem krivičnog djela, bilo da je za to donijeta sudska odluka ili ne. Međutim, definisanje imovine koja je predmet oduzimanja, vezana je prvenstveno za zakonski okvir kojim je ona regulisana. Zakon o oduzimanju nezakonito stečene imovine krivičnim djelom Federacije Bosne i Hercegovine daje autonomni pojam imovine za potrebe njegove primjene, otklanjajući pri tom sve nedoumice u pogledu šireg određenja pojma imovine. Sa druge strane Krivični zakon Bosne i Hercegovine*, pod imovinom smatra imovinu svake vrste, bilo da se sastoji u stvarima ili pravima, bilo materijalnu ili nematerijalnu, pokretnu ili nepokretnu, te pravne dokumente ili instrumente kojima se dokazuje pravo na imovinu ili interes u odnosu na takvu imovinu. U pogledu imovine, nju možemo podijeliti u dvije osnovne kategorije, a to su pokretna i nepokretna imovina. Pokretna imovina predstavlja sve stvari koje se mogu premješati sa jednog mjesta na drugo, bez bojazni za oštećenje njihovine suštinske vrijednosti. Sa druge strane nepokretna imovina predstavlja sve one stvari koje se ne mogu premješati sa jednog mjesta na drugo, a tu spadaju: zgrade, stanovi kao posebni dijelovi zgrade, poslovni prostori te zemljište (građevinsko, poljoprivredno, šumsko tj. šume). U postupak oduzimanja imovine podjednako ulaze i pokretne i nepokretne stvari, jedina je razlika prilikom njihovog oduzimanja, koja se uslovljena razlikama između dobara. (Stanković, Orlić, 1999) Pored ove podjele, sve stvari se mogu takođe podijeliti i one koje imaju procjenjivu i neprocjenjivu vrijednost. Procjenjive su sve one stvari čije se vrijednost može porediti sa drugim stvarima koje se nalaze u prometu tj. sa onima koje imaju upotrebnu odnosno novčanu vrijednost. Sa druge strane, neprocjenjive su sve one stvari koje nemaju prometnu vrijednost i kod kojih se ne može utvrditi vrijednost

---

* („Sl. glasnik BiH“, broj: br. 3/2003, 32/2003 - ispr., 37/2003, 54/2004, 61/2004, 30/2005, 53/2006, 55/2006, 8/2010, 47/2014, 22/2015, 40/2015 i 35/2018“)

upoređivanjem sa drugim stvarima u prometu. One kao takve nemaju tržišnu vrijednost, ali imaju tzv. afekcionu vrijednost. (Gluščević, 2015)

Pod pojmom imovine mogu se i svrstati isprave u bilo kojoj formi, samo je bitno da dokazuju određeno pravo ili interes na nekom dobru. Forma datih isprava nije bitna, tako da u obzir mogu da dođu javne ili privatne isprave među kojima spadaju i ugovori, hartije od vrijednosti itd. Pod imovinom koja se može oduzeti smatraju se i prihodi ili druga korist, koja je direktno ili indirektno ostvarena krivičnim djelom. To aludira na dalje da se može oduzeti sva imovina koja je ostvarena krivičnim djelom. Tu spadaju novac, hartije od vrijednosti i svaka druga korist, a kako Marjanović ističe tu spada spaki imovinski efekat koji je ostvaren krivičnim djelom. Tu se zapravo govori o utvrđivanju imovinskog viška koji je nastao izvršenjem krivičnog djela. Ako dobit posmatramo kao pozitivnu razliku između onoga što smo uložili i što smo ostvarili, imovinska dobit jeste pozitivni prihod. Međutim ako govorimo o imovinskoj koristi koja je proistekla iz krivičnog djela, onda govorimo o cjelokupnom prihodu koji je vlasnik ostvario izvršenjem krivičnom djelo, bilo posredno ili neposredno. Neposredna dobit je ona koja proističe direktno iz krivičnog djela, dok se po posrednom dobiti podrazumijeva ona dobit koja nije nastala kao posljedica krivičnog djela, ali je u vezi sa njegovim izvršenjem. (Vrekić, 1997)

Sa druge strane pojam imovinske koristi, imam potpuno drugačiju dimenziju i značenje u odnosu na pojam imovine. Najjednostavniji način da se prikaže razlika između imovine i imovinske koristi jeste na sljedećem primjeru. Ako bismo imovinu jednog lica prikazali kao paket ispunjen određenim dobrima koja su vidljiva i vrijednosno iskazana, imovinsku korist bi mogli posmatrati kao dio cjelokupne imovinske mase koja je nastala da li proširivanjem postojeće imovinske cjeline ili prinosom nekih novih imovinskih dobara. Obzirom da govorimo o nezakonito stečenoj imovini, kao takva ona zapravo čini samo fiktivno uvećanje imovine lica, koju su stekli na nezakonit način i ona se kao takva mora odvojiti od one imovinske mase koja je stvarna imovina njenog vlasnika. Veoma često se postavlja pitanje, koji od ova dva pojma ima šire značenje, mada teoretičari nisu nikada dali jedinstven odgovor. Dešavaju se situacije kada imovinska korist, koja nije uvijek dio realnog dijela imovine, može premašiti vrijednost imovine njenog vlasnika. U smislu Krivičnog zakona, imovinska korist predstavlja svako dobro koje je direktno ili indirektno proisteklo iz krivičnog

djela, a sastoji se iz bilo koje imovine. Sa druge strane Zakon o oduzimanju nezakonito stečene imovine krivičnim djelom Federacije Bosne i Hercegovine, imovinsku korist određuje kao svako povećanje ili sprječavanje smanjenja imovine koja potiče od krivičnog djela.

2.1. Pojam oduzimanja nezakonito stečene imovine

Niko ne može zadržati imovinsku korist pribavljenu krivičnim djelom. Do pribavljanja imovinske koristi može se doći na različite načine, odnosno izvršenjem različitih krivičnih djela. Imovinska korist je pribavljena, prije svega kada je počinitelj krivičnog djela uvećao svoju ili tuđu imovinu, tj. kada je ona obogaćena nekim novim predmetima ili novcem. Imovinska korist će se oduzeti sudskom odlukom kojom je utvrđeno izvršenje krivičnog djela, pod uslovima predviđenim zakonom. (Stanković, 2016) Ova mjera ima za cilj da spriječi bilo kakvo bogaćenje koje se zasniva na izvršenju nekog krivičnog djela, kao i da se obešteti lice koje je oštećeno izvršenjem krivičnog djela. (Čejović, Kulić Mirko, 2011). Pod oduzimanjem imovinske koristi podrazumijeva se oduzimanje od počinioca krivičnog djela novca, predmeta od vrijednosti i svake druge imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom. Oduzimanje imovinske koristi vrši se isključivo na osnovu sudske odluke kojom je utvrđeno izvršenje krivičnog djela. (Korajlić, Šuperina, Selimić, 2020)

Oduzimanje ili konfiskacija imovine jeste ključni pojam koji se koristi za sve mogućnosti oduzimanja imovine stečene kriminalnim aktivnostima. Konfiskaciju imovine smatramo adekvatnim terminom za sve vidove oduzimanja imovine, dok sa druge strane izraze poput „stečeno kriminalitetom“ ili „kriminalnim aktivnostima“ takođe smatramo adekvatnim jer ukazuju na činjenicu da je predmet ovog rada upravo sva imovina koja je stečena na nezakonit način i koja ima kriminalno porijeklo. Opet sa druge strane, u radu će se najviše koristiti termin oduzimanje nezakonito stečene imovine, jer je to u skladu sa zakonskim propisima naše zemlje. Prije nego ukažemo na neke osnovne odrednice oko oduzimanja nezakonito stečene imovinske koristi, prikazaćemo i komponentne imovinske koristi stečene kriminalnim aktivnostima. Prvenstveno radi se o imovinskoj ili materijalnoj imovinskoj koristi, do koje je došao počinitelj krivičnog djela ili o imovinskoj koristi koju je počinitelj dobio od druge osobe da bi izvršio

određeno krivičnog djela. Dakle, riječ je o imovinskoj koristi koja je pribavljena imovinskoj koristi koja je pribavljena krivičnim djelom ili u povodu krivičnog djela. (Katušić, 2008) Ono što je bitno napomenuti jeste da se imovinska korist javlja kao posljedica kriminalne aktivnosti, a takav odnos može biti direktan ili indirektan. S tim u vezi kauzalna veza postoji ako je imovinska korist:

1. posljedica krivičnog djela koja ulazi u samo biće krivičnog djela;
2. posljedica koja je izvan bića krivičnog djela;
3. nagrada za počinjeno krivično djelo, nastala prije ili nakon njegovog počinjenja;
4. posljedica neposredno u cjelosti nazvisna o subjektivnim i objektivnim elementima počinjenog krivičnog djela, ali koja je nastala i koja je sa njim u odnosu kauzaliteta. (Kamber, 2008, str. 9)

Propisivanjem u krivičnom zakonu mjere oduzimanja imovinske koristi, omogućava se, u slučajevima pribavljene imovinske koristi krivičnim djelom, realizacija tog osnovnog načela u krivičnom postupku, na način što će se sudskom odlukom, kojom je utvrđeno postojanje krivičnog djela, odrediti i oduzimanje imovinske koristi koja je proizašla iz tog krivičnog djela. Samim izricanjem mjere oduzimanja imovinske koristi stečene krivičnim djelom ili kriminalnim aktivnostima, počinitelj istog se lišava imovinske koristi koju je protivpravno stekao. Imajući u vidu, kao što smo već naprijed istakli, da ova mjera ima za cilj uspostavu imovinskog stanja koje je bilo prije počinjenja krivičnog djela, za ovu mjeru može se slobodno reći da je ona imovinskog karaktera. (Babić, Filipović, Marković, Rajić, 2005)

Osnov pomoću kojeg se oduzima nezakonito stečena imovina ili imovinska korist je zapravo sudska odluka kojom je utvrđeno postojanje krivičnog djela. Osnovni uslov je, da je, imovinska korist postignuta baš počinjenjem konkretnog krivičnog djela, odnosno da je u kauzalnom odnosu sa počinjenjem upravo tog krivičnog djela, a taj odnos može biti direktan ili indirektan. Za imovinsku korist nije važno je li njeno postizanje bilo i cilj preduzimanja inkrimisanog djela, nego je dovoljno da se ona samo pojavila kao rezultat kriminalne aktivnosti ili konkretno krivičnog djela. Ono što je bitno napomenuti, jeste da se imovinska korist može sastojati u aktivnom

povećanju imovine počinitelja krivičnog djela ili sprječavanju nužnog smanjenja navedene imovine. U imovinsku korist ubrajaju se novac, vrijednosni papiri ili stvari odnosno materijalna dobit do koje je počinitelj krivičnog djela došao. (Percel, 2007)

U pogledu oduzimanja nezakonito stečene imovine, veoma je bitno napomenuti na odnos između mjere oduzimanja imovinske koristi i imovinskopravnog zahtijeva oštećenog, jer je riječ o dva instituta koji se međudobno nadopunjavaju. Oba instituta djeluju u istom smjeru, a riječ je povraćaju imovinskog stanja u prvobitni oblik, obzirom da je narušen kriminalnim aktivnostima. Cilj im je zapravo, da se oštećenik ne obešteti izvršenjem krivičnog djela, sa jedne strane, ali i da se ne dopusti počinitelju da se koristi materijalnim dobrima, koje je stekao na protivzakonit način. (Hasanspahić, Halilagić, 2011)

3. PRAVNI OKVIR ZA ODUZIMANJE NEZAKONITO STEČENE IMOVINE U BOSNI I HERCEGOVINI

Sagledavajući razvoj krivičnog zakonodavstva u Bosni i Hercegovini, možemo uvidjeti prisustvo mjere oduzimanja imovinske koristi proistekle iz krivičnog djela. To podrazumijeva tradicionalni pristup konfiskacije imovine koja je u vezi sa krivičnim djelom, koja je ostvarena ili koja je poslužila za njegovo ostvarenje. Međunarodna i domaća praksa su pokazale da ovakav klasični sistem oduzimanja imovinske koristi pribavljenje kriminalnim aktivnostima, posjeduje niz ograničenja za tužioca. To se prije svega odnosi na (ne) mogućnost dokazivanja da je data imovina proistekla direktno iz krivičnog djela, posebno u slučajevima većih kriminalnih organizacija (organizovane grupe) koje djeluju već duži vremenski period (Korajlić, Selimić, 2015). Kod takvih vrsta kriminaliteta, posebno organizovanog, veliki dio imovine koja potiče iz krivičnog djela ostaje van domašaja sudskog postupka i naposljetku sudske presude, a kao rezultat svega dolazi do situacije da inkrimisana lica nastavljaju dalje da „operišu“ i stiču ogromne količine novca i imovinske koristi vršenjem raznih krivičnih djela. Bosna i Hercegovina je reformom krivičnog zakonodavstva 2003. godine, uvela jedan poseban oblik oduzimanja imovinske koristi, a riječ je proširenom oduzimanju: Namjera ovog posebnog oblika ogleda se u tome da se tužiocu olakša teret dokazivanja porijekla imovine koja proističe iz krivičnog djela te

lakšeg oduzimanja iste. Međutim, usvojena zakonska formulacija dovodi do mnogih dilema i nejasnoća u pogledu njene primjene i sve to dovodi do izmjene krivičnih zakona FBiH, BD i na nivou cijele BiH, dok RS donosi jedan poseban zakon (Zakon o oduzimanju imovine stečene izvršenjem krivičnog djela), kojim ujedno uvodi institut proširenog oduzimanja, sa jasnim i preciznim uređenjem. Takođe navodi se i određena grupa krivičnih dijela, koja po svojoj vrsti i težini pripadaju teškim oblicima kriminaliteta. Generalno gledajući, svi navedeni noviteti koji su uvedeni u naše zakonodanstvo na svim nivoima, predstavljali su odličnu podlogu za primjenu ovog instituta, ali ipak praksa se pokazala nešto sasvim drugo.

Osnov za oduzimanje nezakonito stečene imovine zasnovan je na jednom posebnom načelu, a koji se odnosi na to da niko ne može sadržati imovinsku korist pribavljenju krivičnim djelom. Svi krivični zakoni u BiH propisuju oduzimanje imovine koja je direktno proistekla iz krivičnog djela i to na osnovu sudske odluke kojom je utvrđeno postojanje krivičnog djela. Pored toga, svi krivični zakoni predviđaju i mjeru sigurnosti oduzimanjem predmeta koji su upotrebljeni ili namjenjeni za počinjenje krivičnog djela, kao i onih koji su nastali njegovim izvršenjem. Tri od četiri krivična zakona u BiH (KZ FBiH, KZ RS i KZ BD) od 2010. godine omogućavaju i prošireno oduzimanje imovinske koristi, kao što je naprijed i navedeno (USAID, 2017)

Zakoni o krivičnom postupku u BiH (ZKP) propisuju da se imovinska korist u krivičnom postupku utvrđuje po službenoj dužnosti, a u vezi sa tim tužilac je dužan prikupljati dokaze i utvrđivati okolnosti koje ukazuju da je došlo do pribavljanja nezakonite imovinske koristi. Procesnim zakonima uređen je postupak otkrivanja, prikupljanja i osiguranja dokaza radi kasnijeg oduzimanja imovinske koristi koja je stečena kriminalnim aktivnostima. U datom slučaju, tužiocu su dostupne sve radnje dokazivanja koje su predviđene ZKP-om, uključujući i posebne istražne radnje. (Evropska Komisija, 2016) ZKP propisuje postupak oduzimanja imovinske koristi ne samo od počinitelja krivičnih djela, nego i od svih onih lica na koje je ista prenesena. Kada je riječ o oduzimanju nezakonito stečene imovine, procesni zakoni jasno propisuju da će sud po službenoj dužnosti odrediti privremene mjere osiguranja (Korajlić, Šuperina, Selimić, 2020). U praksi postoje i slučajevi, kada ZKP u svrhu osiguranja oduzimanja nezakonito stečene imovine, koristi odredbe koje se odnose na privremeno oduzimanje imovine

radi obezbjeđenja, a tu se posebno ističe radnja dokazivanja koja ima za cilj da spriječi korištenje, otuđenje ili raspolaganjem datom imovinom. (USAID, 2017) Kada je riječ o donošenju odluke koja se tiče oduzimanja nezakonito stečene imovine, ZKP jasno navodi da ona mora sadržavati detaljne navode o tome koji se predmet odnosno novac oduzima. Zakoni, takođe propisuju da sud tačno obrazloži razloge zbog kojih se izriče mjera oduzimanja imovinske koristi.

4. FINANSIJSKA ISTRAGA

Finansijske istrage su privredno - kriminalistička ispitivanja, uz uključivanje prethodnih okolnosti i sredine. Ova istraga u osnovi podrazumijeva preduzimanje istražnih mjera i radnji pronalaznja i identifikovanja nezakonito stečene imovine, sredstava pranja novca, druge imovine prema kojoj treba preduzeti mjere osiguranja sa ciljem oduzimanja imovinske koristi stečene krivičnim djelom i naplate protivvrednosti. Finansijske istrage su po prirodi stvari dugotrajni postupci i mogu trajati i po nekoliko godina, pa samim tim iziskuju izrazito velike kadrovske i novčane uloge. (Lukić, 2009) Finansijska istraga se u krivičnopravnom smislu vodi se sa ciljem prikupljanja dokaza o imovini za koju postoje osnovi sumnje da potiče iz krivičnog djela i koju je u postupku neophodno otkriti, utvrditi njenu visinu i konačno oduzeti. Kao takva, finansijska istraga je integralni dio krivične istrage uvijek kada vrsta i priroda krivičnog djela nalažu istražne aktivnosti usmjerene na otkrivanje imovine. Iako postoji obaveza da se imovinska korist pribavljena krivičnim djelom utvrđuje u krivičnom postupku po službenoj dužnosti (Korajlić, Selimić, 2015), odnosno postoji dužnost tužioca da u toku postupka prikuplja dokaze i izviđa okolnosti koje su od važnosti za utvrđivanje imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom, u praksi se pokazalo da tužioci mahom ne ulažu dovoljno napora u otkrivanje ove imovine, izvan obima neophodnog za dokazivanje obilježja krivičnog djela. Međutim, imovinsku korist pribavljenu krivičnim djelom potrebno je utvrđivati i kada ona ne predstavlja obilježje bića krivičnog djela, a isto tako potrebno je otkriti i svu drugu imovinu koja eventualno potiče od kriminalne aktivnosti osumnjičenog/optuženog, a povodom koje se nužno ne mora voditi krivični postupak. (USAID, 2017)

Ciljevi finansijske istrage su prikupljanje podataka o bespravno stečenoj imovini, utvrđivanje ili procjena prihoda, slijeđenje toka bespravno stečenog prihoda, te oduzimanje spomenutih prihoda. Tipične faze finansijske istrage kojima se ovi ciljevi ostvaruju su: utvrđivanje prihoda stečenog krivičnim djelom, utvrđivanje imovine koja se može oduzeti i podnošenje zahtjeva za određivanje privremenih mjera osiguranja. Od ovako definisane finansijske istrage treba razlikovati mjere finansijske kontrole koje preduzimaju neki drugi organi, poput finansijske policije. Ona sprovodi istraživanje ispravnosti poslovanja pravnih subjekata, ali je sama najčešće organ u sklopu nekog ministarstva različitog od resora unutrašnjih poslova ili pravosuđa i raspolaže ovlaštenjima u okviru upravnog prava. Ona, dakako, može pružiti pomoć organima koji sprovode finansijske istrage, ali samu finansijsku istragu ne preduzima, a još manje njome rukovodi. (Mujanović & Datzer, 2016). Tok same finansijske istrage i postupak oduzimanja mogu se podijeliti u tri dijela:

1. Istrage kojima se utvrđuje, locira imovina stečena krivičnim djelom i prikupljaju podaci o njenom vlasniku - finansijska istraga.
2. Postupci u kojima se zahtijevaju i nalažu privremene mjere bezbjednosti, glavna rasprava u kojoj se optuženi oglašava krivim (ili oslobađa) i donosi odluka o oduzimanju imovine.
3. Poslije pravosnažnosti slijedi oduzimanje imovine i njeno raspolaganje, uzimajući u obzir međunarodne obaveze i vraćanje imovine oštećenom, ako je naknadno podnio zahtjev. (Mujanović, Datzer, 2016)

Prilikom istraživanja krivičnog djela (organizovanog, privrednog ili klasičnog kriminaliteta) i prikupljanja dokaza o elementima krivičnog djela, počiniocu i saučesnicima, neophodno je sprovesti paralelnu finansijsku istragu u slučajevima kada krivično djelo ima za posljedicu ostvarenu imovinsku korist. S obzirom da je svrha finansijske istrage omogućavanje oduzimanja prihoda, ista treba da počne dovoljno rano kako bi se spriječilo da počinitelj krivičnog djela proda ili drugačije raspolaže imovinom. Pravo vrijeme bi, dakle, bilo odmah nakon otkrivanja osumnjičenog ili više njih, a prije sprovođenja mjere kojom se počinitelj obavještava da se protiv njega vodi istraga (npr. pretres stana). Finansijskom istragom i analizom

transakcija može se proširiti krug osumnjičenih lica, a kod prikupljanja dokaza takođe je potrebno voditi računa o cilju finansijske istrage (npr. prisluškivanje, oduzimanje dokumentacije, itd.). (Lukić, 2009)

5. NAČIN ODUZIMANJA I UTVRĐIVANJA NEZAKONITO STEČENE IMOVINE

Zakon detaljno ne precizira koja se imovinska korist stiče krivičnim djelom, već samo od čega se ona može sastojati. Pojam imovinska korist stečena kriminalitetom označava svako povećanje imovine ili sprječavanje smanjenja imovine, koje se dogodilo izvršenjem krivičnog djela. Prihod od krivičnog djela je dakle sva imovina stečena izvršenjem krivičnog djela ili proistekla iz izvršenja krivičnog djela. Dobitak imovine stečen krivičnim djelom može se, prema tome, smatrati povećanjem imovine ili sprječavanjem, u suprotnom, prema redovnom toku događaja, potrebnog smanjenja imovine, koja je u direktnoj ili indirektnoj uzročnoj vezi sa izvršenim krivičnim djelom. Imovinska korist biće uzročno povezana sa počinjenim krivičnim djelom ako ne bi bila ostvarena da krivično djelo nije počinjeno. Imovinska korist stečena krivičnim djelom može se definisati kao neto dobit, odnosno višak imovine stečene krivičnim djelom. Pritom se prihod može u potpunosti ili djelimično sastojati od novca, hartija od vrijednosti ili stvari. Prihod od krivičnog djela može se takođe definisati kao bilo koji prihod od krivičnog djela ili nezakonita imovinska korist, koja se može sastojati od bilo koje vrste imovine, koja se sastoji od stvari ili prava, koja može biti pokretna ili nepokretna, a koja uključuje i pravne akte ili dokumente koji dokazuju vlasništvo ili pravo na takvu imovinu. Pri utvrđivanju prihoda uzimaće se u obzir informacije o finansijskim transakcijama koje vrše osumnjičeni i njima bliska lica. (Ivičević, 2004)

Zakon izričito predviđa da će se počiniocu oduzeti novac, dragocijenosti i bilo koja druga materijalna korist stečena krivičnim djelom. Samo ako to nije moguće, počinitelj će se obavezati da plati novčani iznos srazmjerno pribavljenoj materijalnoj dobiti. Takvo zakonsko rješenje nije u skladu sa Konvencijom o pranju, potrazi, privremenom oduzimanju i oduzimanju prihoda stečenih kriminalitetom koji obavezuje države članice da usvoje takve zakonodavne i druge mjere u vezi sa oduzimanjem

nezakonitog prihoda ili imovine vrijednosti koja odgovara nezakonitom prihodu. (Hasanspahić, Halilagić, 2011)

Oduzimanje imovinske koristi stečene krivičnim djelom moguće je i od treće strane, ako se imovina stečena kriminalitetom prenese na to lice besplatno ili uz naknadu koja ne odgovara stvarnoj vrijednosti i ako je ono znalo ili moglo znati da je imovinska korist od krivičnog djela. (Mujanović, 2011) Pravni uslov za oduzimanje takve koristi od trećih lica je da je to lice znalo ili moglo znati da se radi o materijalnoj koristi pribavljenoj krivičnim djelom. Na ovaj način, omogućena je pravna zaštita lica koja su u dobroj namjeri došla u posjed određene imovine koja u vrijeme njenog sticanja nije znala ili nije mogla znati da se radi o nezakonito stečenoj imovini. Kada su ispunjeni navedeni uslovi, sud može oduzeti imovinsku korist stečenu krivičnim djelom ili obavezujući ga da plati novčani iznos srazmjerno prihodu ili od lica na koju je prenesena. Kada je riječ o utvrđivanju iznosa novca koji je proporcionalan stečenoj imovinskoj koristi u slučajevima kada se imovina stečena krivičnim djelom oduzima na ovaj način, u sudskoj praksi preovladava stav da vrijednost predmeta, u smislu zakona o oduzimanju imovinske koristi, utvrđuje se prema tržišnoj vrijednosti predmeta u vrijeme izvršenja krivičnog djela. Za utvrđivanje visine imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom nebitna je okolnost da je počinitelj, nakon izvršenja djela i pribavljene materijalne koristi, donirao, uništio predmet pribavljen krivičnim djelom, ošteti ili prodao po cijeni nižoj od tržišne. Međutim, ako je počinitelj prodao predmet po cijeni višoj od njegove tržišne cijene u vrijeme kada je krivično djelo počinjeno, iznos dobijen takvom prodajom predstavlja prihod od krivičnog djela jer je prihod proistekao iz djela i onoga što nije pribavljeno istim. (Babić, Filipović, Marković, Rajić, 2004)

Shodno odredbi stava o prihodima ili drugim koristima od krivičnog djela, jasno je da je imovinska korist ili druga imovina stečena krivičnim djelom ili imovina u koju je konvertovana imovinska korist ili iz imovine kojom je imovinska korist pribavljena krivičnim djelom konvertovana ili sjedinjena, kao i imovinska korist stečena krivičnim djelom i zbog toga podliježu oduzimanju sudskom presudom kojom se utvrđuje da je djelo počinjeno. Prvi uslov koji mora biti ispunjen da bi se imovina oduzela počiniocu krivičnog djela jeste utvrđivanje da li uopšte postoji, odnosno da li je počinitelj uopšte pribavio nezakonitu imovinsku korist. Da bi se izrekla mjera oduzimanja imovinske koristi, nije dovoljno samo da je način

pribavljanja imovinske koristi nezakonit, već je neophodno da je i sama stečena imovinska korist nezakonita. Drugi uslov koji mora biti ispunjen da bi se oduzela imovina je da postoji sudska odluka kojom se utvrđuje izvršenje krivičnog djela. (Simović, Simović, 2011)

Imovinska korist se oduzima po službenoj dužnosti bez obzira na vinske okolnosti optuženog, čak i kada je optuženi oslobođen obaveze plaćanja troškova krivičnog postupka. Stoga se u ovim situacijama iznos imovinske koristi utvrđuje besplatnom procjenom. To znači da se osnovi za oduzimanje moraju utvrditi unaprijed, na nesumnjiv način, što se sastoji u navodu izvršenja krivičnog djela i činjenici da je prihod ostvaren. Ova odredba je izuzetak od opštih pravila o slobodnoj procjeni dokaza o postojanju ili nepostojanju činjenica. Ovdje je zakon dao prednost principu ili pravu na suđenje bez odlaganja, jer bi u suprotnom usporavanje odlučivanja o krivičnoj stvari, koja je glavni predmet krivičnog postupka, bilo usporeno. Obim prihoda utvrđuje se odbijanjem stvarnih potrebnih troškova nastalih kao rezultat zakonite aktivnosti počinioca, ne uzimajući u obzir njegove lične napore da pribavi prihod. Pri utvrđivanju materijalne dobiti relevantna je objektivna vrijednost koju su predmeti imali u vrijeme izvršenja krivičnog djela. (Hasanspahić, Halilagić, 2011)

6. ZAKLJUČAK

Oduzimanje imovinske koristi je kroz historiju bilo korišteno u slučajevima izdaja ili ustanaka, posebno u onim slučajevima kada su akteri takvih događaja bili uticajni i moćni „kriminalci“, članovi plemićkih društvenih slojeva, koji su dovodili u pitanje autoritet krune ili crkve. Jedan od motiva oduzimanja imovine bio je sličan onima koji su prisutni i danas: sprječavanje prkosnih kriminalaca (ili njihovih srodnika) od ustaničkih nastojanja tako što im se oduzimala imovina (osim ako nisu bili predhodno pogubljeni). Zbog pohlepe većine monarha u to doba, dijeljenje oduzete imovine nije bilo praktikovano, dok prodaja zapljenjene imovine kraljevim podanicima kako bi isti dokazali svoju odanost kruni više liči na inovaciju dvadesetog vijeka. Mjera oduzimanja imovinske koristi ili nezakonito stečene imovine je relativno nova mjera u našem pravu i zakonodavstvu, te takvo stanje dovodi do toga da ona nije praćena značajnijim teorijskim argumentacijama. Ona se primjenjuje od prvog dana njenog uvođenja, ali se

stiče utisak, bez obzira ne njenu djelotvornost, primjenu i djelovanje, da su pitanja od velike važnosti po pitanju iste ostavljena po strani. Upravo navedeno odsustvo teorijske argumentacije o ovoj temi je nesnovano, a najviše iz razloga nepoznavanja njenih odnosnih karakteristika, ali i nepovjerenja u njen dalji opstanak i djelotvornost. Oduzimanje imovinske koristi proistekle iz krivičnih djela je jedan od osnovnih oblika suprotstavljanja finansijski motivisanim oblicima kriminaliteta, poput korupcije, privrednog i organizovanog kriminaliteta. Osnovni postulat na kojem počiva ovaj institut je da niko ne može zadržati korist koja je stečena izvršenjem krivičnog djela. Mjera oduzimanja nezakonito stečene imovine ili imovine koja je proistekla vršenjem krivičnih djela javlja se kao neophodno sredstvo državne vlasti, u borbi protiv organizovanog kriminaliteta, posebno, koji je posljednjih decenija doživio ogromne razmjere. Pored toga ona predstavlja i veoma bitan segment održavanja kontakta sa razvijenim zemljama svijeta koje uveliko poznaju ovakav ili sličan mehanizam suzbijanja najtežih vidova kriminaliteta. Izgradnja efikasnog sistema sprječavanja najtežih oblika kriminaliteta podrazumijeva najprije normativno i organizaciono dobro rješenje, a onda i rad na što intenzivnijem i efikasnijem sprovođenju donijetih mjera. Pitanje pravne prirode mjere oduzimanja nezakonito imovine ili imovine proistekle iz krivičnog djela, iako nije pitanje od važnosti za njeno uspješno sprovođenje, nije malog značaja jer u zavisnosti od opredeljenja njene pravne prirode zavise i odgovori na neka pitanja koja se tiču njene praktične primjene. Stoga se institut oduzimanja imovine pojavio kao jedan od najvažnijih i najefikasnijih instrumenata u borbi protiv organizovanog kriminaliteta, ili kriminaliteta uopšteno, kojim se postiže nekoliko ciljeva krivičnopravne politike jedne države: sa jedne strane, represivno činjenje krivičnih djela lišavanjem mogućnosti da uživaju u plodovima krivičnog djela, kao i preventivno kazivanje budućim počiniocima krivičnih djela da se krivično djelo ili generalno kriminalna aktivnosti, ne isplati. Međutim, ono što ovom institutu daje posebnost u odnosu na druge institute krivičnog prava je činjenica da on takođe blisko primjenjuje načelo pravde, tako često, barem u očima javnosti, nespojivo sa zakonom i sudskim odlukama i pokušava se uspostaviti stanje kakvo je bilo prije izvršenja krivičnog djela, zbog čega ova mjera nije usmjerena na izvršioca već na predmet, odnosno protivpravno pribavljenu korist i, pod uslovima, djeluje.

LITERATURA

1. Babić, M., Filipović, L., Marković, I., Rajić, Z., (2004). Komentari krivičnih zakona u Bosni i Hercegovini. Sarajevo: Vijeće Evrope i Evropska komisija.
2. Čejović, B., Kulić, M., (2011). Krivično pravo. Beograd: Službeni glasnik.
3. Đelmo, Z., Selimić, M., (2012). Zaštita prava građana pred državnim organima uprave u Bosni i Hercegovini, Revija za pravo i ekonomiju, Pravni fakultet Mostar
4. Gluščević, J., (2015). Oduzimanje imovine stečene krivičnim delom. Beograd: Univerzitet Union.
5. Golobinek, R., (2006). Financial Investigations and Confiscation of Proceeds from Crime. Brisel: Council of Europe.
6. Grubač, M., (2004). Krivično procesno pravo. Beograd: Pravni fakultet.
7. Grubač, M., (2008). Pribavljanje dokaza za dela organizovanog kriminala i ustavna prava i slobode građana. Borba protiv organizovanog kriminala u Srbiji, od postojećeg zakonodavstva do sveobuhvatnog predloga reforme.
8. Grubač, M., (2009). Organizovani kriminal u Srbiji. Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, str. 701-709.
9. Hasanspahić, S., Halilagić, N. (2011). Oduzimanje imovinske koristi pribavljenje krivičnim djelom. Anali Pravnog fakulteta, str. 309-321.
10. Ignjatović, Đ., (2004, Jun 8-12). Suzbijanje najtežih oblika kriminaliteta u uslovima tranzicije i nesigurnosti. XVI seminar prava, „Teški oblici kriminala“. Budva.
11. Ilić, G., Nikolić, B., Majić, M., Melilo, Đ., (2009). Komentar Zakona o oduzimanju imovine proistekle iz krivičnog dela sa pregledom relevantnih međunarodnih dokumenata, uporednopravnih rešenja i prakse ESLJP. Beograd: OEBS Misija u Srbiji.
12. Ivičević, E. K., (2011). Komentar Zakona o postupku oduzimanja imovinske koristi ostvarene kaznenim djelom i prekršajem. Zagreb: Narodne novine.

13. Ivičević, E., (2004). Utvrđivanje imovinske koristi stečene kaznenim djelom u hrvatskom pravu. Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, Vol 11, br. 1, 217-238.
14. Kamber, K., (2008). Oduzimanje imovinske koristi stečene kaznenim djelom u postupku ovrhe. Zagreb: Pravni fakultet.
15. Katušić, S. J., (2008). Oduzimanje imovinske koristi stečene kaznenim djelom. Zagreb: Ministarstvo pravosuđa Republike Hrvatske.
16. King, C., (2010). The confiscation of criminal assets-Tackling organised crime through a „middleground“ system of justice. Ireland: University of Limerick.
17. Kokolj, M., Lazin, Đ., (1986). Imovinske krivične sankcije i mere u jugoslovenskom krivičnom pravu. Beograd: Naučna knjiga.
18. Korajlić, N., (2012) Istraživanje krivičnih djela. Pravni fakultet Sarajevo.
19. Korajlić, N., Selimić, M., (2015). Kriminalistička taktika. Visoka škola "CEPS - Centar za poslovne studije" Kiseljak.
20. Korajlić, N., Šuperina, M., Selimić, M., (2020). Uvod u kriminalistiku na znanstvenim temeljima suprostavljanja kriminalitetu. Visoka škola "CEPS - Centar za poslovne studije" Kiseljak.
21. Lazarević, L., (1991). Mere bezbednosti, Reforma opšteg dela KZ SFRJ i savremene tendencije u jugoslovenskom krivičnom pravu. Beograd: Savremena administracija.
22. Lukić, T., (2009). Oduzimanje imovine stečene krivičnim delima-značaj finasijske istrage. Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu, str. 381-411.
23. Marić, Z., (2002). Kazna konfiskacije imovine koja je bila na snazi na teritoriji Savezne Republike Jugoslavije. Prava čoveka 3/4.
24. Modly, D., Šuperina, M., Korajlić, N., (2008). Rječnik kriminalistike. Strukovna udruga kriminalistika RH.
25. Mujanović, E., (2011). Oduzimanje imovinske koristi pribavljene počinjenjem koruptivnih krivičnih djela. Sarajevo: Transparency International.
26. Mujanović, E., (2017). Smjernice za postupanje nadležnih institucija u postupku za oduzimanje imovinske koristi pribavljene krivičnim

- djelom. Sarajevo: Centar za istraživanje politike suprotstavljanja kriminalitetu (CPRC).
27. Mujanović, E., Datzer, D., (2016). Oduzimanje imovinske koristi pribavljenje krivičnim djelima. Sarajevo: Centar za istraživanje politike suprotstavljanja kriminalitetu (CPRC).
  28. Pradel, J., Perić, O., Ignjatović, Đ., (2009). Komparativno pravo. Beograd: Pravni fakultet.
  29. Simović, M., Simović, V., (2011). Krivično procesno pravo II. Istočno Sarajevo: Pravni fakultet.
  30. Stanković, N., (2016). Krivično pravo. Brčko: Evropski univerzitet.
  31. Stojanović, Z. (2011). Krivično pravo. Beograd: Pravni fakultet.
  32. Šikman, M., (2012). Organizovani kriminalitet kao predmet naučnog istraživanja. Defendologija: teorijsko stručni časopis za pitanja zaštite, bezbjednosti, odbrane, obrazovanja, obuke i osposobljavanja, 15(31), 9-22.
  33. Škulić, M., (2003). Organizovani kriminalitet. Beograd: Dosije.
  34. USAID. (2017). Analiza sistema oduzimanja imovine pribavljene vršenjem krivičnih djela u BiH. Sarajevo: Projekat pravosuđa u BiH.
  35. Verdiš, M., (1971). Osnove imovinskog prava, stvarno, obvezno i nasljedno pravo. Zagreb: Informator.

**SIGURNOSNI ASPEKTI KRIJUMČARENJA MIGRANATA I
TRGOVINE LJUDIMA**

**SECURITY ASPECTS OF MIGRANT SMUGGLING AND
TRAFFICKING IN PERSONS**

Pregledni znanstveni članak

Senadin Šabanija, MA*

Sažetak

Trgovina ljudima i krijumčarenje migranata danas u mnogim zemljama poprimaju oblike koji imaju ozbiljan potencijal uticaja na sigurnost. Sigurnosni aspekti ovih pojava su izraženi kako u zemljama porijekla, tranzita ili krajnjeg odredišta tako i u odnosu prema žrtvama ovih aktivnosti. Zajednički elemenat trgovine ljudima i krijumčarenja migranata jeste enorman profit koji ostvaruju organizatori ovih aktivnosti ali pogrešno je poistovijetiti ova dva pojma. Razliku čini prinuda to jeste prisila radi eksploatacije koja se u trgovini ljudima javlja kao obavezna dok je u krijumčarenju migranata tek popratna pojava i može se javiti tokom cijelog procesa ne samo na početku. Sigurnosni aspekti trgovine ljudima i krijumčarenja migranata se mogu posmatrati kroz prizmu veza sa terorizmom, ali nema dovoljno dokaza koji bi ukazivali na direktne veze između ove dvije pojave. Sa druge strane, porast nasilnog ekstremizma, ultradesničarskog nacionalizma kao i etnonacionalnog separatizma je moguće dovesti u direktnu vezu sa porastom migracija u nekim zemljama. Otuda se javlja i sekuritizacija migracija kao najčešći odgovor zemalja na masovne migracije koja može dovesti do većih sigurnosnih izazova. Pregledom dostupnih istraživanja u oblasti migracija i sigurnosti na prostoru jugoistoka Evrope, Evropske Unije i Sjedinjenih Američkih Država može se zaključiti da trgovina ljudima i krijumčarenje migranata iako čine okosnicu organizovanog transnacionalnog kriminala ne mogu se smatrati generatorima negativnih uticaja na sigurnost u ovim državama.

---

* RSO Regional Security Officer- IOM International Organization for Migrations; MENA Middle East and North Africa Region / Regional Office Cairo, EGYPT, e-mail: ssabanija@iom.int, senadinsabanija@fkn.unsa.ba

Ključne riječi: Sigurnost, migracije, krijumčarenje migranata, trgovina ljudima, sigurnosni izazovi.

Abstract

Trafficking in human beings and the smuggling of migrants today in many countries take forms that might have a serious potential for impacts on security. Security aspects of these phenomena are expressed both in countries of origin, transit, or final destination and concerning victims of these activities. A common element of human trafficking and migrant smuggling is the enormous profit made by the organizers of these activities, but it is wrong to equate these two concepts. The difference is coercion for exploitation, which is coercion that appears as obligatory in human trafficking, while in the smuggling of migrants it is only a side effect and can occur during the whole process, not only at the beginning. Security aspects of human trafficking and migrant smuggling can be also viewed through the prism of links to terrorism, but there is insufficient evidence to suggest direct links between the two phenomena. On the other hand, the uprise of violent extremism, ultra-right nationalism as well as ethnonational separatism can be directly linked to the increase of migrations in some countries. Hence, the securitization of migration emerges as the most common response of some countries to mass migrations, which can lead to greater security challenges. A review of available research on migration and security in Southeast Europe, the European Union, and the United States may lead to a conclusion that human trafficking and smuggling of migrants, although the backbone of organized transnational crime, cannot be considered generators of negative security impacts in these countries.

Key words: Security, migrations, migrant smuggling, trafficking in persons, security challenges.

1. UVOD

Sigurnosni aspekti trgovine ljudima u mnogim zemljama uglavnom su vezani za kriminalno ponašanje i kršenje zakona iz oblasti neovlaštenog prelaska granica i krijumčarenja. Trgovina ljudima a posebno krijumčarenje migranata u današnje vrijeme poprimilo je dimenzije globalnog fenomena, jer dotiče i obuhvata veliki broj zemalja na svim kontinentima, bilo da su one zemlje porijekla, tranzita ili krajnje destinacije. Pojam ilegalne trgovine i krijumčarenja uopće podrazumijeva oblik profesionalnog kriminala koji predstavlja ilegalno prenošenje robe preko državne granice, uz izbjegavanje carinskog nadzora. Zakonit prelazak državne granice se obavlja preko zvaničnih graničnih prijelaza dok su svi ostali pokušaji ili prijelazi državne granice van određenog graničnog prijelaza nezakoniti, izuzev u vanrednim slučajevima i po posebnim zahtjevima uz odobrenje policijskih organa. Pod krijumčarenjem migranata u najširem smislu podrazumijeva se obezbjeđivanje ilegalnog ulaska u stranu državu lica koje nije njen državljanin, a radi sticanja na neposredan ili posredan način, finansijske ili druge materijalne koristi za organizatore takvog prelaska. Element ilegalnosti to jeste protivzakonitosti prelaska državne granice je glavno obilježje krijumčarenja migranata koji inkriminiše takve radnje a finansijska dobit stečena takvim aktivnostima predstavlja najčešći motiv. Međutim često se zanemaruju ostali aspekti krijumčarenja migranata a posebno oni vezani za sigurnost.

Politička dimenzija krijumčarenja migranata i trgovine ljudima bez obzira na motiv u nekim zemljama je usko vezana i za sigurnosne aspekte. U ovom članku su prikazani mogući sigurnosni aspekti ilegalnih migracija koji predstavljaju potencijalne sigurnosne rizike u zemljama jugoistoka Evrope, Sjedinjenih Američkih Država i Europske Unije. Sigurnosni rizici su istraživani prvensteno kroz prizmu nacionalne sigurnosti ali i ostalih dimenzija sigurnosti bitnih kako za države i stanovništvo tako i za same učesnike procesa krijumčarenja migranata, migrante i žrtve trgovine ljudima. Sigurnosni aspekti krijumčarenja migranata imaju i međunarodnu dimenziju zbog prirode procesa i najčešćih ruta odvijanja pa zbog toga postoje i određene implikacije na međunarodnu sigurnost posebno u regionalnim okvirima.

2. ILEGALNE MIGRACIJE, TRGOVINA LJUDIMA I KRIJUMČARENJE MIGRANATA PREMA MEĐUNARODNIM IZVORIMA

2.1. Ilegalne migracije

Obzirom da se u praksi javljaju različiti termini kojima se nastoji opisati pojava ilegalnih migracija te se često razne kategorije “ljudi u pokretu” koji ne posjeduju validne dokumente svrstavaju u ilegalne migrante, u nastavku su definisani osnovni termini koji se koriste u međunarodnoj praksi. Izvor definicija korišten u nastavku je rječnik Međunarodne organizacije za migracije broj 34 u kojem su definisani najčešći pojmovi u polju migracija zasnovane na međunarodnom pravu (IOM, 2019).

Ilegalne migracije su kretanje koje se vrši van regularnih granica zemalja, tranzita i zemalja domaćina.

Ilegalni migranti su osobe koje ulaze u drugu zemlju, bez regularnih dokumenata namjenjenih legalnim migrantima. Takođe, to su osobe koje ulaze bez dozvole za ulazak u zemlju domaćina, ulaze sa falsifikovanom dokumentacijom, ili sa privremenom dokumentacijom, ali po isteku privremenog boravka oni ne napuštaju zemlju domaćina, kao i oni koji ulaze nelegalno sa tuđih susjednih granica. *Ilegalni migranti* (neregularni migranti) - ovaj termin označava migrante u neregularnoj situaciji i nedokumentovane migrante. *Ilegalni migrant* (irregular migrant) je takođe lice koje zbog ilegalnog ulaska ili isteka vize, nema legalni status za neku zemlju tranzita ili domaćina. Ilegalni migrant je osoba koja boravi u drugoj zemlji ilegalno bez dokumentacije i on ili ona je po zakonu neispravnog (ilealnog) statusa.

Neregularne migracije predstavljaju kretanje osoba koje se odvija izvan zakona ili međunarodnih sporazuma koji regulišu ulazak ili izlazak iz države porijekla, tranzita ili odredišta.

Nedokumentovani migrant - nedržavljanin koji uđe ili boravi u zemlji bez odgovarajuće dokumentacije. Migranti se mogu naći u ovoj situaciji na dva načina:

- kada imaju dokumente koji dokazuju identitet ali ne posjeduju dokumente kojim dokazuju pravo ulaska i boravka u zemlji, ili je takva dokumentacija falsifikovana ili nevažeća;

- ne posjeduju nikakav oblik dokumenata kojim bi dokazali svoj identitet niti imaju bilo kakav drugi dokaz prava na ulazak i boravak u zemlji.

U ovom kontekstu javlja se i kategorija ljudi u pokretu poznati pod nazivom “strani teroristički borci“ koju valja posebno ispitati zbog potencijalnih veza sa terorizmom u kontekstu ilegalnih migracija. Krijumčarenje migranata se često dovodi u vezu sa međunarodnim terorizmom prvenstveno zbog pogrešne percepcije cijelog procesa migracija. Izolovani slučajevi terorističkih napada u nekim zemljama Evropske Unije (EU) koji se dovode u vezu sa ilegalnim migrantima doveli su i do generalizacije mišljenja pa se tako stvorila negativna percepcija u javnosti prema svim migracijama. Migranti ne predstavljaju sigurnosnu prijetnju već su prvenstveno humanitarno pitanje i meta za sređivanje računa (Kržalić, Korajlić, 2019).

2.2. Trgovina ljudima (Trafficking in Persons*)

Termini koji se najčešće koriste kako bi se opisala krivična djela kojima krijumčari eksploatišu odrasle ljude, žene ili djecu u cilju zarade prisiljavajući ih na fizički rad ili komercijalni seks su trgovina ljudima, prisilna trgovina ljudima ili moderno ropstvo. Kara (2009) procjenjuje da seksualna trgovina čini 50% od ukupne ileglane dobiti modernog ropstva. Kada se osobe koje su mlađe od 18 godina koriste u svrhu komercijalnog seksa, to predstavlja krivično djelo bez obzira da li se koristi sila, prevara ili prinuda u većini zemalja svijeta i ovake aktivnosti su inkriminisane u domaćim zakonodavstvima. Trgovina ljudskim bićima nije samo pitanje od interesa za krivičnopravnu oblast kao takvu, već je to primarno pitanje ljudskih prava zato što se radi o djelu koje najozbiljnije ugrožava spektar zaštićenih ljudskih prava (Šikman, 2018)

Generalna skupština Ujedinjenih Nacija (UN) je rezolucijom 55/25 od 15 Novembra 2000-te godine usvojila Protokol o sprečavanju, suzbijanju i kažnjavanju trgovine ljudima, posebno ženama i djecom, koji dopunjava Konvenciju Ujedinjenih naroda protiv transnacionalnog organiziranog kriminala, poznat kao Protokol iz Palerma. U ovom Protokolu trgovina

---

* *Oxford rječnik Engleskog jezika*

ljudima je definisana kao: ”regrutiranje, prijevoz, transfer, skrivanje ili prijem osoba putem prijetnje ili upotrebe sile ili drugih oblika prisile, otmice, prijevare, obmane, zloupotrebe ovlaštenja ili položaja ranjivosti ili davanja ili primanja uplata ili beneficija radi postizanja pristanka osobe koja ima kontrolu nad drugom osobom, u svrhu iskorištavanja. Eksploatacija uključuje, u najmanju ruku, eksploataciju radi prostitucije drugih (osoba) ili drugih oblika seksualnog iskorištavanja, prisilnog rada ili usluga, ropstva ili prakse slične ropstvu ili uklanjanje organa” (OHCHR, 2000).

Svake godine hiljade muškaraca, žena i djece padnu u ruke trgovaca ljudima, u svojim zemljama i u inostranstvu. Žrtve se eksploatišu u restoranima, farmama, gradilištima, bordelima, fabrikama, tržnicama, rudnicima i u domovima ljudi svuda. Kao čuvar Konvencije Ujedinjenih naroda protiv transnacionalnog organiziranog kriminala i dopunskog Protokola o sprječavanju, suzbijanju i kažnjavanju trgovine ljudima, posebno ženama i djecom, Agencija UN-a za borbu protiv droge i kriminala (UNODC) se bavi istraživanjem globalnog opsega o kriminalu trgovine ljudima. U ispunjavanju mandata povjerenog od strane Generalne skupštine UN-a, ova Agencija objavljuje dvogodišnje izvještaje o trgovini ljudima pod nazivom “*Globalni izvještaj o trgovini ljudima*” oslanjajući se prvenstveno na službene nacionalne podatke prikupljene od zemalja širom svijeta, predstavlja podatke i analize trgovine ljudima na nacionalnom, regionalnom i međunarodnom nivou.

Vijeće Europske Unije je usvojilo “*Okvirnu Odluku Vijeća broj 2002/629/JHA o suzbijanju trgovine ljudima*” 19 Jula, 2002-te godine kojom su definisana krivična djela u vezi sa trgovinom ljudima za svrhe radne eksploatacije ili seksualne eksploatacije na sličan način kako je to definisano Protokolom iz Palerma. Ovom Odlukom se nalaže svim članicama Europske Unije da osiguraju kažnjivost svih radnji koje su definisane odlukom a odnose se na regrutiranje, transport, transfer, skrivanje, naknadni prijem osobe, uključujući razmjenu ili prijenos kontrole nad tom osobom-osobama, gdje se: (a) koristi se prisila, sila ili prijetnja, uključujući otmicu, ili (b) koristi se obmanom ili prijevarom, ili (c) postoji zloupotreba ovlaštenja ili položaja ugroženosti, koji je takav da osoba nema stvarnu i prihvatljivu alternativu osim da se podvrgne zlostavljanju, ili (d) isplate ili beneficije se daju ili primaju radi postizanja pristanka osobe koja ima kontrolu nad drugom osobom-osobama (CoE, 2002).

Trgovina ljudima (THB) je srž aktivnosti teškog i organiziranog kriminala u EU i vjerovatno će ostati sigurnosna prijetnja u EU i u bliskoj budućnosti. Karakteristika pristupa borbi protiv trgovine ljudima u zemljama EU jeste i sve veći fokus na online komponentu ovog oblika eksploatacije. To je još jedan trend koji postaje još izraženiji, u vrijeme pandemije korona virusa jer trgovci ljudima koriste internetske platforme i usluge za identifikaciju žrtava, seksualno iskorištavanje i reklamiranje usluga žrtava.

Sjedinjene Američke Države prepoznaju dva primarna oblika trgovine ljudima: prisilni rad i seksualnu trgovinu. Osnovno značenje ovih oblika trgovine ljudima i neke jedinstvene karakteristike svakog od njih su slične definicijama i karakteristikama trgovine ljudima iz UN - ovog Protokola. Američki Zakon o zaštiti žrtava trgovine iz 2000-te godine, poznat i pod nazivom TVPA (Trafficking Victims Protection Act) sa izmjenama i dopunama, pruža alate za borbu protiv trgovine ljudima, kako širom svijeta, tako i u zemlji. Zakon je omogućio osnivanje Vladinog Ureda za trgovinu ljudima i Predsjednikove međuagencijske radne grupe za praćenje i borbu protiv trgovine ljudima kako bi pomogli u koordinaciji napora u borbi protiv trgovine ljudima. Zakon TVPA Sjedinjenih Država i UN TIP protokol sadrže slične definicije trgovine ljudima. Elementi obje definicije mogu se opisati pomoću okvira od tri elementa fokusiranog na: a) radnje trgovaca ljudima, b) sredstva i c) svrhu.

S ciljem vođenja globalne borbe protiv trgovine ljudima State Department je osnovao i Ured za praćenje i borbu protiv trgovine ljudima. Ovaj Ured je zadužen za globalnu borbu protiv trgovine ljudima kroz krivični progon trgovaca ljudima, zaštitu žrtava i sprječavanje trgovine ljudima. Pored prikupljanja i objavljivanja redovnih statistika iz većine zemalja svijeta, ured također objavljuje i godišnji *“Izvještaj o trgovini ljudima”* koji pruža zvanične informacije prikupljene iz kredibilnih izvora koje prikazuju stanje u ovoj oblasti kako na globalnom nivou tako i pregledom stanja u pojedinim zemljama.

2.3. Krijumčarenje migranata

Krijumčarenje migranata u najkraćem predstavlja omogućavanje neregularnog ulaska u državu u kojoj migrant nije državljanin ili rezident radi financijske ili druge materijalne dobiti. Kriminalci koji stoje iza ovog

visoko profitabilnog posla iskorištavaju priliku stvorenu potrebom ili željom ljudi da pobjegnu ne samo od siromaštva i nedostatka mogućnosti zaposlenja, već i od prirodne katastrofe, sukoba ili progona. Krijumčarenje migranata je krivično djelo sa visokom dobiti i niskim rizikom od kazne za izvršioce. Krijumčari prodaju ilegalne usluge očajnim ljudima i često su dio dobro organizirane, multinacionalne mreže kriminalaca. Sanchez (2018) smatra da iako je istina da se migranti suočavaju sa viktimizacijom i nasiljem, kontekst njihovih putovanja, istraživanja i podaci o interakcijama između migranata i onih koji stoje iza njihovih putovanja su ograničeni. Ovo često dovodi do proliferacije dezinformisanih tvrdnji u vezi sa krijumčarenjem, organizacijom i akterima takvog posla (Sanchez, 2018). Krijumčari iskorištavaju ljude koji žele pobjeći od siromaštva, prirodnih katastrofa, sukoba ili progona ili nedostatka mogućnosti za zaposlenje i obrazovanje, ali nemaju mogućnosti za legalnu migraciju.

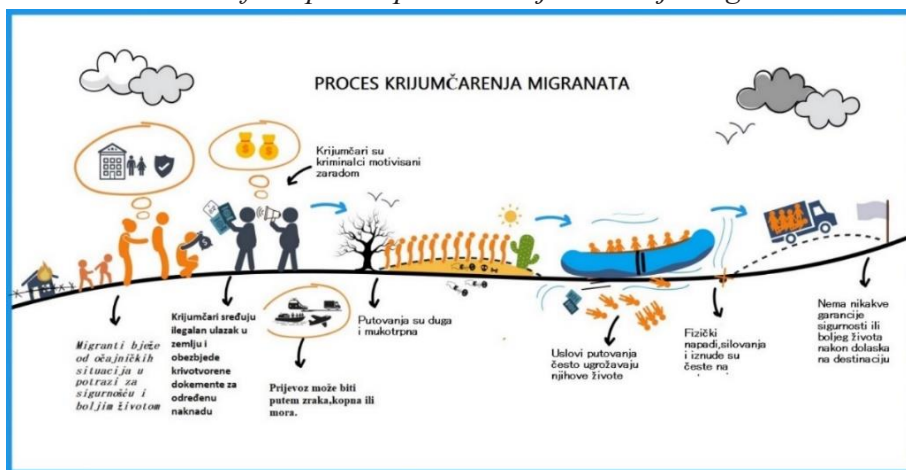
Protokol protiv krijumčarenja migranata kopnom, morem i zrakom, koji nadopunjuje Konvenciju Ujedinjenih Nacija protiv Transnacionalnog organizovanog kriminala je usvojen u Novembru 2000-te godine kao sastavni dio Konvencije. Protokol o krijumčarenju migranata definira 'krijumčarenje migranata' kao 'nabavku, kako bi se pribavila, direktno ili indirektno, finansijska ili druga materijalna korist od nezakonitog ulaska osobe u državu članicu čiji nije državljanin ili stalni stanovnik (Gallagher, 2015). Protokol ima za cilj smanjenje krijumčarenja migranata, zaštitu prava krijumčarenih migranata i sprječavanje zloupotreba povezanih s ovim zločinom. Gallagher (2015) smatra da je kriminalizacija u srcu Protokola koja služi ne samo za odvracanje i kažnjavanje počinitelaca već služi kao osnova za brojne oblike prevencije, međunarodne saradnje, tehničke pomoći i drugih mjera.

Krijumčarenje migranata je složen oblik kriminala koji se stalno mijenja i poprima različite oblike u različitim dijelovima svijeta. Evropski centar za krijumčarenje migranata u okviru EUROPOLA-a identifikuje načine izvršenja krijumčarenja migranata u nekoliko oblika:

- a) Skrivanje u vozilima - najčešći oblik za Zapadni Balkan i susjedne zemlje,
- b) Krijumčarenje u malim brodicama preko Engleskog kanala - prema Ujedinjenom Kraljevstvu,

- c) Krijumčarenje u ribarskim brodovima - preko Zapadno - Afričke rute prema Kanarskim ostrvima,
- d) Digitalizacija krijumčarenja migranata i trgovine ljudima-komunikacija putem socijalnih mreža,
- e) Falsifikovanje dokumenata i viza - najčešće falsifikovani dokumenti Rumunije, Italije i Grčke.

Slika 1. Grafički prikaz procesa krijumčarenja migranata.

Izvor: United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC) 2021, Migrant smuggling process (Prilagodio autor).

Međunarodna Organizacija za Migracije (IOM) krijumčarenje migranata definiše kao kretanje ili omogućavanje kretanja osoba preko međunarodnih granica radi sticanja finansijske koristi. Podaci o krijumčarenju migranata omogućuju kreatorima politika da bolje razumiju fenomen, kao i da razviju politike koje promiču sigurnu i urednu migraciju (IOM, 2021). Službena statistika o krijumčarenju migranata je ograničena jer mnoge zemlje ne prikupljaju i ne objavljuju takve podatke. Može se ograničeno zaključiti da o krijumčarenju ne postoji dovoljno podataka o dolascima, poput onih diljem Mediterana, ili se ti podaci temelje samo na broju migranata uhvaćenih na granici (Laczko i McAuliffe, 2016). Koristan pokazatelj krijumčarenja migranata i zabrinutosti država zbog takve prakse je broj zemalja koje su ratificirale Konvenciju Ujedinjenih naroda protiv transnacionalnog organiziranog kriminala i njen dopunski protokol protiv krijumčarenja migranata kopnom, morem i zrakom. Iako je u praksi jako

teško utvrditi u kojoj su mjeri ove zemlje zaista izvršile svoje obaveze, ovi podaci kad su dostupni se smatraju službenim i potvrđenim.

Bitno je napomenuti da trgovina ljudima kao kriminalna aktivnost u vezi ilegalnih migracija postoji u zemljama izvorišta migracija, tranzitnim zemljama te u zemljama konačnog odredišta ilegalnih migranata. Ova činjenica znatno otežava efikasnu borbu protiv takvih djela jer fenomen prelazi nacionalne granice i zahtijeva međunarodnu saradnju širokog obima u cilju suzbijanja trgovine ljudima. Samim tim ilegalne migracije predstavljaju široko područje organizatorima trgovine ljudima u kojem nalaze “klijente”.

3. TRGOVINA LJUDIMA I KRIJUMČARENJA MIGRANATA KAO SIGURNOSNI IZAZOVI U SVIJETU

3.1. Nacionalna sigurnost i migracije

Državna sigurnost postoji otkako postoje i države dok je sam pojam nacionalne sigurnosti novijeg datuma. Pojam nacionalne sigurnosti se prvi put počeo koristiti u SAD- u i u upotrebi je od četrdesetih godina prošlog vijeka (Martić, 2016). Potrebno je naglasiti da je osnovni uslov i cilj svake državne politike opstanak države i društva, a uslov opstanka države i društva je njihova sigurnost. Abazović (2002) smatra da je bezbjednost odnosno sigurnost jedne zemlje njena prvenstveno sistemska djelatnost. Suštinski to je stanje u kojem je obezbjeđen uravnotežen fizički, duhovni, društveni i materijalni opstanak pojedinca i društvene zajednice u odnosu na druge pojedince i na druge društvene zajednice (Abazović, 2002). Smatra se da nacija može imati sigurnost kada ne mora žrtvovati svoje legitimne interese kako bi izbjegla rat i kada je sposobna očuvati ih ratom ako bude izazvana. Nacionalna, odnosno državna sigurnost treba osigurati stanje u kojem se može osigurati sloboda države i društva, teritorijalni integritet i suverenitet države u okvirima međunarodno prihvaćenih aranžmana, politička i socijalna stabilnost društva i države, stabilan javni poredak i lična sigurnost građana kao i zdravi i stabilni ekološki uslovi. Buzan (2009) navodi da mnogi posmatrači smatraju da termin “nacionalna sigurnost” treba biti zamijenjen više prihvatljivim terminom “državna sigurnost” iako je koncept nacionalne sigurnosti proizašao iz “hladnog rata” mnogo tačniji jer predstavlja

“fuziju” sigurnosti države i sigurnosti nacije: nacija podržava moćnu državu koja zauzvrat štiti društvene vrijednosti i interese nacije (Buzan, Hansen, 2009).

Termin međunarodne sigurnosti nije univerzalno određen iako je zajedničko svim definicijama je da je u njihovom središtu sigurnost međunarodnog poretka. Sigurnost je sve manje nacionalni, regionalni ili parcijalan uspjeh unutar ravnoteže snaga između blokova, ili pak unutar jedne regije, sve se više ostvaruje jačanjem i razvojem međunarodne sigurnosti (Nobilo, 75: 1988). Rascjepkanost sigurnosnih organizacija i otežana saradnja događaju se iz razloga što bi države trebale prenijeti dio suvereniteta na zajednička tijela, čega se teško odriču. Sigurnosne prijetnje i izazovi također se transformiraju i mijenjaju pa vojna komponenta prestaje biti primarni oblik ugrožavanja sigurnosti i društva. Javlja se nove, kompleksnije i asimetrične prijetnje, poput ilegalnih migracija, terorizma, organiziranog kriminala, droga, krijumčarenja oružjem, trgovine ljudima i slično (Vurnek, Bengez, Perkov, 2018).

Trgovina ljudima predstavlja jedan od najprofitabilnijih oblika organiziranog kriminala i smatra se da se po važnosti, zbog niskog rizika i visokog profita, nalazi odmah iza trgovine drogom i oružjem. Upravo zbog profita koji generiše ovaj vid organiziranog kriminala može znatno uticati na nacionalnu sigurnost države jer postoji opasnost od jačanja korupcije, krijumčarenja terorista i lica koja potražuju vlade drugih zemalja kao i političke destabilizacije zemlje ili specifične regije. Organizovane kriminalne grupe posjeduju značajne resurse i sposobne su organizovati i izvršiti direktne napade na najviše državne zvaničnike kao što se desilo u Srbiji 2003-ge godine kad je ubijen Premijer Đinđić (Vasić, 2005).

3.2. Trgovina ljudima i krijumčarenje migranata na jugoistoku Evrope

Jugoistok Evrope je područje izloženo trgovini ljudima i krijumčarenju migranata u posljednjih deset godina prvenstveno zbog geografskog položaja pojedinih zemalja koje su članice EU i blizine konfliktnih područja. Postoje tri definisane rute na jugoistoku Evrope najčešće korištene za trgovinu ljudima i krijumčarenje migranata:

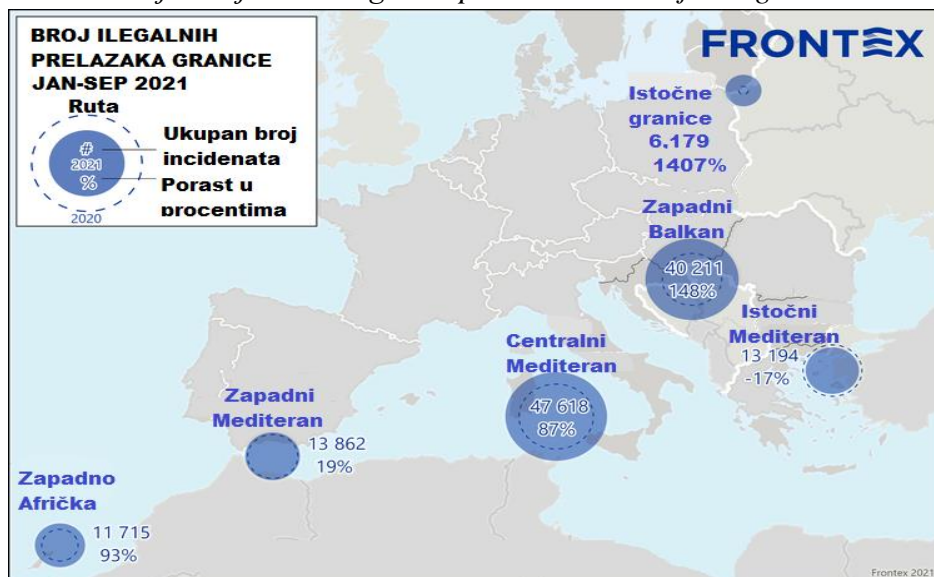

- a) Ruta Istočnih granica Estonija, Mađarska, Latvija, Litvanija, Poljska, Rumunija.
- b) Ruta Zapadni Balkan (Balkanska Ruta) - Albanija, Crna Gora, Sjeverna Makedonija, Srbija, Kosovo, Bosna i Hercegovina.
- c) Ruta Istočni Mediteran - Grčka, Bugarska, Kipar i Turska.

Države Zapadnog Balkana su važno tranzitno čvorište za krijumčarenje ljudi i Međunarodna organizacija za migracije (IOM) procjenjuje da se približno 200.000 žena trguje u regiji i kroz nju svake godine (IOM, 2019). Prije ratova devedesetih godina, Balkan je služio kao tranzitno područje za trgovinu ljudima u Zapadnu Evropu. Tokom 1990 -ih, države Zapadnog Balkana bile su zemlje porijekla ilegalnih imigranata, što je izuzetno otežavalo zaštitu proširenih kopnenih i morskih granica Evropske unije. Mapa puta EU prema liberalizaciji viznog režima za region Zapadnog Balkana pokazala se pozitivnim korakom ka minimiziranju ilegalnih imigracija, ali iako je kontrola granice i dalje slaba u jugoistočnoj Evropi i Turskoj, regija će najvjerojatnije nastaviti funkcionirati kao tranzitno čvorište za migracijske rute. U posljednjih nekoliko godina krijumčarenje migranata postalo je jedna od najunosnijih vrsta organiziranog kriminala na Balkanu. U 2015. godini 764.000 ljudi je ilegalno prešlo granicu zapadni Balkan - 16 puta više nego prethodne godine (FRONTEX, 2016).

Početkom Septembra ove godine Poljska je uvela vanredno stanje na granici sa Bjelorusijom zbog migrantske krize koja je eskalirala i prijeti da destabilizira cijelu regiju. Vanredno stanje na granici s Bjelorusijom uvedeno je prije svega zbog većeg priliva migranata iz arapskih zemalja, koji preko Bjelorusije nastoje doći do država Evropske unije. U posljednjih nekoliko dana prije proglašenja vanrednog stanja na granici Bjelorusije i Poljske zabilježen je veći priliv migranata iz Afganistana. Do sada se na granicama ovih zemalja nalazi nekoliko hiljada migranata čija je budućnost usljed političke krize neizvjesna, a situacija se svakako može dodatno zakomplikovati ukoliko se uzme u obzir činjenica da Evropa ulazi u jesen i zimu - period godine kada je evropski mehanizam upravljanja migracijama na posebnom ispitu.

Slika 2. Broj zabilježenih ilegalnih prelazaka na vanjskim granicama EU

Izvor: FRONTEX 2021* (Prilagodio autor).

Nameće se zaključak da je prisustvo ilegalnih migranata stvarni uzrok povišenih tenzija između Bjelorusije i tri članice EU. Dubljom analizom može se zaključiti da je prisustvo migranata samo jedan element koji je doveo do takvih tenzija jer političke akcije zemalja su stvarni razlog povišenih tenzija. Politizacija migracija i zloupotreba prisustva ilegalnih migranata u cilju ostvarivanja političkih ciljeva dovodi do destabilizacije i može uticati na nacionalnu sigurnost u tim državama. Korištenje ilegalnih migranata kao političkog sredstva ne bi bilo moguće da ilegalni migranti nisu prisutni na ovom području ili da su vlade pravilno upravljale migracijama i smanjile broj ilegalnih migranata na tom području.

3.3. Odnosi migracija i sigurnosti u Evropskoj Uniji i Sjedinjenim Američkim Državama

Većina iregularnih migranata prvobitno legalno ulaze u EU po vizama za kratki boravak, ali ostaju u EU iz ekonomskih razloga nakon što im viza istekne. Olakšavanje “sekundarnih pokreta” iregularnim migrantima koji su

* Pogledati više na: <https://frontex.europa.eu/media-centre/news/news-release/migratory-situation-at-eu-s-borders-in-august-detections-on-the-rise-INIG3B>

već prisutni u EU i legalizacija boravišnog statusa su ključne prijete za EU. Zloupotreba procedura azila i rupe u zakonodavstvu za ulazak i legalizaciju boravka u EU su instrumenti koje kriminalne mreže najčešće koriste u krijumčarenju migranata. Prema podacima EUROPOL-a u migrantskoj krizi 2015. godine u Europsku uniju je ušlo čak 90% migranata pomoću kriminalnih organizacija, koje su takvim nelegalnim radnjama zaradile između 3 i 6 milijardi EUR-a.

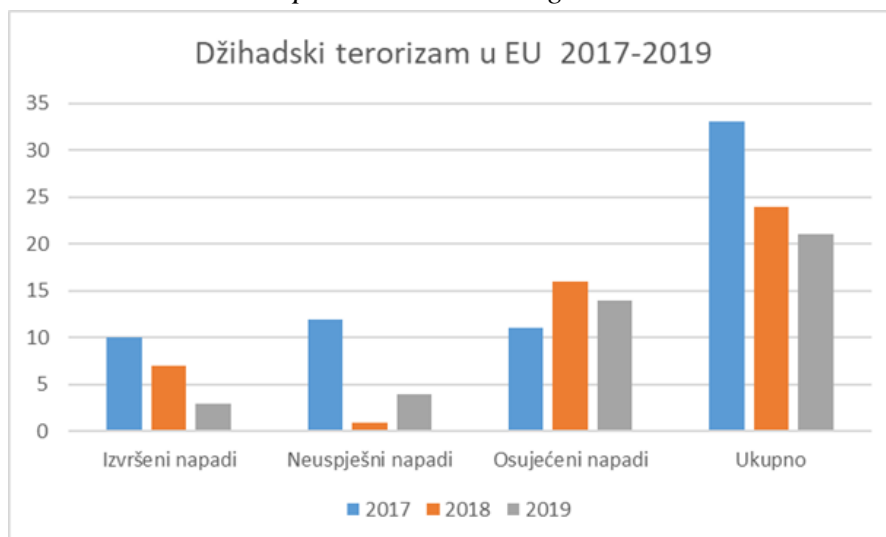
Strah i percepcija o migrantima kao teroristima posebno je izražen nakon napada 11. Septembra u SAD-u. Od tada se na sve migrante gleda kao na teroriste, pogotovo ako dolaze iz država zahvaćenih ratom. Razlog tome je što većina migranata dolazi iz pretežno islamskih zemalja, a broj terorističkih napada inspiriranih Džihadom raste, isto kao i broj poginulih u tim napadima. Europol definira džihadizam kao: nasilnu ideologiju koja iskorištava tradicionalne islamske koncepte. Džihadisti legitimiraju upotrebu nasilja pozivanjem na klasičnu islamsku doktrinu o džihadu, izraz koji doslovno znači 'težnja' ili 'napor', ali se u islamskom pravu tretira kao vjerski sankcionirani rat. Džihadizam je podskup salafizma, preporodnog sunitskog pokreta (EUROPOL, 2021).

Zabilježen je manji broj terorističkih napada u posljednjih dvadeset godina na prostoru EU iako se posljednje tri godine bilježi porast broja terorističkih napada inspiriranih džihadom. Mreža Al-Qaeda i takozvana Islamska država (IS) glavni su predstavnici džihadističkih grupa. Prema Europolu, džihadističke napade 2018. izvršili su prvenstveno teroristi koji su odrasli i radikalizirani u svojoj zemlji, a ne takozvani strani borci (pojedinci koji su otputovali u inostranstvo kako bi se pridružili terorističkoj grupi). U 2019. godini gotovo 60% napadača džihadlija imalo je državljanstvo zemlje u kojoj se dogodio napad ili zavjera (EU TESAT, 2020).

U Europi je u 2019. godini bilo 119 pokušaja terorističkih napada, računajući one koji su uspješno izvedeni i one koji nisu uspjeli ili su bili spriječeni. Od toga se 21 incident pripisuje džihadističkom terorizmu. Iako predstavljaju samo šestinu svih napada u EU-u, džihadistički teroristi odgovorni su za svih 10 smrtnih slučajeva i 26 od 27 povrijeđenih u ovoj godini. Deset ljudi izgubilo je živote u tri izvršena napada džihadista u EU prošle godine u Utrechtu, Parizu i Londonu, u poređenju sa 13 smrtnih slučajeva u sedam napada u 2018 (EUROPOL, 2021). U 2019. godini četiri džihadistička napada nisu uspjela, dok je 14 incidenata spriječeno, u

poređenju s jednim neuspjelim napadom i 16 spriječenih napada u 2018 godini. U obje godine, broj zavjera koje su vlasti spriječile dvostruko je veći od broja izvršenih ili neuspjelih napada. Napadi inspirirani džihadistima uglavnom ciljaju javna mjesta i policijske ili vojne službenike (TESAT, 2021).

Grafikon 1. Broj terorističkih napada kategorisanih kao džihadski terorizam u periodu 2017-2019 godina

Izvor: European union terrorism situation and trend report 2020.

Ilegalne migracije u SAD-u kao kontroverzna tema u američkom društvu, preoblikovana je kao ozbiljna prijetnja nacionalnoj sigurnosti nakon terorističkih napada 11. septembra 2001. godine. Ipak, može se zaključiti da je bilo relativno malo empirijskih procjena odnosa između ilegalnih migracija i terorističkih aktivnosti u SAD-u. Jedno istraživanje je provedeno 2021 godine kombinacijom novorazvijene procjene neovlaštenog stanovništva, nove upotrebe kaznenih i tužilačkih podataka za mjerenje aktivnosti povezanih s terorizmom i više izvora podataka o kriminološkom, društveno-ekonomskom i demografskom kontekstu iz svih 50 Američkih država u periodu od 1990 do 2014 godine. Rezultati negativnih binomskih modela sa fiksnim efektima u ovom istraživanju ukazuju na to da povećana ilegalna migracija u ovom razdoblju nije povezana s terorističkim napadima, radikalizacijom ili procesuiranjem terorizma (Light, Thomas, 2021). U analizi pod nazivom “*Terorizam i Imigracije: procjena rizika*” koju je

napisao Alex Nowrasteh objavljenoj u izdanju CATO Instituta 2016-te godine detaljno je analiziran broj terorističkih napada u SAD-u koje su počinili stranci raznih kategorija kako bi se procijenio rizik od terorizma na osnovu raznih kategorija izdatih viza strancima. Rezultati analize su utvrdili da rizik od stranaca koji su ušli u SAD sa različitim vizama znatno varira. Tako je analiza pokazala da su šanse da američki državljanin bude ubijen u terorističkom napadu izvedenom od strane izbjeglice 1 na prema 3,64 milijarde godišnje, dok je vjerovatnoća da će američki državljanin biti ubijen u napadu izvedenom od strane ilegalnog migranta astronomska i iznosi 1 na prema 10,9 milijardi (Nowrasteh, 2016). Realan rizik od terorista rođenih u inostranstvu nije toliko visok da bi opravdao tako ekstremne mjere poput moratorija na cjelokupne imigracije ili turizam u SAD-u. Percepcija o povezanosti migranata i terorizma je sve veća, iako je jedno naučno utemeljeno istraživanje o povezanosti terorizma i migracija, koje je obuhvatilo promatranje u 145 zemalja od 1970. do 2000. godine, pokazalo da migracije pod određenim uslovima mogu bitno utjecati na percepciju povezanosti migracija i terorizma, no da u apsolutnim brojkama migracije nisu izvor terorizma i da u stvari mogu umanjiti prijetnju od terorizma, a ne povećati je (Bove, Böhmelt, 2016:577).

Američki Kongres je 2019 te godine izmijenio TVPA priznajući da vlade mogu djelovati i kao trgovci ljudima, pozivajući se posebno na “vladinu politiku ili obrazac” trgovine ljudima, trgovine programima koje finansira vlada, prisilnog rada u medicinskim službama povezanim s vladom ili u drugim sektorima, seksualno ropstvo u vladinim logorima ili zapošljavanje ili regrutiranje djece vojnika. Druga manifestacija trgovine ljudima događa se kada vladina oružana grupa (uključujući policiju ili druge snage sigurnosti), paravojna organizacija, pobunjenička grupa ili druga nedržavna oružana grupa nezakonito regrutira ili koristi djecu-silom, prijevarom ili prisilom-kao borce ili u logama podrške.

4. ZAKLJUČAK

Veze između migracija i sigurnosti su višestruke i kompleksne jer se fenomen masovnih migracija u posljednjih deset godina sve više posmatra kao sigurnosna prijetnja a ne kao humanitarno pitanje ili pitanje zaštite osnovnih ljudskih prava. Sigurnosni izazovi koji nastaju usljed ilegalnih

migracija imaju uticaje na sve zemlje počev od zemalja porijekla, tranzitnih zemlja i zemlja konačnog odredišta. Nije moguće uniformno pristupiti uticajima koji nastaju usljed ilegalnih migracija jer manifestacije tih uticaja uveliko zavise od izgrađenog sistema sigurnosti u državama u kojima se migracije odvijaju. Nisu isti uticaji masovnog priliva ilegalnih migranata na stanje sigurnosti u Bosni i Hercegovini i Njemačkoj ili Italiji kao što ne mogu biti sigurnosne prijetnje istog nivoa u Turskoj i Francuskoj ili SAD-u. Na osnovu svih prikupljenih dokaza može se zaključiti da se sigurnosni aspekti trgovine ljudima i krijumčarenja migranata moraju uzeti u obzir prilikom izrade sigurnosnih politika. Sigurnosno najinteresantnije su ilegalne migracije a posebno zbog percepcije veza sa terorizmom i organizovanim kriminalom kao i krijumčarenja migranata koji nastaje kao posljedica ponude i potražnje i svrstava se prvenstveno u visoko profitabilnu kriminalnu aktivnost zbog niskog rizika za počinioce. Posebno je strah i percepcija o migrantima kao teroristima izražen nakon napada 11. septembra 2001 godine i dodatno podgrijan poslije napada u Parizu 2016-te godine. Razlog tome je što većina migranata dolazi iz islamskih zemalja, a broj terorističkih napada inspiriranih Džihadom raste, isto kao i broj poginulih u tim napadima. Iako je na teritoriju EU vidljiv manji broj terorističkih napada u posljednjih dvadeset godina, u posljednje tri godine se bilježi porast broja terorističkih napada inspiriranih džihadom. Analizom sadržaja kroz sigurnosne izazove, rizike i prijetnje može se zaključiti da migracije donekle utječu na sigurnost uključenih zemalja i međunarodnu sigurnost. Što se tiče percepcije povezanosti migracija s terorizmom, migracije se ne mogu dovoditi u direktnu vezu s terorizmom. Trgovina ljudima kao i krijumčarenje migranata u pojedinim izoliranim slučajevima mogu doprinijeti lakšem transportu pojedinaca povezanih sa terorističkim napadima na prostoru EU što može uticati na nacionalnu sigurnost država ukoliko se takvi napadi izvrše. Porast nasilnog ekstremizma, ultradesničarskog nacionalizma kao i etno-nacionalnog separatizma se može dovesti u direktnu vezu sa porastom migracija u određenim državama.. Međutim, trgovina ljudima i krijumčarenje migranata iako čine okosnicu organizovanog transnacionalnog kriminala se ne mogu smatrati generatorima negativnih uticaja na sigurnost u državama u kojima se odvijaju bilo da se radi o zemljama porijekla, tranzita ili krajnjeg odredišta.

LITERATURA

1. Ahić, J., Hadžikadunić A., Kovačević, G., Korajlić, N., (2016). Krizni menadžment u Bosni i Hercegovini – upravljanje u defragmentiranom sistemu, Zbornik radova 9. međunarodne znanstveno-stručne konferencije „Dani kriznog upravljanja“, Veleučilište Velika Gorica
2. Ashley, J., (2011). The Arab spring requires a defiantly European reply. The Guardian, <https://www.theguardian.com/commentisfree/2011/mar/06/arab-spring-european-reply-labour>
3. Athanassaopolou, E., (2013). Organized Crime in Southeast Europe. Routledge. pp. 6– ISBN 978-1-317-99945-4.
4. Bojanić, N., Korajlić N., Kavazović M., (2015). Kriminalistička tehnika, Visoka škola „CEPS – Centar za poslovne studije“ Kiseljak
5. Bove, V., BÖHMELT, T. (2016). “Does immigration induce terrorism?” The Journal of Politics, 78(2), 572-588
6. Božinović, D., (2016). Globalna sigurnost. Zagreb: Narodne novine
7. Buzan, B., Hansen, L. (2009). The Evolution of International Security Studies. Cambridge University Press.
8. Buzan, B., Kelstrup, M., Lemaitre, P., Tromer, E., Wreaver, O., (1990). The European Security Order Recast: Scenarios for the Post-Cold War Era. London: Pinter.
9. Buzan, B., (1991). People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-ColdWar Era. London: Harvester Wheatsheaf.
10. Buzan, B., Weaver, O., Wilde, J., (1998). Security: A New Framework for Analysis. Boulder, Colo: Lynne Rienner.
11. Council of Europe, (2005). Konvencija Vijeća Evrope o borbi protiv trgovine ljudima.
12. Europol, (2020). ‘The challenges of countering human trafficking in the digital era’ , [News article, 18 October 2020] accessible at <https://www.europol.europa.eu/publications-documents/challenges-of-countering-human-trafficking-in-digitalera>

13. Gallagher, Anne T., Migrant Smuggling (2015). Routledge Handbook on Transnational Criminal Law (2015), eds N Boister and R Currie, 2015, Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3013987>
14. Hansen, L., (2011). "Reconstructing desecuritisation: the normative-political in the Copenhagen School and directions for how to apply it." British International Studies Association.
15. Hollifield, J. F., (1992). Immigrants, Markets and States .Cambridge: Harvard Univer-sity Press.
16. Huysmans, J. and Squire, V., (2009). Migration and Security. In: Dunn Cavelt, Myriam and Mauer, Victor eds. Handbook of Security Studies. London, UK: Routledge.
17. IOM (2019). Glossary on Migration. International Organization for Migration, 17 route des Morillons, Geneva, Switzerland.
18. IOM (2021). World migration report. International Organization for Migration, 17 route des Morillons, Geneva, Switzerland.
19. Kara, S., (2009). Sex trafficking:inside the bussines of modern slavery. New York. Columbia Universitz Press.
20. Korajlić, N., Šuperina, M., Selimić, M., (2020). Uvod u kriminalistiku na znanstvenim temeljima suprostavljanja kriminalitetu, Visoka škola CEPS - Centar za poslovne studije, Kiseljak.
21. Korajlić, N., Kržalić, A., (2019). Influence of migrations onto security of BH citizens. Faculty for Criminalistics, Criminology and Security Studies Sarajevo
22. Kovačević, G., Alispahić, B., Korajlić, N., (2015). Nastanak I razvoj krize u 21. stoljeću, Zbornik radova 8. međunarodne znanstvenostručne konferencije „Dani kriznog upravljanja“, Veleučilište Velika Gorica
23. Laczko, F., McAuliffe, M. (2016). "Migrant Smuggling Data and Research: A global review of the emerging evidence base"
24. Lake, D. A. and Morgan, P., (1997). Regional Orders. Building Security in a New World .Pennsylvania State University Press. ISBN: 978-0-271-01704-4
25. Light, M. T., Thomas, J. T. (2021). Undocumented immigration and terrorism: Is there a connection?. Social science research, 94, 102512. <https://doi.org/10.1016/j.ssresearch.2020.102512>

26. Martić, M. (2016). Međunarodna i nacionalna sigurnost (Specijalistički diplomski stručni). Preuzeto s <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:199:474733>
27. Merkle, O. 2018. Corruption and Migration: what is the connection?.NVVN www.nvvn.nl
28. Merkle, O., Reinold, J., & Siegel, M. (2017). A Study on the Link between Corruption and the Causes of migration and Forced Displacement. Maastricht: GIZ Anti-Corruption and Integrity Programme.
<https://i.unu.edu/media/migration.unu.edu/publication/4597/A-Study-on-the-Link-between-Corruption-and-the-Causes-of-Migration-and-Forced-Displacement.pdf>
29. Nobilo, M., (1988). Pojam sigurnosti u terminologiji međunarodnih odnosa. Institut za zemlje u razvoju. Zagreb.
30. Nowrasteh, A., (2016). Terrorism and Immigration A Risk Analysis. Cato Institute's Center for Global Liberty and Prosperity.
31. Tatalović, S., Bilandžić M. (2005), Osnove nacionalne sigurnosti. Zagreb: Ministarstvo unutarnjih poslova.
32. Romaniuk, S. N., (2018). "Copenhagen School". In The SAGE Encyclopedia of Surveillance, Security, and Privacy,. Thousand Oaks: SAGE Publications, Inc.
33. Sanchez, G., (2018). Five Misconceptions About Migrant Smuggling. Migration policz center, European University Institute.
34. Šikman, M. (2021). Migracije i bezbednost. Banjaluka
35. US state Department (2021). Trafficking in Persons Report. Office to Monitor and Combat Trafficking in Persons.
<https://www.state.gov/state-sponsors-of-terrorism/>
36. United Nations Secretary-General. General Assembly, 70th Session, Agenda items 16 and 117, "Plan of Action to Prevent Violent Extremism", New York, United Nations, 24 December 2015, p. 1, (A/70/674), <https://www.un.org/counterterrorism/ctitf/en/plan-action-prevent-violent-extremism>
37. UNODC (2003). United Nations Convention against Transnational Organized Crime and the Protocols, U.N. Doc. A/55/383, <https://www.unodc.org/unodc/en/organized-crime/intro/UNTOC.html#GA>

38. Waever, O., (1996). “European Security Identities”. *Journal of common Market Studies* Vol 34. No 1 (March, 1996),106.
39. Woodward S. L. (2004). Enhancing cooperation against transborder crime in Southeast Europe: Is there an emerging Epistemic Community?, *Southeast European and Black Sea Studies*, 4:2, 223-240, DOI: 10.1080/1468385042000247538

**ZABRANA DISKRIMINACIJE U AFRIČKOM SISTEMU LJUDSKIH
PRAVA**

**PROHIBITION OF DISCRIMINATION IN AFRICAN HUMAN
RIGHTS SYSTEM**

Pregledni znanstveni članak

Prof. VŠ Slaviša Bjelogrić*

Sažetak

Rad analizira norme koje se odnose na zabranu diskriminacije sadržane u instrumentima afričkog sistema ljudskih prava i uspostavljene standarde zaštite garancije prava na slobodu od diskriminacije u praksi Afričke komisije za ljudska i narodna prava i Afričkog suda za ljudska i narodna prava

Ključne riječi: diskriminacija, Afrički sistem ljudskih prava, Afrička komisija za ljudska i narodna prava, Afrički sud za ljudska i narodna prava.

Abstract

The paper analyzes the norms related to the prohibition of discrimination contained in the instruments of the African human rights system and the established standards of protection of the guarantee of the right to freedom from discrimination in practice of the African Commission on Human and Peoples' Rights and the African Court of Human and Peoples' Rights.

Key words: discrimination, African system of human rights, African Commission on Human and Peoples' Rights, African Court of Human and Peoples' Rights.

---

* Visoka škola „CEPS - Centar za poslovne studije“ Kiseljak, e-mail: slavisa.bjelogric@ceps.edu.ba

1. UVOD

Diskriminacija kao društvena pojava, koja negira pojedincima ili grupama njihova prava (građanska, politička, socijalna, kulturna), samo zbog njihovih ličnih karakteristika ili zbog njihovih (stečenih) vjerovanja ili opredjeljenja, ugrožava stabilnost i legitimitet organizovanih društvenih zajednica, te sprečava njene žrtve da ostvare svoj puni potencijal kao ravnopravni i aktivni članovi društva. Zbog toga su i motivi za suzbijanje i uklanjanje diskriminacije višestruki. Klauzule zabrane diskriminacije, bilo da su opšte ili posebne, spadaju među najstandardnije odredbe međunarodnih ugovora o ljudskim pravima, te je riječ od jednoj od najčešće zaštićenih vrijednosti međunarodnog prava o ljudskim pravima. Afrički sistem ljudskih prava je „najmlađi“ regionalni sistem ljudskih prava, koji se razvijao u uslovima nepovoljnog postkolonijalnog naslijeđa društveno i kulturno raznolikih tradicija kontinenta. Dati sistem poklanja u svojim instrumentima zaštite značajnu pažnju zabrani diskriminacije od kojih su najznačajniji Afrička povelja o ljudskim i narodnim pravima, Protokol o pravima žena uz Afričku povelju o ljudskim i narodnim pravima i Afrička povelja o pravima i dobrobiti djeteta. Rad analizira temeljne odredbe navedenih dokumenata vezanih za zabranu diskriminacije i jurisprudenciju kontrolnih mehanizama sistema u odnosu na razmatrani fenomen.

2. AFRIČKA POVELJA O LJUDSKIM I NARODNIM PRAVIMA

Skupština Organizacije afričkog jedinstva (OAU)* je 1981. god. usvojila Afričku povelju o ljudskim i narodnim pravima (stupila na snagu 1986.god.). Navedeni dokument, inspirisan Univerzalnom deklaracijom o ljudskim pravima, Međuameričkom konvencijom o ljudskim pravima i Evropskom konvencijom o ljudskim pravima, kao temeljni dokument afričkog sistema ljudskih prava, u značajnoj mjeri predstavlja reakciju kontinenta na razdoblje ropstva i kolonijalizma i sadrži specifičnosti vezane za istorijska, socijalna i kulturna obilježja Afrike.

Povelja uspostavlja Afričku komisiju za ljudska i narodna prava (počela sa radom 1987. god.), koja djeluje kroz mehanizme komunikacije,

---

* *Organizacija afričkog jedinstva (OAU) je međunarodna organizacija afričkih država osnovana 1963. godine, zamijenjena Afričkom Unijom (AU) 2002. godine (55 država)*

prijateljskog rješavanja sporova, razmatranja izvještaja država ugovornica u vezi sprovođenja preuzetih obaveza kao i izvještavanja država ugovornica. Međutim, i pored mogućnosti da se u postupku pred Komisijom istražuju povrede Povelje na osnovu predstavki država ugovornica i pojedinaca, Komisija nije nadležna za donošenje obavezujućih odluka. Postupak pred Komisijom prvenstveno ima za cilj postizanje (prijateljskog) poravnania, a ako do njega ne dođe, Komisija sačinjava izvještaj koji dostavlja Skupštini OAU.

U cilju poboljšanja sistema zaštite, Protokolom uz Povelju iz 1998. god. formiran je Afrički sud za ljudska i narodna prava. Sud ima savjetodavnu i parničnu nadležnost kao i nadležnost rješavanja sporova koje mogu pokrenuti države ugovornice i Komisija za ljudska i narodna prava. Posebnom izjavom države ugovornice, omogućava se i njegova nadležnost u rješavanju predmeta povodom podnesenih predstavki od strane pojedinaca i nevladinih organizacija, u kojima se ističu navodne povrede Afričke povelje o ljudskim i narodnim pravima. Takođe, pojedinci i nevladine organizacije se u cilju zaštite prava mogu obratiti Afričkom sudu za ljudska i narodna prava indirektno, tako što će prvo podneti saopštenje Afričkoj komisiji za ljudska i narodna prava, pri čemu Komisija ima pravo da proslijedi predmet Sudu a ako je Komisija zaključila slučaj meritorno, utvrdivši povredu pričinjenu od strane države potpisnice Protokola, ona može proslijediti predmet Sudu u slučaju da država ne postupi u skladu sa njenom odlukom.

Pravo na slobodu od diskriminacije zauzima značajno mjesto u afričkom sistemu ljudskih prava. Uvodni dio Afričke povelje direktno povezuje ugrožavanje *dostojanstva i stvarne nezavisnosti* sa ukidanjem *svih oblika diskriminacije*, posebno one zasnovane na rasi, boji kože ili etničkoj pripadnosti, pri čemu onda Povelja u članu 1. obavezuje države ugovornice na priznanje prava, dužnosti i slobode sadržanih u datom dokumentu, uz obavezu usvajanja zakonodavnih i drugih mjera za njihovo sprovođenje, što naravno uključuje i preduzimanje mjera usmjerenih na garanciju prava na slobodu od diskriminacije.

Centralna odredba zaštite od diskriminacije sadržana je u članu 2. Povelje : *Svaki pojedinac ima pravo da uživa prava i slobode priznata i garantovana ovom Poveljom bez ikakvog razlikovanja, u pogledu rase, etničke pripadnosti, boje, pola, jezika, vjere, političkog ili svakog drugog*

ubjeđenja, nacionalnog ili društvenog porijekla, imovine, rođenja ili drugog statusa.

Iz navedene odredbe se može zaključiti da ista ne posjeduje autonomnu odnosno samostalnu prirodu, s obzirom da se odnosi samo na prava i slobode predviđene Poveljom. Afrička komisija za ljudska i narodna prava u vezi sa primjenom citiranog člana 2. Povelje ističe da isti predstavlja garanciju da svaki pojedinac ima pravo da uživa sva prava predviđena Afričkom poveljom te da nikome neće biti uskraćeno uživanje bilo kog prava iz Povelje zasnovanog na njegovoj rasi, etničkoj pripadnosti, boji kože, polu, jeziku, vjeri, političkom ili bilo kojem drugom mišljenju, nacionalnom ili socijalnom porijeklu, imovnom stanju, rođenju ili drugom statusu, te da bi došlo do kršenja date odredbe, mora se dokazati da je žrtvi navodnog kršenja prava, uskraćeno uživanje prava garantovanih Poveljom na osnovu gore navedenih statusa diskriminacije.* Takođe se iz navedene odredbe uočava da ista eksplicitno ne sadrži pojam “diskriminacija” nego koristi pojam “razlikovanje.”

U odnosu na zabranu diskriminacije, značajna je i odredba Afričke povelje vezana za garanciju načela jednakosti, sadržana u njenom članu 3. kojim se posredno zabranjuje diskriminacija. Prvi stav navedenog člana naglašava zakonsku jednakost : *Svaki pojedinac je jednak pred zakonom*, dok se drugi odnosi na jednaku zakonsku zaštitu : *Svaki pojedinac ima pravo na jednaku zaštitu pred zakonom*.

Afrička komisija za ljudska i narodna prava ističući značaj proklamovanog načela jednakosti, naglašava da je pravo na jednakost preduslov za realizaciju ostalih prava predviđenih Afričkom poveljom o ljudskim i narodnim pravima, navodeći da ono: “... znači da svaki građanin treba očekivati pošten i pravedan tretman u okviru pravnog sistema, obezbijedenu jednakost postupanja pred zakonom kao i jednako ostvarivanje prava koja su na raspolaganju svim drugim građanima. Pravo na jednakost je važno i zbog drugih razloga. Jednakost ili njen nedostatak utiče na mogućnost ostvarivanja mnogih drugih prava.”* Komisija u vezi sa navedenom odredbom takođe ističe i slijedeće: „Jednaka zakonska zaštita

---

* ACHPR: *Spilg and Mack & Ditshwanelo (on behalf of Lehlohonolo Bernard Kobedi) v. Botswana, Judgement of 16 December 2011, para.158*

* *African Commission on Human and Peoples' Rights : Legal Resources Foundation v. Zambia, Communication No.211/98 (2001), para.63*

odnosi se na pravo svih da imaju jednak pristup sudovima i da ih sudovi tretiraju na isti način, kako zbog postupaka, tako i zbog suštine zakona. Srodno je pravu na zakoniti postupak, ali se posebno odnosi na jednak tretman kao element osnovne pravičnosti.*

Komisija dale obrazlaže da se pravo na jednaku zaštitu zakona sastoji od prava svih lica na jednak pristup zakonu i sudovima, te da ih sud jednako tretira, kako u postupcima tako i u odnosu na suštinu zakona, te iako je dato pravo srodno pravu na zakoniti postupak, isto se odnosi na jednak tretman kao element osnovne pravičnosti, te je dakle, riječ o garanciji da nijednom licu ili grupi lica neće biti uskraćena zaštita zakona koju uživa od drugih lica ili drugih grupa u sličnim okolnostima, a u odnosu na pravo na život, slobodu ili imovinu.*

Osvrćući se na značaj navedenih, temeljnih protidiskriminatorских odredbi Afričke povelje o ljudskim i narodnim pravima, Komisija za ljudska prava naglašava: “Članovi 2. i 3. Afričke povelje u osnovi predstavljaju odredbe zabrane diskriminacije i jednake zaštite Afričke Povelje. Član 2. postavlja princip koji je suštinski za duh Afričke povelje, koji je prema tome neophodan u iskorijevanju diskriminacije u svim njenim oblicima, dok je član 3. važan zbog toga što garantuje pošteno i pravedno postupanje prema pojedincima u okviru pravnog sistema date države. Navedene odredbe imaju nederogirajući karakter, te prema tome moraju biti poštovane u okviru svih okolnosti.”*

Imajući u vidu navedeno, zaključuje se da spomenuti članovi 2. i 3. predstavljaju osnovne odredbe garancije prava na slobodu od diskriminacije zagaranovanog Afričkom poveljom o ljudskim i narodnim pravima, kako član 2. postavlja princip neophodan za iskorenjivanje diskriminacije u svim njegovim oblicima, dok se važnost člana 3. Povelje ogleda u tome što on garantuje jednak i pravedan tretman pojedinaca u pravnom sistemu države ugovornice.*

U odnosu na određivanja suštine pojma diskriminacije u jurisprudenciji kontrolnih tijela afričkog sistema ljudskih prava, neophodno je navesti

---

* ACHPR: *Dino Noca v. Democratic Republic of Congo*, Judgment of 22 October 2012, para.202

* ACHPR: *Spilg and Mack & Ditshwanelo v. Botswana*, para.159

* ACHPR: *Purohit and Moore v Gambia*, Judgement of 29 may 2003, para.49

* ACHPR: *Spilg and Mack & Ditshwanelo (on behalf of Lehlohonolo Bernard Kobedi) v. Botswana*, Judgment of 16 December 2011, para.114

stavove Afričke komisija za ljudska i narodna prava zauzete u više predmeta. Tako Komisija opisuje diskriminaciju kao "... bilo koji akt čiji je cilj razlikovanje, isključenje, ograničenje ili preferencija koji se zasniva na bilo kojoj osnovi kao što su rasa, boja kože, pol, jezik, religija, političko ili drugo mišljenje, nacionalno ili socijalno poreklo, imovina, rođenje ili drugi status i koji ima svrha ili efekat poništavanja ili narušavanja priznavanja, uživanja ili ostvarivanja svih lica, pod jednakim osnovama, svih prava i sloboda.”*

U isti mah, Komisija uspostavlja i test kojim se utvrđuje da li je u konkretnoj situaciji bilo diskriminacije (ili ne), te s tim u vezi ističe: "Komisija je u gore navedenom slučaju zaključila da se kršenje principa nediskriminacije javlja ako se: 1. jednaki slučajevi tretiraju na drugačiji način, 2. razlika u tretmanu nema objektivno i razumno opravdanje, i 3. ako ne postoji proporcionalnost između traženog cilja i upotrebljenih sredstava.”* Osnovom iznesenog, Komisija zaključuje "...da član 2. Povelje ne zahtijeva da se prema svim osobama u sličnim okolnostima mora postupati na isti način, i on dozvoljava različit tretman ljudi u sličnim situacijama ako je takav tretman namijenjen postizanju racionalne i legitimne svrhe koja ne narušava osnovno dostojanstvo ugroženih lica ili narušava uživanje njihovih prava i sloboda zajamčenih Poveljom.”*

Iz navedenih konstatacija Afričke komisije o ljudskim i narodnim pravima, evidentno je da ista prilikom određivanja suštine odnosno pravne prirode diskriminacije u afričkom sistemu ljudskih prava, prihvaća međunarodne standarde određenja datog pojma, uobličene jurisprudencijom Komiteta za ljudska prava UN-a, Evropskog suda za ljudska prava i Međuameričkog suda za ljudska prava. Dakle, afrički sistem ljudskih prava u odnosu na zabranu diskriminacije, slijedi dostignute standarde univerzalnog sistema ljudskih prava i ostalih regionalnih sistema, što predstavlja značajan doprinos u opštim nastojanjima usmjerenim ka uklanjanju date pojave.

Afrička povelja o ljudskim i narodnim pravima sadrži i neke druge odredbe vezane za zabranu diskriminacije. Tako u članu 13. predviđa da *svaki državljanin ima pravo jednakog pristupa državnoj službi* (član 13.2.)

---

* ACHPR: *Dabolorivhuwa Patriotic Front v. the Republic of South Africa*, Judgement of 23 April 2013, para.112

* *Ibid.*

* *Ibid.*, para.117

odnosno da *svako ima pravo pristupa javnoj imovini i uslugama u uslovima striktno jednakosti svih lica pred zakonom* (član 13.3.).

Pored toga, Povelja zabranjuje i sve oblike diskriminacije žena i djece, te značajno proširuje domet zaštite spomenutih subjekata primjenom univerzalnih međunarodnopravnih instrumenta ljudskih prava prihvaćenih od pojedinih afričkih država: *Država osigurava eliminaciju svakog oblika diskriminacije žene i djeteta te obezbjeđuje zaštitu prava žene i djeteta u skladu sa međunarodnim deklaracijama i konvencijama* (član 18.1.). Povelja dakle, prepoznaje porodicu kao prirodnu jedinicu i osnovu društva, koju država mora zaštititi i iz njenih odredbi proizilazi da države ugovornice moraju zaustaviti svaku diskriminaciju žena, zaštititi prava žena i djece u skladu sa međunarodnim deklaracijama i konvencijama i pružiti posebnu zaštitu starim osobama i invalidima.

Jedna od osobenosti Afričke povelje o ljudskim i narodnim pravima je i njeno priznavanje koncepta prava naroda koje je datim dokumentom motivisano istorijskim naslijeđem kontinenta, s obzirom na činjenicu da su skoro svi narodi afričkog kontinenta bili izloženi kolonijalizmu i drugim oblicima eksploatacije i diskriminacije. Tako Povelja promovise načelo jednakosti naroda u članu 19.: *Svi narodi su jednaki, oni uživaju jednako poštovanje i imaju ista prava. Ne postoji opravdanje za dominaciju jednog naroda nad drugim.*

U bliskoj vezi sa navedenim su i odredbe člana 22. Povelje kojima je predviđeno sljedeće: *Svi narodi imaju pravo na njihov ekonomski, socijalni i kulturni razvoj u skladu sa njihovom slobodom i identitetom kao i na jednako korištenje zajedničkog naslijeđa čovječanstva.*

Afrička povelja jedinstvena je među ugovorima o ljudskim pravima i po tome što priznaje prava naroda, što znači da su (svi) narodi jednaki i da imaju pravo na isto poštovanje i prava, kao i da ne postoje okolnosti koje opravdavaju dominaciju ili ugnjetavanje jednog naroda od strane drugog. Inače, izričita zabrana u Afričkoj povelji protiv diskriminacije prema bilo kojoj etničkoj grupi predstavlja važan korak za kontinent kako će ostvarivanje datog prava, pored političkog i pravnog konteksta, dovesti do većih mogućnosti (pojedinih) naroda u ostvarivanju njihovih ekonomskih, kulturnih i socijalnih prava.

Afrička povelja o ljudskim pravima i pravima naroda je takođe karakteristična po tome što uspostavlja koncept dužnosti/obaveza pojedinca

u odnosu na porodicu, društvenu/državnu zajednicu i međunarodnu zajednicu. Interesantno je napomenuti da Povelja, načelo obaveza pojedinaca koje se tiče poštovanja prava drugih osoba, povezuje sa načelom zabrane diskriminacije : *Svaki pojedinac je obavezan da poštuje i uvažava druge pojedince bez diskriminacije kao i da podržava odnose usmjerene na promociju, očuvanje i ostvarivanje uzajamnog poštovanja i tolerancije* (član 28). Dakle, Povelja predviđa da svaki pojedinac ima određene dužnosti prema zajednici i državi i da svaka osoba mora da vrši svoja prava i slobode bez oštećenja prava drugih, odnosno diskriminacije. S tim u vezi bi se sa pravom moglo zaključiti da individualne dužnosti prema zajednici, između ostalog, uključuje postupanje prema drugima bez diskriminacije kao i očuvanje i jačanje pozitivnih afričkih kulturnih vrijednosti vezanih za duh tolerancije, dijaloga i međusobne saradnje. Spomenute osobenosti Afričke povelje o ljudskim i narodnim pravima potiču iz afričke kolonijalne istorije, filozofije prava i koncepcije prava čovjeka karakterističnih za dati kontinet, u okviru koje se pojedinac posmatra ne kao izolovana i apstraktna ličnost, već kao integralni člana grupe oživljene duhom solidarnosti. S tim u vezi se zaključuje da Afrička povelja usvaja i univerzalističku i regionalnu perspektivu odnosa pojedinaca i grupa, kao i njihovih prava i dužnosti.

I pored velikog značaja za uspostavljanje i razvoj zaštite ljudskih prava na afričkom kontinentu, u pravnoj doktrini se ističe da je Afrička povelja nedovoljno efikasan pravni instrument, iako se njeni materijalni i proceduralni nedostaci u praksi prevazilaze inovativnim pristupom Afričke komisije za ljudska i narodna prava (Kilander, 2009:27).

3. PROTOKOL O PRAVIMA ŽENA UZ AFRIČKU POVELJU O LJUDSKIM I NARODNIM PRAVIMA

Generalna skupština OAU je 2003. godine usvojila Protokol o pravima žena uz Afričku povelju o ljudskim i narodnim pravima (Maputo Protokol), za čije tumačenje je nadležan Afrički sud za ljudska prava, kojim se prvenstveno nastoje izjednačiti prava žena i muškaraca na afričkom kontinentu. Maputo Protokol predviđa garanciju većeg broja građanskih, političkih, ekonomskih i kulturnih prava žena, pri čemu istovremeno reafirmiše univerzalnost i međupovezanost međunarodno prihvaćenih

standarda njihove zaštite, a predstavlja i prvi međunarodni ugovor koji izričito obuhvata seksualna i reproduktivna prava žena.

Kršenja ženskih prava na afričkom kontinentu predstavlja čestu i zabrinjavajuću pojavu, prisutnu kako u javnoj tako i u privatnoj sferi, koja se manifestuje u više različitih oblika, pri čemu su pojedine povrede prava u privatnoj sferi posebno karakteristične za oblast običajnog prava (npr. porodično nasilje ili diskriminacija u uživanju imovinskih prava) i iste se od strane aktera doživljavaju kao privatna pitanja u koja se država ne bi trebala miješati. S tim u vezi Maputo Protokol naglašava da određene kategorije žena trpe višestruke oblike diskriminacije i shodno tome, obezbjeđuje posebne odredbe koje se odnose na zaštitu od diskriminacije udovica, starijih žena i žena sa invaliditetom (A guide to AHRCS, 2016:6).

Maputo Protokol je po svojoj suštini, kako je to i navedeno u njegovoj Preambuli, u značajnoj mjeri zasnovan na antidiskriminatorским odredbama Afričke povelje o ljudskim i narodnim pravima. Protokol o pravima žena u članu 1. daje definiciju pojma diskriminacije žena (zasnovanu na definiciji diskriminacije iz UN Konvencije o ukidanju svih oblika diskriminacije žena) kao *svako razlikovanje, isključenje, ograničenje ili privilegovani tretman zasnovano na polu što ima za posljedicu ili cilj da ugrozi ili onemogući priznanje, ostvarenje ili vršenje ljudskih prava i osnovnih sloboda žena, u svim oblastima života, bez obzira na njihovo bračno stanje.*

Značaj navedene odredbe je višestruk. Ona prije svega obezbjeđuje definiciju diskriminacije što je od važnosti prilikom uspostavljanja i održavanja standarda utvrđivanja pojava diskriminatorских postupaka, kako spomenuta definicija obuhvata niz mogućih diskriminatornih radnji koje imaju ili izričitu svrhu (*de jure*) ili stvarni efekat (*de facto*) diskriminacije žena. Pored toga, spomenuta odredba značajna je i zbog toga što precizno određuje zabranjene osnove diskriminacije (bez njihovog zaključivanja) i zabranjuje diskriminaciju u svim oblastima društvenog života.

Inače, Afrička komisija za ljudska i narodna prava je 2011. godine u predmetu *EIPR and Interights v. Egypt** prvi put donijela meritornu odluku u slučaju koji se odnosi na kršenje ženskih prava. U datom predmetu predstavka je podnijeta u ime četiri žene koje su seksualno zlostavljane tokom demonstracija u Kairu, a u vezi sa referendumom o izmjenama

---

* ACHPR: *Egyptian Initiative for Personal Rights (EIPR) and INTERIGHTS v. Egypt*, Communication No.334/06

egipatskog ustava. Podnosioci predstavke su tvrdili da je odjeća prve žrtve bila pocijepana, i da su bez njenog pristanka bili dodirivani njeni intimni dijelovi, dok su ostale žrtve neidentifikovani muškarci i službenici obezbjeđenja pretukli i seksualno uznemiravali. Takođe se tvrdilo da su žrtvama, poslije uložene predstavke, upućivane prijetnje u cilju povlačenja iste, te su njihove žalbe naknadno odbijene na osnovu toga što počinioci nisu mogli biti identifikovani. Postupajući u predmetnom slučaju, Komisija je konstatovala da je fizička, mentalna i seksualna šteta nanescena žrtvama uticala na njihovo fizičko i mentalno blagostanje, te je naložila Egiptu da sprovede istragu o kršenju prava žrtava kao i da isplati adekvatnu odštetu svakoj od njih.

Nadalje, Protokol (u članu 2.) sadrži odredbu koja obavezuje države ugovornice na ukidanje svih oblika diskriminacije žena preko odgovarajućih zakonskih, institucionalnih i drugih mjera. U tom cilju se između ostalog, predviđaju sljedeće obaveze: usvajanje antidiskriminatorskog zakonodavstva i njegovog sprovođenja zasnovanog na načelu jednakosti, koji treba da obezbijedi jednakost muškaraca i žena; ostvarenje efikasne zaštite žena od diskriminacije preko zakonskih i administrativnih mjera koje su posebno usmjerene na uklanjanje štetnih običaja koji ugrožavaju zdravlje žena; preduzimanje posebnih mjera kojima se koriguju zakonske diskriminatorske odredbe kao i davanje podrške svim inicijativama, na različitim stepenima društvene organizacije, koje su usmjerene na borbu protiv diskriminacije.

U spomenutom kontekstu značajno je napomenuti da je Afrički sud za ljudska i narodna prava 2018. godine u predmetu *Association pour le progrès et la défense des droits des femmes maliennes (APDF) and the Institute for human rights and development in Africa (IHRDA) v. Republic of Mali** donio prvu presudu koja se bavi pravima žena (i pravima djeteta) u Africi. Ovom odlukom Sud je državama članicama OAU postavio stroge obaveze da poštuju međunarodne standarde ljudskih prava u sferi porodičnog prava, a kada to čine, od njih se zahtijevati da ne primjenjuju vjersko i običajno pravo ukoliko je u suprotnosti sa navedenim standardima. Naime, u datom predmetu podnosioci predstavke su tvrdili da Porodični zakonik Malija iz 2011. krši odredbe Zakona o zaštiti žena utvrđivanjem minimalne starosti za

---

* *Association pour le progrès et la défense des droits des femmes maliennes (APDF) and the Institute for human rights and development in Africa (IHRDA) v. Republic of Mali, Judgment of 11 May 2018*

stupanje u brak za žene sa 16 godina (za muškarce je ostalo 18 godina), sa izuzetkom djevojčica koje se mogu vjenčati u dobi od 15 godina, pri čemu se napominje da Maputo Protokol i Afrička povelja o pravima i dobrobiti djeteta utvrđuju minimalnu starost za stupanje u brak za žene od 18 godina. Postupajući po predstavi, Sud se kratko osvrnuo na argumente Malija u vezi sa potrebom da se njegovo zakonodavstvo pridržava kulturne i vjerske stvarnosti, u cilju onemogućavanja socijalnih nemira. Međutim, Sud je potvrdio da se, bez obzira na trenutne kulturne i vjerske običaje i prakse, Mali obavezao (ratifikacijom Protokola) na uklanjanje diskriminacije žena i djece, te da je usvajanjem Porodičnog zakona i održavanjem diskriminatornih praksi koje podrivaju prava žena i dece, prekršio svoje međunarodne obaveze. Shodno navedenom, Sud je naknadno naložio Maliju da izmijeni svoj Porodični zakonik kako bi ga uskladio sa međunarodnim standardima ljudskih prava, uz nalaganje i dodatne obaveze da spomenuta država ugovornica preduzme neophodne mjere informisanja i edukacije stanovništva o pravima i obavezama koje je preuzela prihvaćanjem međunarodnih ugovora ljudskih prava.

U smislu garancije načela jednakosti, član 6. Protokola nalaže državama članicama da osiguraju da žene i muškarci uživaju jednaka prava i da se smatraju jednakim partnerima u braku. Između ostalog, u spomenutoj odredbi se naglašava slobodan i potpun pristanak obje strane prije stupanja u brak, određuje minimalna starost žena od 18 godina za stupanje u brak kao i garancija prava žena da zadrže imovinu tokom i poslije braka.

U razmatranom kontekstu posebno je zanimljiv dio datog člana koji se odnosi na monogamiju, koju Protokol *podstiče* kao preferirani oblik braka, ali uz naglašavanje zaštite prava žena u braku i porodici, uključujući i ona u poligamnim bračnim vezama (član 6.1.c). U odnosu na navedeno, potrebno je istaći da iako međunarodni instrumenti o ljudskim pravima garantuju pravo na brak i jednakost u braku, nijedan od njih izričito ne pominje poligamiju. Prema stavu Komiteta za ljudska prava UN-a, poligamija je nekompatibilna sa principom jednakosti tretmana, i ista narušava dostojanstvo žena i predstavlja oblik diskriminacija žena, te Komitet smatra da bi datu pojavu trebalo definitivno ukinuti tamo gdje i dalje postoji. Sličan stav zauzeo je i Komitet UN-a za uklanjanje diskriminacije nad ženama, koji ističe da je poligamija usmjerena protiv prava žena i da je treba zabraniti. S tim u vezi zanimljivo je naglasiti da odredbe člana 6. Afričkog protokola o

ženskim pravima, umesto da zabranjuju poligamiju, daju prednost monogamiji, ali uz istovremeno naglašavanje potrebe zaštite prava žena u poligamnim brakovima. Navedeni dio Protokola je zbog toga bio podvrgnut kritici pravne doktrine, koja smatra da je poligamija ponižavajuća pojava i da je ista usmjerena protiv prava žena i protiv međunarodno priznatih principa ljudskih prava. Ipak, afrička realnost pokazuje da pojedine grupe iz različitih i složenih razloga duboko ukorijenjenih u njihovoj kulturi nastavljaju da sklapaju poligamne brakove, te se mora primijetiti da zakonodavna zabrana poligamije nije uspjela da zaustavi ovu praksu. Pored toga, činjenica je da u većem broju nacionalnih zakonodavstava ne postoje odredbe koja bi zaštitile žene u poligamnim brakovima, što datu kategoriju žena dodatno otuđuje i čini ranjivijom (Oyugi P., 2017: 290-310).

Sa aspekta garancije prava na slobodu od diskriminacije, značajan je i član 8. Protokola kojim se promovise načelo jednakosti polova (žena i muškaraca) kao i načelo njihove jednake zakonske zaštite : *Žene i muškarci su jednaki pred zakonom i imaju jednaku zaštitu i koristi od zakona*. U tom smislu države ugovornice se posebno obavezuju na preduzimanje mjera kojima se obezbjeđuje efikasan pristup žena pravosudnim organizacijama i organima za sprovođenje zakona.

Protokol nadalje, u većem broju svojih odredbi postavlja osnove za izjednačavanje položaja žena (u odnosu na muškarce), odnosno ukidanja diskriminacije, kao i poboljšanja porodičnog i društvenog položaja žena: član 7. stvara obavezu da države ugovornice usvajaju odgovarajuće zakonodavstvo kako bi žene i muškarci ostvarili ista prava u slučaju odvajanja, razvoda ili poništenja braka ; član 9. u cilju promocije većeg učešća žena u političkom životu, omogućava preduzimanje mjera pozitivne akcije, koje između ostalih uključuju i mjere kojima se omogućava učešće žena u izbornim procesima bez diskriminacije (član 9.1.b); član 12. se odnosi na garancije jednakih mogućnosti u oblastima obrazovanja i obučavanja; član 13. promovise jednakost u oblasti zapošljavanja; dok članovi 22. i 23. omogućuju posebnu zaštitu starijih žena i žena sa invaliditetom, predviđajući da države ugovornice osiguravaju ostvarenje njihovih prava, bez diskriminacije zasnovane na njihovim godinama i smetnjama.

Značaj Protokola ogleda se i u tome što u cilju eliminacije diskriminacije žena, pored zakonskih i institucionalnih mjera, dati dokumenat predviđa i čitav niz obrazovnih, informativnih i ostalih mjera,

kojima se nastoji doći do ukidanja štetnih kulturnih i tradicionalnih običaja koji su zasnovani na nadmoćnosti/potčinjenosti polova ili stereotipnih predstava o mjestu i položaju žena i muškaraca u afričkim društvima.

Pravna doktrina, osvrćući se na praktične rezultate primjene prava zagwarantovanih Maputo protokolom uočava ozbiljna odstupanja između teorijskih standarda i njihove primjene u praksi, napominjući da je proces implementacije građanskih i političkih prava bio generalno praćen opstrukcijom država ugovornica, te zbog toga, zaštita ženskih prava nije dostigla željeni nivo. Međutim, to ne znači da države nisu preduzele pojedine korake usmjerene na realizaciju obaveza preuzetih iz Protokola, kako je osnovom izvještaja i zaključnih zapažanja Afričke komisije o ljudskim i narodnim pravima, utvrđeno da su države ugovornice često preduzimale vrlo direktne i pohvalne korake ka zaštiti prava zagwarantovanih Poveljom i promovisanju jednakosti polova zagwarantovane Protokolom (Uwazuruike, 2017: 153).

4. AFRIČKA POVELJA O PRAVIMA I DOBROBITI DJETETA

Generalna skupština Organizacije afričkih država 1990. god. donosi Povelju o pravima i dobrobiti djeteta (stupila na snagu 1999. god.), čiji je osnovni cilj poboljšanje položaja djece afričkog kontinenta kroz posebni sistem zaštite i staranja za djecu, pri čemu Povelja prihvaća opšte međunarodnopravne standarde zaštite djece, te s obzirom na specifičnosti afričkog kulturnog konteksta, ustanovljava posebnu zaštitu djece kojom se uklanjaju postupci i vjerovanja štetna interesima i pravima djece. Afrička povelja o pravima i dobrobiti djeteta uspostavlja Komitet eksperata za prava i dobrobit djece, čija je osnovna uloga promocija i zaštita prava i dobrobiti djece predviđenih Poveljom.

Navedeni dokument posvećuje značajnu pažnju pravu na slobodu od diskriminacije. U Preambuli Povelje se naglašava izuzetan značaj koji Organizacija afričkog jedinstva pridaje ljudskim pravima i odredbama Afričke povelje koja garantuje svima jednako ostvarivanje prava sadržanih u njoj *bez razlikovanja po bilo kome osnovu, kao što su rasa, etnička pripadnost, boja, pol, jezik, religija, političko ili drugo uvjerenje, nacionalno ili socijalno porijeklo, imovina, rođenje ili drugi status.*

Inače, Afrička povelja o pravima i dobrobiti djeteta, osobu mlađu od osamnaest godina smatra djetetom (član 2.). Navedena definicija je u suprotnosti sa uobičajenim shvatanjima u afričkom tradicionalnom okruženju gdje dostizanje određene starosti nije jedini način na koji se može mjeriti trajanje djetinjstva. Naime, faktori kao što su sposobnost da se izvrše određene radnje ili određene funkcije, kao što su obredi inicijacije, smatraju se odlučujućim faktorima sticanja punoljetstva, odnosno zrelosti u pojedinim afričkim zajednicama. U spomenutom kontekstu, u tradicionalnom afričkom okruženju, pitanje djetinjstva i njegovog kraja odnosno sticanje punoljetstva, često nije toliko pitanje fiksne starosti/navršenih godina, već na njega utiču brojni faktori, vezani za sticanje određenog društvenog statusa. Na primjer, djetinjstvo se završava brakom, te se oženjena osoba smatra odraslom osobom koja će biti odgovorna za vođenje porodice, pri čemu iskustvo pokazuje da rano stupanje u brak djevojčica predstavlja prepreku njihovom obrazovanju. Međutim, u većem broju afričkih društava u praksi, spomenuta odredba vezana za definiciju djeteta iz Protokola se ne primjenjuje, kako pitanje punoljetstva, u praksi diktiraju tradicionalni faktori afričkih društava.

U odnosu na zabranjene osnove diskriminacije, Afrička povelja o pravima i dobrobiti djeteta (u članu 3.) preuzima iste predviđene Afričkom poveljom o ljudskim i narodnim pravima, bez njihovog zaključivanja: *Svako dijete ima pravo na prava i slobode priznata i garantovana ovom Poveljom bez razlikovanja u vezi rasne i etničke pripadnosti, boje, pola, jezika, političkog i drugog ubjeđenja, nacionalnog i socijalnog porijekla, imovine, rođenja ili drugog statusa djeteta ili njegovog/njenog roditelja ili staratelja.* Dakle, navedena odredba predviđa jednako uživanje prava i sloboda svoj djeci koja su u nadležnosti država potpisnica, pri čemu koncept diskriminacije obuhvata svako razlikovanje, isključenje ili sklonost.

S obzirom na prirodu tradicionalnih kultura afričkih društava, Povelja obavezuje države ugovornice na preduzimanje mjera uklanjanja štetnih pojava kojima se ugrožava zdravlje, razvoj i dostojanstvo djece, posebno naglašavajući ukidanje *postupanja i običaja koji su diskriminatorski prema djeci zasnovanih na njihovom polu ili drugom statusu* (član 21.1.b.).

Pored toga, Povelja posvećuje pažnju i zaštiti djece koja žive u režimima aparthejda i državama čiji su režimi podložni vojnoj destabilizaciji. Zbog toga Povelja (u članu 26.2.) obavezuje države ugovornice, *da pridaju najveći prioritet potrebama djece koja žive u režimima koji praktikuju rasnu,*

etničku, religioznu ili drugu formu diskriminacije. Isti član (26.3.) obavezuje ugovornice, kad god je to moguće, na pružanje materijalne pomoći kategoriji djece navedene u prethodnom stavu, kao i na ulaganje napora u cilju uklanjanja svih oblika diskriminacije i aparthejda na afričkom kontinentu.

Baveći se problemima siromaštva i društvene isključenosti djece, Komitet eksperata za dobrobit i prava djeteta dovodi navedene pojave u vezi sa diskriminacijom, naglašavajući da društvenu isključenost karakterišu «... diskriminacija i nepovoljan položaj zasnovan na statusu pojedinca; uskraćivanje jednakih prava i mogućnosti; te poseban kontekst kao što su pol, rasa, vjera, HIV status, starosna dob, etnička pripadnost, invalidnost i migrantski status i dr.»*

Afrička povelja o pravima i dobrobiti djeteta je takođe zanimljiva i sa aspekta obaveza djece koje su ustanovljene datim instrumentom. Tako Povelja izričito predviđa niz obaveza djece prema porodici, društvu, državi i drugim pravnim licima i međunarodnoj zajednici kao što su poštovanje roditelja, održavanje sklada u porodici, posebnoj pažnji prema starijim i invalidima, čuvanja afričkih tradicija i vrijednosti, služenja zajednici, i sl.

U odnosu na ostvarene rezultate primjene Afričke povelje o pravima i dobrobiti djeteta, može se zaključiti da je nakon donošenja iste, uočljiv značajan iskorak u usvojenoj legislativi država ugovornica, vezan za standardizaciju prava na slobodu od diskriminacije u odnosu na datu kategoriju lica, ali isto se ne bi moglo konstatovati i u pogledu stepena ostvarivanja stvarne zaštite pojedinih prava djece zagantovanih Poveljom, primjenom administrativnih i drugih mjera, kao što su na primjer finansiranje, koordinacija, uloga nacionalnih institucija za ljudska prava, podizanje svijesti, obuka, praćenje i evaluacija programa zaštite djece. Pored toga, postoji i niz kritičnih pitanja od značaja za dječija prava u Africi, kojima bi imajući u vidu odsustvo relevantne prakse Komiteta eksperata za prava i dobrobit djeteta, trebala biti posvećena posebna pažnja, kao što su pitanja seksualnih i reproduktivnih zdravstvenih prava djece, kao i pitanja borbe protiv korupcije i nedovoljno korištenje raspoloživih sredstva za otpor

---

* *African Union, Executive Council, Seventh Ordinary Session, 28 June-2 July 2005, Tripoli: Report of the African Committee of Experts on the Rights and Welfare of the Child, EX- CL/200 (VII), p.17*

protiv neprestano propadajućeg prostora civilnog društva na kontinentu (Mezmur, 2020: 706).

5. ZAKLJUČAK

Afrički sistem ljudskih prava posvećuje značajnu pažnju zabrani diskriminacije, pri čemu dati sistem uobličava odgovarajuće standarde zaštite od diskriminacije, koji su suštinski zasnovani na ostvarenim standardima univerzalnog sistema ljudskih prava. To se prvenstveno odnosi na zakonodavne mjere sadržane u instrumentima datog sistema i aktivnostima kontrolnih organa sistema: Afričke komisije za ljudska i narodna prava i Afričkog suda za ljudska i narodna prava.

Međutim, uprkos ostvarenim rezultatima, vidljive su različite pojave diskriminatorskih postupaka široko prisutne u različitim oblastima društvenog života kontinenta, te se stepen zaštite od diskriminacije na praktičnom nivou na afričkom kontinentu, ne može smatrati zadovoljavajućim.

Slabost razmatranog sistema prvenstveno se ogleda u činjenici da veći broj država kontinenta nije uskladio svoje antidiskriminatorsko zakonodavstvo sa normativnim stepenom zaštite od diskriminacije predviđenim instrumentima afričkog sistema ljudskih prava.

Pored toga, sistem je dodatno oslabljen i nedostatkom efikasnog mehanizma za zaštitu i unapređenje ljudskih prava u regionu zbog svog strukturalnog formiranja i ograničenog funkcionisanja, posebno u pogledu njegove manje vidljive uloge u rješavanju kršenja ljudskih prava od strane država članica pojedinih ugovora, odnosno nedostatku dovoljno efikasnog mehanizma koji bi primoravao države ugovornice da se pridržavaju obavezujućih odluka Afričkog suda za ljudska i narodna prava.

LITERATURA

1. African Commission on Human and Peoples' Rights (<https://www.achpr.org>)
2. African Court of Human and Peoples' Rights (<https://www.african-court.org>)
3. African Charter on the Rights and Welfare of the Child (www.achpr.org)
4. African Charter on Human and Peoples' Rights (www.achpr.org)
5. A guide to the African human rights system, Centre for Human Rights, Faculty of Law University of Pretoria, 2016
6. African Union, Executive Council, Seventh Ordinary Session, 28 June-2 July 2005, Tripoli: Report of the African Committee of Experts on the Rights and Welfare of the Child, EX- CL/200 (VII) (https://au.int/sites/default/files/decisions/9629-council_en_28_june_2_july_2005_council_executive_council_seventh_ordinary_session.pdf)
7. Killander, M.: African Human Rights Law in Theory and Practice, in Research Handbook on International Human Rights Law (Sarah Joseph, ed.), London, Edward Elgar, 2009
8. Mezmur, D. B.: The African Children's Charter @ 30: A distinction without a difference? In: The International Journal of Children's Rights, Volume 28, Issue 4, 2020, p.706 (https://brill.com/view/journals/chil/28/4/article-p693_693.xml?language=en)
9. Oyugi, P.: Article 6 of the African Women's Rights Protocol: towards the protection of the rights of women in polygamous marriages, 1 African Human Rights Yearbook, 2017 (<http://www.ahry.up.ac.za/oyugi-p>)
10. Protocol to the African Charter on Human and Peoples' Rights on the Rights of Women in Africa (www.achpr.org)
11. Uwazuruike, R.A.: An immanent critique of the african human rights system: theory, practice, and reforms, Doctoral dissertation, Lancashire Law School, 2017 (<http://clock.uclan.ac.uk/20487/1/20487%20Uwazuruike%20Allwell%20Final%20e-Thesis%20%28Master%20Copy%29.pdf>)

**REINŽENJERING POSLOVNIH PROCESA U MALIM I SREDNJIM
PREDUZEĆIMA**

**REENGINEERING OF BUSINESS PROCESSES IN SMALL AND
MEDIUM ENTERPRISES**

Pregledni znanstveni članak

Prof. dr. Petar Tamamović

Doc. dr. Mersiha Slipičević

Aleksandar Tamamović, dipl. ecc

Lejla Palić, MA

Sažetak

Mala i srednja preduzeća se smatraju jednom od vodećih snaga ekonomskog razvoja. Ona stimulišu privatno vlasništvo i preduzetništvo, ona su fleksibilna i mogu se prilagođavati promjenama na tržištu, generišu zaposlenost, doprinose izvozu i trgovini, doprinose razvoju lokalne sredine i osnovni su činioci razvoja konkurentne ekonomije. Samim tim predstavljaju idealnu podlogu za primjenu koncepta reinženjeringa. Metodologija reinženjeringa poslovnih procesa kompleksnih sistema mora da bude specifična i da uzme u obzir neophodne ali izazovne duboke promjene. Reinženjering predstavlja korjeniti prilaz restrukturiranju i preprojektovanju svih poslovnih aktivnosti u preduzeću u cilju inoviranja poslovne aktivnosti i povećanju zarade po osnovu unapređenja konkurentnosti preduzeća i unapređivanje kvaliteta poslovanja. Reinženjering predstavlja radikalan redizajn poslovnih procesa radi njihovog dramatičnog poboljšanja. Reinženjering danas predstavlja najšire prihvaćeni termin koji označava menadžment pristup zasnovan na prihvatanju nužnosti promjena koje nastaju po osnovu djelovanja tehnološkog napretka.

Ključne riječi: reinženjering, preduzeće, poslovni procesi, promjene, tržište.

Abstract

Small and medium enterprises are considered one of the leading forces of economic development. They stimulate private property and entrepreneurship, they are flexible and can adapt to market changes, generate employment, contribute to exports and trade, contribute to the development of the local environment and are basic factors in the development of a competitive economy. Therefore, they represent an ideal basis for the application of the reengineering concept. The methodology of business process reengineering of complex systems must be specific and take into account the necessary but challenging profound changes. Reengineering is a radical approach to restructuring and redesigning all business activities in the company in order to innovate business activities and increase earnings based on improving the competitiveness of the company and improving the quality of business. Reengineering is a radical redesign of business processes in order to dramatically improve them. Today, reengineering is the most widely accepted term for a management approach based on the acceptance of the necessity of changes that arise from the action of technological progress.

Key words: reengineering, enterprise, business processes, change, market.

1. UVOD

U novije vrijeme, našu zemlju u privrednom smislu determiniše razvoj malih i srednjih preduzeća (*MSP*), koja svojim značajem direktno utiču na procese restrukturiranja i tranzicije nasleđene privredne strukture u savremenu tržišnu ekonomiju. Tržište je mnogo efikasniji koordinator privrednih aktivnosti nego što je to administrativno upravljanje privredom. Za efikasno tržište sasvim sigurno je neophodna konkurencija. *MSP* predstavljaju sisteme koji su sami po sebi fleksibilniji a samim tim i efikasniji u tržišnom nastupu. Globalizacija svjetske privrede ostavila je po strani sve one koji nisu bili sposobni da se u taj proces prilagode i uključe. Globalizacija (*stvaranje jedinstvenog svjetskog tržišta*), svjetske privrede i

razvoj informatičkih tehnologija doveli su do razvoja preduzetničke kulture, kreativnosti i inovacija.

Novo vrijeme stavlja nas pred nove izazove koji traže da se i problemi rješavaju na nov način. Otuda i potreba za reinženjeringom upravo danas i sada. Uključivanje domaće privrede u svjetske tokove stvara mogućnosti za razvoj preduzetničkog društva koga odlikuje kreativnost, inovativnost, znanje. U savremenoj privredi promjene su postale sve snažnije i sve brže, preduzeća moraju da ulože značajne napore da bi ih adekvatno pratili. Novo vrijeme zahtjeva i teorijske odgovore na pitanja opstanka rasta, razvoja, i upravljanja poslovnim subjektima. U tom smislu posebno se ističe menadžment tehnika reinženjering koji predstavlja fundamentalno preosmišljavanje i radikalno preprojektovanje poslovnih procesa da bi se postigla dramatična poboljšanja u performansama (Bešić, Tamamović; 2013).

2. URADITI ODMAH

Sadašnja situacija je takva da objektivno zahtjeva strategiju spašavanja nacionalne privrede. Svako mora da u najvećoj mjeri podigne na viši nivo iskorišćenost svojih kapaciteta. Samo tako mogu se stvoriti uslovi za potiskivanje siromaštva i stvaranje bogatstva. Odmah se može pristupiti već opisanim i razrađenim mehanizmima za najopštiju i najkonkretniju podršku malim i srednjim preduzećima.

TQM koncept i koncept reinženjeringa predstavljaju koncepte koji predstavljaju osnovu za unapređenje kvaliteta poslovanja u savremenom poslovanju. Osnovne razlike između TQM i reinženjeringa prikazani su na tabeli 1.

Tabela 1. Uporedni pristup karakteristika TQM i reinženjeringa (Bešić, Tamamović; 2013)

	TQM	REINŽINJERING
Osobina	Unaprijeđenje	Inovacija
Nivo promjene	Postepen	Radikalna i brz
Početa tačka	Postojeći proces	Ne postoji
Učestanost promjene	Neprekidno	Povremeno
Potrebno vrijeme	Dugo	Vrlo kratko
Polje djelovanja	Usko, unutar postojećih funkcija	Široko, kroz sve funkcije
Rizik	Umjeren	Visok
Alat	Statistička kontrola	Informacione tehnologije

Hamer smatra da se koncept TQM i reinženjering međusobno prepliću tokom vremena i u toku životnog ciklusa jednog procesa. Za preduzeće je najbolje i najrentabilnije ako može da koristi oba ova koncepta.

2.1. Donijeti program i formirati institucije

U sadašnje vrijeme intenzivnih informacija i komunikacija veoma je bitno ostvariti komunikacije koje će pokretati i mobilisati ljude. Agencije za mala i srednja preduzeća kako na nivou kantona, tako i na nivou entiteta bi trebala da pripremaju zajedničke projekte sa zemljama u regionu, takođe mogla bi da pruža informativne, komunikativne, savjetodavne i konsultativne usluge. Postavlja se pitanje dali bih trebalo da se ova agencija osnuje i na nivou zajedničkih institucija i mišljenja su da bih ova agencija samo bila od velike pomoći i koristi za MSP na nivou države BiH. Složenost programa utvrđivanje njegovog sadržaja i faza ostvarivanja, iziskuje osim nadležnih resora angažovanje naučnih instituta menadžera, uspješnih preduzetnika i svih zainteresovanih.

U BiH takođe bi mogle da se ustanove specijalizovane agencije za mala i srednja preduzeća koje bi se starale o ostvarivanju specijalnih programa. Ove agencije mogu biti i pri privrednim komorama. Pri tom bi morale imati mnogo veći značaj nego postojeća slična tijela. To je racionalnije, mada ne treba isključiti ni mogućnost samoorganizovanja malih i srednjih preduzeća u sopstvene komore. Posebnu pažnju zaslužuju agencije za državna i javna mala i srednja preduzeća koje bi neposredno usmjeravale na ostvarivanje nacionalne makroekonomske politike. Mješovita mala i srednja preduzeća nastala uz pomoć velikih preduzeća, mogu imati svoja tjela. Veoma je važno za tretiranje na lokalnom nivou imati prilagođene i efikasne institucije koje mogu da pomažu malim i srednjim preduzećima na opšti ili specijalizovani način, bez obzira na karakter njihovog vlasništva. U nezvaničnim materijalima Evropske Unije posebo se ističe: "Mala i srednja preduzeća ne mogu da ostvare rast u okviru nepogodnog pravnog, poreskog i finansijskog okruženja. Jasna i aktivna Vladina politika za mala i srednja preduzeća je zbog toga od najvećeg značaja u zemljama centralne i istočne Evrope."

2.2. Organizacijom do mnoštva novih malih firmi

Organizacioni mehanizam za podršku malim i srednjim preduzećima povezan je sa institucionalnim i drugim mehanizmima prije svega obrazovnim i finansijskim mehanizmom. Bolje je imati jednu specijalizovanu kreditnu i garantnu finansijsku instituciju za mala i srednja preduzeća i isto tako za obrazovanje i obuku budućih (*menadžera*) nosilaca projekta. Te institucije bi imale svoje regionalne i lokalne filijale odnosno mrežu za konkretno sprovođenje programa i usmjeravanje aktivnosti. Bez obzira na izabrani globalni model organizacije, potrebno je poštovati univerzalne principe organizovanja, a prije svega racionalnost i fleksibilnost. Priroda poslovanja malih i srednjih preduzeća je takva da im pogoduje veća elastičnost. Međutim to ne dozvoljava haotičnost i sukobljenost, već zahtjeva sistematsku aktivnost za usmjerenost na ciljeve i usklađivanje suprotnih interesa. Iako može izgledati preuranjeno postavljanje pitanja organizacionog mehanizma bez dovoljno institucija za mala i srednja preduzeća može izgledati preuranjeno, ima opravdanje kao sastavni dio stvaranja odgovarajućih početnih institucija i osmišljavanja njihovog optimalnog djelovanja.

2.3. Podstaći velika preduzeća da stvaraju mala

Za razliku od univerzalnih mehanizama velikih preduzeća u zemljama sa razvijenom tržišnom privredom, u našim uslovima mehanizam velikih preduzeća nema odgovarajući institucionalni okvir. Veliko preduzeće je praktično primorano da gotovo sve uradi uz dosta prepreka prije svega administrativnih i bez imalo pogodnosti. Ipak ekonomski i tehnološki razlozi velikom preduzeću daju niz motiva i neposrednih koristi da samoinicijativno osniva, osposobljava i uhodava niz malih pratećih preduzeća i koristi te prednosti. Mala i srednja preduzeća su prva i neiskorištena rezerva za mjenjanje organizacione i upravljačke strukture, a posredno i za vlasničko prilagođavanje korištenjem univerzalnih prednost privatne svojine (*motivisanost i preduzimljivost*). Naša preduzeća su dugo robovala tzv. dogovorne i integralne samoupravne ekonomije. Uslijed toga nasljeđeni su ogromni problemi. Dimenzije preduzeća su ne samo daleko od optimuma već i ispod praga elementarne racionalnosti. Posljedica toga je velika

ranjivost u konkurentskom pogledu i niz slabosti koje praktično onemogućavaju toliko potrebno rentabilno nastupanje na inostranom tržištu. Najveći problem jeste hronični višak zaposlenih, pogrešno nazivan tehnološkim viškom zaposlenih, umjesto sistemskim.

Za velika preduzeća bitno je da prave bar dvije vrste programa za mala i srednja preduzeća. Jednu vrstu proizvodnje koja će im poboljšati i olakšati snadbjevenje i drugu koja će im proširivati asortiman. Prvu vrstu programa trebalo bi najšire stimulisati. Svuda gde je moguće u potpunosti zamjeniti uvoz ili ga svesti na jeftinije komponente polufinalnog proizvoda.

To treba činiti iz dva osnovna razloga, a oni su:

- jer se smanjuje devizni odliv,
- jer se podiže opšta racionalnost preduzeća.

S obzirom na relativno velik broj većih i velikih preduzeća i hitnu potrebu njihovog brzog oporavka, aktivnost velikih preduzeća za mjenjanje strukture treba šire podržati bilo da osnivaju mala preduzeća, prekvalifikuju viškove radnika ili preuzimaju druge samostalne ativnosti.

2.4. Formirati menadžerske ekipe

Činjenica da je uz sve intenzivnije rađanje malih i srednjih preduzeća u zemljama sa razvijenom tržišnom privredom rastao i njihov mortalitet nametnula je potrebu da se predupredi gašenje malih i srednjih preduzeća odnosno olakša njihovo funkcionisanje. Formiranje ekipa instruktivnih menadžera i situacionih stručnjaka ima širi značaj. On se ogleda u brizi društva za dobro funkcionisanje preduzeća. Sposobnost primjene savremenih znanja i korišćenja informacija, poslovne vizije i specijalističko rešavanje problema doprinose uspješnom poslovanju i razvoju malih i srednjih preduzeća. Mnogi naučni instituti, fakulteti pa i asocijacije menadžera i naročito banke imaju realnu snagu da samoinicijativno uz učešće države ili bez nje, formiraju agencije, koje bi se bavile praktičnim problemima preduzeća. Za pohvalu je nastojanje Privredne komore Republike Srpske da oforme bazu podataka o menadžerima. Sada bi trebalo preuzeti aktivnosti da se oforme operativni timovi za specijalizovanu pomoć malim i srednjim preduzećma, i ne samo njima. Ovi timovi bi trebalo da rade "po pozivu" ali u određenim slučajevima i preventivno.

Loše poslovanje je neprijatna činjenica, ali od nje ne treba bježati. Kao što greške ne treba sakrivati već ih treba otklanjati da se ne bih zapalo u još veće greške, u probleme, tako i loše poslovanje treba dosledno i energično otklanjati i iskorijenjivati. Ono što se sada toliko ne vidi kao problem ali će se normalizacijom kako pojava, korona virusa, tako i ekonomskih odnosa sa inostranstvom pojaviti jeste gašenje malih i srednjih preduzeća zbog eksternih faktora na koje se može veoma malo i ograničeno djelovati. Već sada treba procenjivati i analizirati negativno dejstvo tih faktora, posebno kao i smih faktora pandemije korona virusa i postaviti mehanizam moguće zaštite radi sprječavanja negativnih posljedica.

2.5. Mobilisati i opredjeliti sredstva

Često se za mnoge dobre inicijative i želje čuje odgovor „*nema para*“!. Niko se nije zapitao zašto nema para i kako se za šta i od koga one mogu pozajmiti i vratiti, pa možda i dobiti bespovratno. Vjerovatno je i bolje imati "*gomilu para*" pa tek onda odlučivati koji projekat raditi s kim i kako?

Prvo što može da se uradi jeste stvaranje Fonda za razvoj malih i srednjih preduzeća kao specijalizovane institucije. Ovaj Fond bi imao apsolutnu garanciju isplata kako domaće valute (km) ali i deviznih uloga. Paralelno sa ovim fondom morala bi da se oformi specijalizovana banka za razvoj i kreditiranje malih i srednjih preduzeća na nivou države BiH. U okviru nje bi bio km fond sa apsolutnom garancijom. Iskustvo iz razvijenih zemalja (*kreditno finansijskim*) upućuje na neizostavno stvaranje garantne institucije. Novi kvalitet u našoj zemlji bi trebao da bude zdrava konvertibilna marka što je relativno zdrava (*vezana za euro*) i relativno stabilno stanje cijena, što je važan uslov za formiranje novčanog kapitala. Pri banci, pri garantnoj instituciji trebalo bi da funkcioniše institucija za pripremu atraktivnih visoko rentabilnih projekata. U njoj bi morala da posredno ili direktno učestvuje država sa svojom ulogom. Nama je neophodna sigurna institucija, vrlo efikasna u pribavljanju sredstava i još više u optimalnom plasmanu i besprekorno uredna u pogledu vraćanja kredita. Svaki ulagač npr. u devizni fond, u banku malih i srednjih preduzeća trebalo bi da nizom pogodnosti finansijskim i ekonomskim bude motivisan da ulaže.

2.6. Pripremiti lokalne projekte za mala i srednja preduzeća

Velika i relativno zapuštena stvaralačka energija postoji u našoj državi. To kao da smo zaboravili. Uvijek se nešto i neko čeka. Odlaze se čak i ono što se brzo može uraditi i bez velikih para, ali uz nešto veće radne napore, bolju organizaciju i razvojne inicijative. Po svemu sudeći izgleda da nam najbolju priliku za buđenje stvaralačke energije i iskorištenje lokalnih potencijala pruža rađanje i razvoj niza malih i srednjih preduzeća koja će na racionalan i rentabilan način zadovoljiti mnoge rentabilne potrebe pa čak i one o kojima se samo sanja ili mašta. Inostrana iskustva pokazuju da može biti više modela lokalnog razvoja putem djelovanja malih i srednjih preduzeća koji se primenjuju i daju nadprosječne rezultate. Umjesto nekadašnjih administrativnih i dogovornih petogodišnjih planova, sada je praktičnije stvoriti naviku da se pripremaju lokalni projekti koji se realno mogu ostvariti sopstvenim snagama. Niko nikome neće, niti može zabraniti da se to uradi odmah. Na potezu su preduzeća, kantoni, entiteti ali i pojedinci.

2.7. Obučavati na nov način

Možda još uvijek može da bude sporna ocjena o kvalitetu obrazovnog sistema u predhodnom periodu. Bez obzira kakva se subjektivna ocjena daje sasvim je sigurno da nije postojao pogodan obrazovni mehanizam za upravljanje malim i srednjim preduzećima, pa i za rad u njima skoro na svim vrstama poslova. Ako se želi i teži zapošljavanju mladih već obrazovanih ljudi onda se mora pažnja posvetiti spoju opštih znanja sa praktičnim radom, odnosno obukom. Mnogi, ne samo mladi ljudi imaju vrlo široko obrazovanje za rješavanje najkomplikovanijih ukrštenih reči ali im nadostaje ona praksa i obuka od koje se živi, koja se traži i koja donosi novac. Već i sada se vrši samoprekvalifikacija ljudi sa tzv. ugodnih činovničkih zanimanja koja traže više preduzimljivosti i dinamičnosti pa i prihvatanje neizvesnosti. Tako da se nekadašnja politika obrazovanju prema željama koriguje u realnu politiku prema mogućnostima zapošljavanja i samozapošljavanja. Interesantna je i promjena u sve većem broju u orijentaciji mladih pri izboru zanimanja za koje se školuju. Sada je više potencijalnih kandidata za srednje stručne škole (*frizerska, kozmetičarska, tehnička i dr.*) nego što je prije bilo za ekonomska

i gimnaziska znanja. Kao da se desio preokret i kao da je počelo da se shvata da se sada traže, prije svega obučeni ljudi koji mogu odgovoriti nadolazećem vremenu. Međutim sve se dešava spontano. Ono što treba raditi i to odmah jeste ciljno, efikasno i racionalno obučavanje, skoro svih zaposlenih ali na organizovan i sistemski način. Osnovni kursevi za rad na kompjuterima, obuka za rad na novoj generaciji mašina, elementarno sporazumijevanje na stranim jezicima, vježbe brzog otklanjanja kvarova – to je ono pravo što treba gotovo svakom malom preduzeću. Istovremeno kursevi o pružanju usluga, prodaji, nabavci, finansijama, marketingu i osvežavanju znanja iz prava, računovodstva i drugih oblasti neophodno je za savremeno rukovođenje. Međutim neosporno je shvatanje da su obrazovanje i obuka stalni proces i da je to vid lične konkurentnosti. Nije slučajno što država u razvijenim zemljama sve više sredstava izdvajaju za preduzeća koja vrše obuku kadrova. Takođe, nije slučajno ni što se sve veći dio nauke iz velikih državnih i vojno industrijskih projekata seli u tržišno primenljivu nauku. Obrazovni centri širom BiH za prekvalifikacije malih i srednjih preduzeća nisu velika investicija po društvenom izdatku koliko su značajna za buduću konkurenciju u znanju i veštini.

2.8. Nova ekonomska politika za mala i srednja preduzeća

Mala i srednja preduzeća u mnogim zemljama stimulisana su specifičnim i raznovrsnim mjerama ekonomske politike. Klasični instrumenti poreske, carinske, kreditne politike variraju na različite načine. U BiH naročito ne postoje razrađeni mehanizmi kojima neposredno djeluje na tržište ili stimuliše tržišna logika. Morali bi iskorijenjujući palanačku zavađenost, sitničavost i prosječnost, stvarati pogodnu i stimulativnu klimu za nove projekte i programe koji svima donose korist. Princip povratnosti između davanja i uzimanja lokalnih vlasti i novoosnovanih preduzeća nije slučajno. Svuda gdje je dosljedno poštovan princip podržan konkretnim mjerama nije izostao prosperitet i uspeh. Stimulativne mjere ekonomske politike djelom ublažavaju i rešavaju problem sive ekonomije. Budući program razvoja za mala i srednja preduzeća morao bi da ima tzv. prvu pomoć. Za početak pa makar i simbolično šest cjelina:

- osnivanje,
- zapošljavanje,

- obrazovanje,
- inoviranje,
- izvoz,
- formiranje.

Mala i srednja preduzeća bi trebala da imaju petogodišnje olakšice, ne treba biti ni veliki ekonomista ni mudrac da bi se odmah uvidjeli višestruki efekti koristi za cijelo društvo.

3. ZAKLJUČAK

Zato se sada mora uraditi sve, baš sve za uspjeh privrednog oporavka zemlje i za razvoj malih i srednjih preduzeća u okviru njega. Što veći broj ljudi to brže shvati i hoće da se angažuje narašće snaga na višem nivou za poboljšanje ukupne ekonomske situacije. BiH ne može biti poznata po kafi kao Brazil, ili Švajcarska po satovima i čokoladi, *ali može biti poznata po šljivama, vinovoj lozi, zdravoj hrani, malinama i dunjama i prerađevinama od njih*, po turizmu i turističkim prelijepim destinacijama ili po nekim sasvim novim proizvodima a sve to zavisi od naše spremnosti da na tome sa entuzijazmom i motivisano radimo. Ozbiljnim, kvalitetnim i kreativnim radom, besprijekornom organizacijom, poslovnošću mogu se stvarati liderske firme koje će sa uspjehom poslovati, primjer lokalne zajednice Tešanj, Kotor Varoš, Gračanice itd. Činjenica je da u našoj ekonomskoj teoriji i praksi neophodno još mnogo istraživanja, sugestija, prijedloga, proćavanja stranih iskustava, preispitivanje različitih potencijalnih smjerova razvoja malih preduzeća u cilju optimalne varijante najprikladnije našim uslovima i potrebama. Za osnivanje malih i srednjih preduzeća i bolju klimu za njihov razvoj nisu dovoljna samo izmjena propisa i zakona već i novi procesi koji će i edukativno djelovati na bržu promjenu starog načina rada i prihvatanje novih pravila ponašanja u čisto tržišnim uslovima poslovanja. Reinženjering je totalno radikalni zahtjev u poslovnom sistemu koji obuhvata sve funkcije praćene poslovnim rizikom i učestvovanjem svih zaposlenih sa trendom povećanja velikih investicija za razliku od TQM-a koji svoje zahtjeve definiše u postojećoj organizacionoj strukturi sa manjim rizikom na uspjeh.

LITERATURA

1. Adamović, Ž., Stojićević, D., (2004). Reinženjering, TF Mihajlo Pupin, Zrenjanin.
2. Bešić, C., Tamamović, P., (2013). Reinženjering proizvodnih poslovnih i procesnih sistema, Društvo za energetska efikasnost BiH.
3. Drucker, P., (1995). Menadžer za budućnost, PS Grmeč - Privredni pregled, Beograd.
4. Drucker, P., (1996), Inovacije i preduzetništvo, PS Grmeč - Privredni pregled, Beograd.
5. Đorđević, D., Bešić, C., (2004). Marketing komuniciranje, TF Mihajlo Pupin, Zrenjanin.
6. Đorđević, D., Bešić, C., Bogetić, S., (2005). Osnove funkcionisanja savremene ekonomije, TF Mihajlo Pupin, Zrenjanin.
7. Đorđević, D., (2001). Mala i srednja preduzeća, KAS, Beograd.
8. Grozdanić, R., Đorđević, D., (1997). Strukturni, finansijski i poreski preduslovi razvoja malih i srednjih preduzeća, Ekonomski anali, vanredni broj decembar 1997, Ekonomski fakultet Beograd.
9. Grozdanić, R., Đorđević, D., (1999). Osnove ekonomije, TF Mihajlo Pupin, Zrenjanin.
10. Levinson, J.C., (1992). „Gerila marketing”, IQ Medija, Beograd.
11. Radaković, M., Ranilović, M., Slipičević, M., (2021). Rezultati tranzicije na tržišnu privredu sa osvrtom na BiH. Časopis Društvena i tehnička istraživanja broj 1/2021. Visoka škola „CEPS – Centar za poslovne studije“ Kiseljak.
12. Sajfert, Z., (2003). Preduzetništvo, TF Mihajlo Pupin, Zrenjanin.
13. Slipičević, M., Barbić, A., (2020). Važnost Due Diligencea u procesima restrukturiranja. Časopis Društvena i tehnička istraživanja broj 2/2020. Visoka škola „CEPS – Centar za poslovne studije“ Kiseljak.
14. Slipičević, M., Tamamović, P., (2020). Benčmarking kao instrument upravljanja. Časopis Društvena i tehnička istraživanja broj 2/2020. Visoka škola „CEPS – Centar za poslovne studije“ Kiseljak.
15. Tamamović, P., (2012). Benčmarking i efikasnost kvaliteta u proizvodnim, poslovnim i ekološkim sistemima, Društvo za energetska efikasnost, BiH.

16. Tamamović, P., Slipičević, M., Barbić, A., Tamamović, A., (2021). Časopis Društvena i tehnička istraživanja broj 1/2021. Visoka škola „CEPS – Centar za poslovne studije“ Kiseljak.
17. Tamamović, P., Tamamović, A., (2015). Upravljanje kvalitetom, Visoka škola CEPS – Centar za poslovne studije Kiseljak.

ULOGA MONETARNE POLITIKE U SISTEMU DRŽAVE

THE ROLE OF MONETARY POLICY IN THE STATE SYSTEM

Pregledni znanstveni članak

Doc. dr. Mirjana Radaković*

Doc. dr. Mersiha Slipičević*

Sažetak

Kada govorimo o monetarnoj politici, glavni asocijacija ovog polja je centralna banka. Ona vrši sva regulisanja i manipulacije u okviru monetarne politke, a sve u cilju obezbjeđenja normalnih privredno-monetarnih tokova u sistemu jedne države. U centru skoro svih istraživanja monetarne politike i teorije nalazi se problem određivanja brzine i načina kojim ova politka djeluje na određene makroekonomske agregate u ekonomiji. Na prvom mjestu uvijek posmatramo uticaj na dohoda, zaposlenost, proizvodnju, cijene, uvoz i izvoz itd. Uticaj monetarne politke na privredu je fundamentalno značajna stavka. Uticaj monetarne politke na ekonomiju može da bude veoma različit, a vezuje se za specifičnosti koje prate određenu privredu.

Ključne riječi: monetarna politika, centralna banka, privreda, makroekonomski agregati, država, sistem.

Abstract

When we talk about monetary policy, the main association of this field is the central bank. It performs all regulations and manipulations within the monetary policy, all with the aim of ensuring normal economic and monetary flows in the system of one state. At the heart of almost all research on monetary policy and theory is the problem of determining the speed and manner in which this policy affects certain macroeconomic aggregates in the

---

* Visoka škola „CEPS - Centar za poslovne studije“ Kiseljak, e-mail: mirjana.ranilovic@gmail.com

* Razvojna banka FBiH. E-mail: slipicevicm@gmail.com

economy. In the first place, we always look at the impact on income, employment, production, prices, imports and exports, etc. The impact of monetary policy on the economy is a fundamentally important item. The impact of monetary policy on the economy can be very different, and it is related to the specifics that accompany a particular economy.

Key words: monetary policy, central bank, economy, macroeconomic aggregates, state, system.

1. UVOD

Monetarnom politikom kontroliše se ponuda novca od strane centralne banke, a sastoji se od politike ograničavanja novčane ponude (inflacija vodi do povećanja kamata) i od politike ekspanzivne novčane ponude (recesija vodi do smanjenja kamata). Glavni su instrumenti monetarne politike operacije na otvorenom tržištu, stalno raspoložive mogućnosti, obavezna pričuva i devizne intervencije. Upotrebom pojedinih instrumenata monetarne politike centralna banka utiče na količinu primarnog novca i kamatnu stopu. Ako mjere monetarne politike djeluju na smanjenje primarnog novca i povećanje kamatnih stopa, tada je to restriktivna monetarna politika. U obrnutom slučaju, kada mjere monetarne politike djeluju na povećanje primarnoga novca i smanjenje cijene novca, riječ je o ekspanzivnoj monetarnoj politici. Ovisno o izboru ciljeva i instrumenata za njihovo postizanje, govori se o različitim režimima monetarne politike. Sve češći pristup centralnih banaka u provođenju monetarne politike u današnje vrijeme predstavlja politika ciljanja inflacije (inflation targeting). Iako čini samo dio ekonomske politike, monetarna politika zajedno s fiskalnom politikom glavni je element ukupne ekonomske politike u nekoj državi. Monetarna politika ostvaruje se i djeluje putem kanala.

BiH je zemlja u tranziciji u kojoj većina stvari koje su vezane za normalno funkcionisanje države nisu na svom mjestu niti poslije više od desetljeća od okončanja ratnih sukoba. Pred BiH se postavlja još jako puno posla da bi se uključila u integracijske procese, te da bi postala sastavni dio EU, kojoj geografski pripada.

2. INSTITUCIONALNI OKVIR (SA OSVRTOM NA BOSNU I HERCEGOVINU)

2.1. Insitucionalni okvir bankarskog sektora

Bankarski sektor u BiH regulisan je entitetskim zakonima o bankama, koji su u velikoj mjeri harmonizovani, te zakonima o bankarskim agencijama koji definišu njihove ciljeve, nezavisnost, nadležnost i odgovornost, Zakonom o osiguranju depozita na državnom nivou) i Zakonom o Centralnoj banci BiH koji dodjeljuje koordinacijsku ulogu CBBiH u bankovnoj superviziji. Pravni okvir za bankarstvo u proteklim godinama uspješno je dograđivan i stvorio je ambijent za efikasno funkcionisanje banaka, uz adekvatan nadzor i kvalitetnu zaštitu depozitara. U maju 2006. donesen je Zakon o Investiciono-razvojnoj banci Republike Srpske, koja će djelovati u oblasti investicionog bankarstva, sa ciljem ciljem podržavanja razvojnih projekata. U junu i avgustu 2006. nadležni organi RS i FBiH donijeli su nove Zakone o mikrokreditnim organizacijama koji predviđa da entitetske Agencije za bankarstvo preuzmu supervizorsku ulogu u ovom segmentu finansijskog sistema BiH. Agencijama je dat rok od šest mjeseci poslije donošenja Zakona da donesu propise predviđene ovim Zakonom koje bi regulisale rad mikrokreditnih organizacija. Propisi o minimalnom kapitalu od 15 miliona KM (7,669 miliona eura) nisu se mijenjali od 2002., a ovaj propis je uticao je na konsolidaciju sektora i smanjenje broja banaka sa pedeset i pet na kraju 2000. na trideset i dvije na kraju 2006. Državni zakon o osiguranju depozita, iz 2002, omogućio je kreiranje pouzdane šeme za zaštitu deponenata i formiranje relevantne agencije. Primjena novog zakona, zajedno sa pratećim podzakonskim aktima, postala je obavezna za sve banke u avgustu 2003. Kriteriji za članstvo u programu osiguranja generalno su isti kao i prudencijalni omjeri koje zahtijevaju Agencije za bankarstvo, ali sve banke moraju ispuniti zadate kriterije prije nego što postanu članice programa osiguranja. Ukupan broj banaka sa osiguranim depozitima narastao je sa 10 banaka u 2002. na 24 banke na kraju 2006. Trenutni limit osiguranja u programu osiguranja depozita iznosi 7.500 KM. Upravni odbor Agencije za osiguranje depozita donio je u junu 2006. prijedlog Odluku o povećanju osiguranog limita banaka na 10.000 KM i uputio je u parlamentarnu proceduru. Minimum propisanih zahtjeva za gotovim novcem poštuje se

rezervama kod CBBiH i depozitima kod korespondentnih banaka. Likvidna aktiva moraju u prosjeku zadovoljavati dvadeset procenata potražnje za depozitima po viđenju i kratkoročnim depozitima u desetodnevnom periodu. Takođe, ovaj omjer ne smije nikad pasti ispod deset procenata u istom periodu. Kako se informacije o dnevnim bilansima prikupljaju i za domaću i za stranu valutu, to se omjer računa na agregatnoj osnovi (domaća plus strana valuta).

Pored ovoga, banke moraju poštovati ograničenja na aktivu i pasivu distribuisane po ročnim rasponima kako za ugovorenu ročnost tako i za preostalu ročnost. Bankarske agencije reaguju na kršenje propisa o likvidnosti, ali ako banka ima podršku za likvidnost od strane drugih banaka, kao što je banka-majka, ili ako postoje statistički dokazi da je depozitna osnova stabilna, provođenje ovih propisa je fleksibilnije. CBBiH ne može vršiti funkciju kreditora krajnje instance, tržište novca u BiH je u začetku, a za razliku od većine zemalja, u BiH banke nemaju portfolio likvidnih domaćih vrijednosnih papira. Zbog svega navedenog, propisi o likvidnosti banaka moraju biti strogi u Bosni i Hercegovini. Fokus je iz tih razloga na preostaloj umjesto ugovorenoj ročnosti, jer je ova druga samo od statističkog interesa. Agencije za bankarstvo izvještavaju o deviznim pozicijama na dnevnoj osnovi.

2.2. Sprovođenje monetarne politike

Monetarna politika Centralne banke Bosne i Hercegovine zasnovana je na principima valutnog odbora (engl. currency board). Valutni odbor u suštini predstavlja režim monetarne politike i politike deviznog kursa koji se zasniva na zakonom eksplicitno utvrdjenim pravilima u pogledu načina puštanja novca u opticaj i povlačenja novca iz opticaja. Pravila isključuju pravo diskrecije, tj. pravo slobodnog odlučivanja. Pravila služe da se uspostavi kredibilitet centralne banke i izbjegnu gubici koji mogu nastati nekozistentnim odlukama, koje mogu štetiti osnovnim makroekonomskim kretanjima u zemlji. Osnovna pravila valutnog odbora (fiksni devizni kurs, puna pokrivenost emitovanih monetarnih obaveza i neograničena konvertibilnost prema izabranoj rezervnoj valuti) sadržana su u Zakonu o Centralnoj banci.

Prvo, kurs nacionalne valute, konvertibilne marke, fiksiran je u odnosu na euro, kao rezervnu ili sidrenu valutu, u srazmjeri 1 EUR = 1,95583 KM. Fiksirani devizni kurs predstavlja nominalnu varijablu (nominalno sidro) za koju se vezuju inflaciona očekivanja javnosti, čime se obezbjeđuje stabilnost cijena u ekonomiji.

Drugo, zagarantovana je puna konvertibilnost domaće valute u rezervnu valutu – euro i obrnuto, a time, posredno, i u ostale strane valute. Emisiju i povlačenje novca Centralna banka vrši kupovinom i prodajom konvertibilnih maraka od komercijalnih banaka u zamjenu za strane valute. Transakcije kupovine i prodaje konvertibilne marke CBBiH vrši isključivo sa komercijalnim bankama, s tim da ostali ekonomski subjekti novčana sredstva u domaćoj valuti dobijaju preko komercijalnih banaka.

Treće, neto devizne rezerve Centralne banke Bosne i Hercegovine u svakom trenutku moraju u potpunosti da pokriju njene monetarne obaveze u konvertibilnim markama, koje čine sve novčanice i kovani novac u opticaju, salda računa rezervi komercijalnih banaka kod Centralne banke i ostali depoziti po viđenju kod Centralne banke. Puno pokriće stranim aktivama emitovanog rezervnog novca osigurava kredibilitet i uspješno funkcionisanje valutnog odbora i garantuje mogućnost da se sve novčanice i kovanice domaće valute konvertuju u rezervnu valutu. Odsustvo kreditiranja bilo kog sektora u ekonomiji, iako se nigdje eksplicitno ne definiše kao pravilo, ustvari, proizilazi iz osnovnih pravila valutnog odbora i jedna je od pretpostavki na kojima počiva njegova održivost. Centralna banka nema mogućnosti monetizacije fiskalnog deficita niti mogućnost kreditiranja bilo kog ekonomskog subjekta i ne vrši funkciju krajnjeg kreditora radi prevazilaženja problema vezanih za likvidnost u poslovanju banaka.

Funkcionisanjem po principima valutnog odbora izgrađen je kredibilitet Centralne banke i visok nivo povjerenja u domaću valutu, što predstavlja bitan preduslov za dalji razvoj bankarskog sektora i finansijskog sistema u cjelini. Jedan od najznačajnijih rezultata primjene valutnog odbora predstavlja ostvarena stabilnost cijena.

2.3. Devizne rezerve

Na dan 30. april 2021. godine Centralna banka je zadovoljila obaveze pravila valutnog odbora. Neto devizne rezerve CB, izračunate kao razlika

bruto deviznih rezervi i obaveza prema nerezidentima, iznose 14.031.681 hiljadu KM i u odnosu na monetarnu pasivu su veće za 789.053 hiljade KM. Ovo je prikazano na poziciji neto strana aktiva. (www.cbbh.ba)

Bruto devizne rezerve CB, prikazane sa presjekom u evro valuti i drugim valutama, se investiraju većinom u dužničke instrumente i depozite kod inostranih banaka.

Monetarna pasiva se sastoji od obaveza CB za novčanice i kovanice u opticaju (6.304.570 hiljada KM), depozita banaka (5.977.058 hiljada KM) i depozita Vlade i ostalih javnih institucija (961.000 hiljada KM)

Obaveze prema nerezidentima u najvećem obimu predstavljaju MMF-ove račune koje CB drži kao depozite za članstvo BiH u Međunarodnom monetarnom fondu.

Tabela 1. - Aranžman valutnog odbora 30.04.2021.
(www.cbbh.ba)

(U hiljadama KM)

Aranžman valutnog odbora na dan 30. april 2021. godine (privremeni)				
		Ukupno	EUR iskazan u KM	Ostale valute iskazane u KM
1	Bruto devizne rezerve	14.033.620	14.017.961	15.659
1.1	Gotovina u stranim valutama	143.054	142.980	74
1.2	Depoziti kod inostranih banaka	3.087.179	3.075.229	11.950
1.3	Dužnički instrumenti	10.523.441	10.523.441	-
1.4	Monetarno zlato	276.311	276.311	-
1.5	Specijalna prava vučenja u Međunarodnom monetarnom fondu	3.635	-	3.635

		Ukupno
2	Monetarna pasiva	13.242.628
2.1	Novčanice i kovanice u opticaju	6.304.570
2.2	Depoziti banaka	5.977.058
2.3	Depoziti Vlade i ostalih javnih institucija	961.000
3	Obaveze prema nerezidentima	1.939

Neto strana aktiva (1-2-3)	789.053
-----------------------------------	----------------

U skladu sa principima valutnog odbora koji su sadržani u Zakonu o CBBiH, neto devizne rezerve Centralne banke Bosne i Hercegovine u svakom trenutku moraju u potpunosti da pokriju njene monetarne obaveze u konvertibilnim markama. Pokriće monetarne pasive CBBiH neto deviznim rezervama omogućava održavanje stabilnosti i potpune konvertibilnosti nacionalne valute. Zbog toga je osnovni zadatak upravljanja deviznim

rezervama u CBBiH obezbjeđivanje odgovarajućeg iznosa finansijskih sredstava u stranim valutama koji će pokriti njene monetarne obaveze, čime se garantuje stabilnost deviznog kursa koji je fiksiran za rezervnu valutu.

Pri upravljanju deviznim rezervama, CBBiH prvenstveno polazi od principa likvidnosti i sigurnosti, u smislu zaštite portfolija deviznih rezervi od kreditnog rizika, tržišnih rizika (kamatnog i deviznog rizika), te rizika likvidnosti. U skladu sa Smjernicama o investiranju deviznih rezervi, ukupni portfolio deviznih rezervi podijeljen je na dva uža portfolija: likvidni i investicioni portfolio. Ovakva organizacija portfolija deviznih rezervi usmjerena je na smanjivanje ukupnog rizika portfolija putem njegove diverzifikacije i povećanje prinosa od investiranja deviznih rezervi. Likvidni portfolio, na koji se odnosi 75,0% ukupnog portfolija, čine gotovina u trezoru, depoziti po viđenju, prekonoćni depoziti, oročeni depoziti do godinu dana i obrnuti repo ugovori na kratkoročne državne obveznice. Investicije u vrijednosne papire (državne obveznice) koje dospijevaju u roku od tri godine čine investicioni portfolio deviznih rezervi. CBBiH je otpočela sa investiranjem u državne obveznice u julu 2006. Za potrebe investiranja deviznih rezervi u vrijednosne papire u sklopu investicionog portfolija, angažovana su dva vanjska asset managera: Asset management Dexia banke i Asset management BIS-a. bilježe se značajniji odlivi u inostranstvo u obliku portfolio investicija od 65,6 miliona KM, pa su neto tokovi portfolio investicija iznosili 64,5 miliona KM. Komponenta neto ostale investicije bilježi povećanje (zbog smanjivanja pasive i povećanja aktive) u nominalnom iznosu od 78,8 miliona KM, dok je rezervna aktiva u prvom kvartalu 2020. smanjena za 144,6 miliona KM. (www.cbbh.ba)

Za ograničavanje rizika likvidnosti neophodno je da CBBiH u svakom trenutku obezbijedi odgovarajući iznos najlikvidnijih finansijskih sredstava u stranim valutama kojim će se zadovoljiti tražnja za stranim valutama od strane domaćih ekonomskih subjekata. Finansijski instrumenti koji zadovoljavaju kriterij likvidnosti obuhvataju sredstva na tekućim računima, depozite po viđenju i prekonoćne depozite kod inostranih banaka, dospijevajuće oročene depozite kod inostranih banaka i dospijevajuće obrnute repo ugovore. Suma koja se investira u instrumente koji obezbjeđuju neposrednu likvidnost mora iznositi najmanje 20 miliona KM, a iznos gotovine u stranoj valuti trebada se kreće u rasponu od 5 do 50 miliona eura.

Valutni rizik se ogleda u mogućem nepovoljnom kretanju deviznih kurseva valuta u kojima se drže devizne rezerve u odnosu na nacionalnu valutu. S obzirom da je kurs konvertibilne marke fiskiran u odnosu na euro, minimiziranje valutnog rizika CBBiH vrši držanjem deviznih rezervi pretežno u rezervnoj valuti, evru (manje od 1,0% ukupnih deviznih rezervi držano je u drugim valutama).

Kreditni rizik portfolija deviznih rezervi CBBiH limitiran je postavljenim standardima u pogledu minimalnog kreditnog rejtinga instrumenata u koje se devizne rezerve ulažu i institucija kod kojih se drže i ograničavanjem iznosa koji mogu biti investirani kod pojedinih banaka, odnosno u specifične tipove finansijskih instrumenata. U skladu sa tim, minimalni kreditni rejting instrumenata i banaka za investiranje do jednog mjeseca je F1- ili bolji, a za investiranje na periode od jednog mjeseca do jedne godine donji prag u pogledu rejtinga je AA-. Ukoliko bi kreditni rejting komercijalne banke kod koje CBBiH investira svoje devizne rezerve pao ispod definisanog nivoa, uložena sredstva se bez odlaganja povlače i usmjeravaju na neku drugu ugovornu stranu koja zadovoljava kriterije u pogledu kreditnog rejtinga. Kod inostranih komercijalnih banaka sa maksimalnim kreditnim rejtingom AAA* investirano je 20,9 % ukupnog likvidnog portfolija. U obveznice sa maksimalnim suverenim rejtingom države AAA investirano je 72,8% investicionog portfolija. Kreditni rizik se ograničava visokim stepenom diverzifikacije portfolija deviznih rezervi. Značajna pažnja se posvećuje ravnomjernoj geografskoj distribuciji deviznih rezervi.

Koncentracija investicija je, također, ograničena, jer se makimalno 15,0% portfolija deviznih rezervi može držati u jednoj inostranoj banci, s tim da se ovo ograničenje ne odnosi na investicije u depozite kod BIS-a, u obrnute repo transakcije (reverse repo) i u vrijednosne papire. Takođe, do 25,0% portfolija deviznih rezervi može se investirati u likvidne vrijednosne papire koje izdaje vlada ili centralna banka zemlje u čijoj valuti su denominirani. Odjeljenje za monitoring i analize priprema i održava listu

---

* Agencije dijele sve oznake rejtinga u nekoliko kategorija prema kriterijima kreditne sposobnosti i kreditnog rizika a koje se označavaju slovima od A do C, odnosno D. U okviru svake kategorije postoje nivoi rejtinga u zavisnosti od toga kako je procijenjena pozicija države, kao jaka, prosječna ili slaba. Pri tome, agencija Moody's Investors Service za označavanje tih nivoa koristi numeričke oznake, a Standard & Poor's oznaku plus (+) ili minus (-).

potencijalnih ugovornih strana i finansijskih instrumenata koji zadovoljavaju minimalni kreditni rejting. Pored pobrojanih instrumenata likvidnog i investicionog portfolija, dio deviznih rezervi drži se i u formi specijalnih prava vučenja (engl. SDR – Special Drawing Rights) kod Međunarodnog monetarnog fonda. Zaštita od kamatnog rizika ostvarena je time što je investiranje u sklopu likvidnog portfolija ograničeno na period do godine dana, a u okviru investicionog portfolija na državne obveznice koje dopijevaju u roku od tri godine. Kamatna stopa na depozite ugovara se isključivo kao fiksna stopa. U okviru tih ograničenja, donose se odluke o ročnoj strukturi finansijskih instrumenata u koje se investiraju devizne rezerve, u skladu sa vlastitim procjenama tražnje domaćih komercijalnih banaka za stranom valutom (uzimaju}i u obzir i smjernice koje se odnose na minimalna likvidna sredstva kojim CBBiH mora da raspolaže) i na osnovu praćenja kretanja tekućih kamatnih stopa na relevantnim finansijskim tržištima.

3. CENTRALNA BANKA BIH KAO BANKARSKI I FISKALNI AGENT

3.1. Centralna Banka BiH

Centralna banka Bosne i Hercegovine osnovana je u skladu sa Zakonom koji je usvojio Parlament Bosne i Hercegovine 20. juna 1997. i počela je sa radom 11. augusta 1997. Osnovni ciljevi i zadaci Centralne banke, utvrđeni Zakonom, u skladu sa Opšim okvirnim sporazumom za mir u Bosni i Hercegovini, jesu:

1. da postigne i očuva stabilnost domaće valute (konvertibilna marka) tako što je izdaje, uz puno pokriće u slobodnim konvertibilnim deviznim sredstvima, u skladu sa aranžmanom poznatim pod nazivom valutni odbor, prema fiksnom kursu: jedna konvertibilna marka za jednu njemačku marku. Od 1. januara 2002. KM je vezana za euro prema kursu $1 \text{ EUR} = 1,955830 \text{ KM}$, odnosno $1 \text{ KM} = 0,511292 \text{ EUR}$. Pravni osnov za vezivanje KM za euro obezbjeđen je Zakonom o izmjenama i dopunama Zakona o Centralnoj banci Bosne i Hercegovine;

2. da definiše i kontroliše provođenje monetarne politike Bosne i Hercegovine;
3. da drži službene devizne rezerve i upravlja njima na bezbjedan i profitabilan način;
4. da održava odgovarajuće platne i obračunske sisteme;
5. da koordinira djelatnosti agencija za bankarstvo entiteta, nadležnih za izdavanje bankarskih licenci i superviziju banaka;
6. da prima depozite od institucija na nivou Bosne i Hercegovine, odnosno depozite entiteta i njihovih javnih institucija na osnovu zajedničke odluke entiteta, kao i depozite komercijalnih banaka;
7. da izdaje propise i smjernice za ostvarivanje djelatnosti Centralne banke, u okviru ovlaštenja utvrđenih Zakonom;
8. da učestvuje u radu međunarodnih organizacija koje rade na utvrđivanju finansijske i ekonomske stabilnosti, te zastupa Bosnu i Hercegovinu u međuvladinim organizacijama o pitanjima monetarne politike.

Najviši organ Centralne banke je Upravno vijeće, koje je nadležno za utvrđivanje monetarne politike i kontrolu njenog provođenja, organizaciju i strategiju Centralne banke, u skladu sa ovlaštenjima utvrđenim Zakonom. Upravno vijeće se sastoji od guvernera koji je ujedno i predsjedavajući i četiri člana. Guverner je glavni i izvršni funkcioner zadužen za svakodnevno poslovanje CBBiH. Postoji i izvršna Uprava Centralne banke, koju čine guverner i tri viceguvernera (koje je imenovao guverner uz odobrenje Upravnog vijeća), čiji je zadatak operativno rukovođenje poslovanjem CBBiH.

Poslovanje Centralne banke ostvaruje se preko Centralnog ureda, tri glavne jedinice sa sjedištem u Sarajevu, Mostaru i Banjoj Luci kao i Filijala na Palama i u Brčko Distriktu.

3.2. Širenje poslovanja i ugovori CB BiH

Kao fiskalni agent države, CBBiH je tokom marta 2020. god., prema Planu servisiranja vanjskog duga BiH i dostavljenim nalogima od Ministarstva finansija i trezora BiH, blagovremeno izvršila sve naloge za servisiranje vanjskog duga. Funkcija fiskalnog agenta za članstvo BiH s

Međunarodnim monetarnim fondom (MMF) i funkcija depozitara za članice Svjetske banke (SB) kao i funkcija koordinatora za suvereni kreditni rejting BiH, izvršene su uredno i bez zastoja.

Kao agent za bankarske i fiskalne usluge, CBBiH je, prema nalogu svojih deponenata (Ministarstvo finansija i trezora BiH, Uprava za indirektno oporezivanje, Agencija za osiguranje depozita BiH, Federalno ministarstvo finansija, registri vrijednosnih papira, Agencija za bankarstvo FBiH), a u skladu sa zaključenim ugovorima, u roku obavila i poslove inostranog i domaćeg platnog prometa. CBBiH radi u standardnom radnom vremenu za ove vrste poslova i u potpunosti je usklađena s radom korespondentnih inostranih banaka i radom platnih sistema.

Krajem marta, a prema zahtjevu Ministarstva finansija i trezora BiH, kod CBBiH je otvoren račun za donacije za borbu protiv virusa COVID-19 – Ministarstvo sigurnosti BiH, devizni i KM, i dostavljena instrukcija za uplate donacije.

CBBiH kontinuirano pruža podršku funkcionisanju tržišta finansijskih instrumenata u RS i FBiH kroz platformu elektronskog bankarstva koju svakodnevno koriste Centralni registar hartija od vrijednosti RS i Registar vrijednosnih papira FBiH. Banka je nastavila s kontinuiranim objavljivanjem ključnih makroekonomskih pokazatelja za Bosnu i Hercegovinu, kao i najvažnijih indikatora finansijskog zdravlja za bankarski sektor.

3.3. Saradnja sa EU institucijama i ECB

Bosna i Hercegovina treba da dobije status zemlje potencijalnog kandidata za ulazak u EU, što podrazumijeva pridruživanje sistemu ESCB (Evropski sistem centralnih banaka) i članstvo u ECBu. Proces je zvanično počeo pregovorima o pripremi za potpisivanje Sporazuma o stabilizaciji i pridruženju u novembru i formiranjem radnih grupa od strane Vijeća ministara BiH. U 2006. je uslijedio nastavak pregovora i angažman predstavnika CBBiH u Radnoj grupi za “Osnivanje privrednih društava i sloboda pružanja usluga” i Radnoj grupi za “Slobodu kretanja kapitala”. Istovremeno sa pregovorima vezanim za Sporazum o stabilizaciji i pridruženju, pripremljeni su i prioriteti iz oblasti Evropskog partnerstva koji predstavljaju strateški dokument kratkoročnih i srednjoročnih prioriteta obaveza BiH na putu ka EU.

U februaru 2006. Vijeće ministara BiH je usvojilo Program za implementaciju prioriteta iz Evropskog partnerstva, a dio prioriteta vezanih za CBBH i unutrašnje tržište odnosi se na bankarsku superviziju i razvoj kapaciteta statistike BiH. Uspješna koordinacija u oblasti evropske saradnje rezultirala je uključivanjem CBBiH u CARDS 2006, program pretprijetne pomoći Evropske unije Bosni i Hercegovini. Sredstva iz CARDS programa usmjerena su na program tehničke pomoći CBBiH. (Risitić, 2008.) Program tehničke pomoći pod nazivom Eurosistem program procjene potreba CBBiH će biti implementiran kroz koordinisani pristup Eurosistema, koji uključuje ECB u partnerstvu sa osam centralnih banaka ESCB-a. Cilj programa u 2007. je procjena stepena usklađenosti CBBiH sa standardima centralnog bankarstva ESCB-a u sedam oblasti (koordinacija bankarske supervizije, ekonomske analize i istraživanja, finansijska stabilnost, interna revizija, monetarna politika u okviru aranžmana valutnog odbora, platni sistemi i statistika).

4. MAKROEKONOMSKA SITUACIJA U BiH

Bosna i Hercegovina, u planiranju vlastitog napretka, mora poći od socijalnog i ekonomskog razvoja. Bruto domaći proizvod, uslovi i pretpostavke za punu zaposlenost radne snage i korištenje proizvodnih kapaciteta, kretanje opšteg nivoa cijena, kao i trgovinska razmjena sa inostranstvom su osnovna pitanja kojima se bavi makroekonomija jedne zemlje. Ako tome dodamo pitanja stvaranja ukupne novčane mase, platni i trgovinski deficit, spoljni i unutrašnji dug, transfere kapitala, vidimo šta to predstavlja ekonomsko okruženje. Do sada su u makroekonomskom polju u BiH ostvareni značajni rezultati, prije svega u ostvarivanju visokih stopa rasta bruto domaćeg proizvoda i industrijske proizvodnje, znatno povećanje izvoza i smanjenje spoljnotrgovinskog deficita, privlačenje stranih investicija, aktivnostima na pokretanju infrastrukturnih projekata.

Ali sa druge strane, još uvijek visok spoljnotrgovinski deficit i deficit javnih nabavki, niska konkurentnost domaće privrede, visoka nezaposlenost uz veliki procenat rada na crno, visoka potraživanja po osnovi javnog duga i socijalna ugroženost značajnog dijela stanovništva, ugrožavaju makroekonomsku stabilnost i usporavaju integracione procese na evropskom planu. U tom smislu se podrazumijeva nastavak politike ekonomskih

reformi, privredni razvoj u cilju podizanja opšteg standarda stanovništva, smanjenje siromaštva i rješavanja socijalnih neravnoteža, s jedne i obaveze u evropskim integracionim procesima s druge strane, u cilju uspostavljanja efikasnijeg sistema u BiH.

4.1. Bruto domaći proizvod

Bruto domaći proizvod GDP je najvažnija makroekonomska varijabla. Mjeri vrijednost roba i usluga proizvedenih u toku godine dana upotrebom faktora proizvodnje lociranih na teritoriji jedne zemlje, bez obzira ko im je vlasnik. Razlikujemo nominalni i realni GDP. Nominalni GDP je količina svih proizvedenih roba i usluga pomnoženih sa tekućim cijenama, dok realni GDP predstavlja množenje sa konstantnim ili stalnim cijenama.

Poslije rata, kada je GDP u BiH pao na oko 20,0% predratne vrijednosti, došlo je do značajnog ekonomskog oporavka. Između 1996. i 1999. godine stvarni rast GDP-a, podstican međunarodnom pomoći za obnovu, odnosno veliki priliv donatorskih sredstava, kretao se u prosjeku oko 30,0%. Međutim, BiH nije bila u stanju podići unutrašnje izvore rasta, tako da je nakon 2000. godine godišnji rast pao na oko 5,0%, zbog sporijeg nivoa napretka u provođenju ekonomskih reformi, političke nestabilnosi u regionu, a i ekonomske krize u svijetu.

U 2003. godini se procjenjuje na 3,5%, dok je GDP još uvijek oko 60,0% od predratnog nivoa. Stopa rasta u 2007. godini treba dostići nivo od 6,0% GDP-a, ta cifra našoj zemlji omogućava povratak na predratni nivo i ubrzava integraciju BiH u EU. Glavni izazov u narednim godinama jeste da se postigne samoodrživi ekonomski razvoj zasnovan na snažnom rastu privatnog sektora, povećanom izvozu i daljoj fiskalnoj konsolidaciji, posebno s obzirom na opadanje vanjske pomoći. Ekonomski rast uz smanjenje nepotrebne potrošnje obezbijedio bi resurse za institucionalnu reformu koja je potrebna BiH.

BiH ekonomija je u 2006. godini ostvarila 17.560 miliona KM društvenog bruto proizvoda. Nominalno, to je značilo godišnji rast od 11,2%, odnosno realni rast od 5,7% što je neznatno brže u odnosu na zemlje iz okruženja. U tom rastu unutrašnja trgovina je učestvovala sa 17,0%, a slijede je nekretnine (12,5%), energetska sektor (9,0%), industrijska poroizvodnja (8,1), te finansijsko posredovanje (8,1%).

Pored toga, doprinos javnog sektora koji čine državna administracija i odbrana, obrazovanje, te zdravstveni i socijalni rad je iznosio 10,3%. Ekonomija se nastavlja snažno temeljiti na proizvodnji sirovina i sličnih proizvoda. Porast cijena sirovina, kao i povećanje njihovog obima, igralo je značajnu ulogu u podršci rastu. Privatizacija, uglavnom u RS, takođe je podstakla određeno povećanje proizvodnje u drugim sektorima.

5. ZAKLJUČAK

Postojanje Centralne banke BiH je jedna od rijetkih zajedničkih institucija na nivou BiH. CBBiH jedna od najstabilnih državnih institucija i uživa veliki ugled kao profesionalna, nezavisna i tehnički efikasna organizacija koja je proteklih godina postigla značajan napredak u razvoju funkcija koje su joj dodijeljene. Cilj CBBH-a je da se priključi Evropskom sistemu centralnih banaka kada BiH bude spremna da uđe u Evropsku uniju, i – nakon toga – da se uvede evro kao domaća valutu u skladu sa uslovima Sporazuma o EU.

Centralne banke i jedinstvene valute su onaj integrativni faktor koji postojeće međuentitetske barijere čini "mekšim" i stvaraju uslove za slobodan protok kapitala, robe i ljudi. Tokom poslednjih deset godina CBBH-a je provodila monetarnu politiku na odgovoran i konzistentan način i bila oslonac cijelom bankarskom sektoru i njihovim klijentima.

Međutim potrebno je još mnogo toga uraditi kako bi sistem CBBH radio još bolje. Kao npr. razmjene informacija između CBBiH i bankarskih supervizora; jačanje uloge CBBiH u koordinaciji sa stranim supervizorima kao i sa ostalim domaćim supervizorskim tijelima; jačanje uloge CBBiH kako bi se osigurala konzistentnost propisa; harmonizacija politike objavljivanja.

Ukratko, CBBH je u mnogome doprinijela ekonomskom razvoju naše države i ojačala je valutu koja ima stopostotno pokriće.

Što se tiče ekonomskog razvoja i integracije BiH u EU, veliki su problemi koji nas vode do ostvarenja toga cilja. Na prvom mjestu stanje privrede. Zabrinjava konstantan nedostatak samoodrživog rasta, posebno u svjetlu visokog deficita tekućih računa. Zemlja je i dalje ovisna o stranoj pomoći, obzirom da je 50,0% stanovništva koje je na liniji siromaštva ili blizu tog nivoa.

LITERATURA

1. Filipović, H., (1996). Nauka o finansijama, Veselin Masleša, Sarajevo.
2. <https://www.cbbh.ba/press/ShowNews/971?lang=hr>
3. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=68229>
4. Lovrinović, I., Ivanov, M., (2009). Monetarna politika, Zagreb.
5. Radaković, M., Ranilović, M., Slipičević, M., (2021). Rezultati tranzicije na tržišnu privredu sa osvrtom na BiH. Časopis Društvena i tehnička istraživanja broj 1/2021. Visoka škola „CEPS – Centar za poslovne studije“ Kiseljak.
6. Ranilović, M., (2015). Finansijski menadžment. Visoka škola „CEPS – Centar za poslovne studije“ Kiseljak.
7. Ristić, Ž., Klincov, T., Trinić, M. (2008). Poreska i budžetska politika EU, Univerzitet za poslovne studije, Banja Luka.
8. Slipičević, M., Barbić, A., (2020). Važnost Due Diligencea u procesima restrukturiranja. Časopis Društvena i tehnička istraživanja broj 2/2020. Visoka škola „CEPS – Centar za poslovne studije“ Kiseljak.
9. Slipičević, M., Tamamović, P., (2020). Benčmarketing kao instrument upravljanja. Časopis Društvena i tehnička istraživanja broj 2/2020. Visoka škola „CEPS – Centar za poslovne studije“ Kiseljak.
10. Šarganović, H., (2015). Globalna ekonomija i politika. Visoka škola „CEPS – Centar za poslovne studije“ Kiseljak.
11. Tamamović, P., (2012). Benčmarketing i efikasnost kvaliteta u proizvodnim, poslovnim i ekološkim sistemima, Društvo za energetske efikasnost, BiH.
12. Tamamović, P., Slipičević, M., Barbić, A., Tamamović, A., (2021). Časopis Društvena i tehnička istraživanja broj 1/2021. Visoka škola „CEPS – Centar za poslovne studije“ Kiseljak.
13. Tamamović, P., Tamamović, A., (2015). Upravljanje kvalitetom, Visoka škola CEPS – Centar za poslovne studije Kiseljak.
14. www.cbbh.ba

**POSTUPCI I MJERE SAMOZAŠTITNOG PONAŠANJA I SIGURNOSTI
U DRŽAVNOJ UPRAVI**

**PROCEDURES AND MEASURES OF SELF-PROTECTIVE
BEHAVIOUR AND SECURITY IN PUBLIC ADMINISTRATION**

Pregledni znanstveni članak

Ivan Čulo*

Sažetak

Kako bi se sigurnost i samozaštitno ponašanje u institucijama i objektima podiglo na višu razinu, nije dovoljno poznavati način postupanja u posebnim okolnostima, nego je prije svega potrebno stvoriti osnovne temeljne pretpostavke pomoću kojih bi se mogućnost ugrožavanja sigurnosti ljudi objekata i institucija svela na najmanju moguću mjeru. Ukoliko ovakve pretpostavke postoje, one će odgovornoj osobi uvelike olakšati procjenu stanja i donošenje odluka u posebnim okolnostima. Prva i osnovna pretpostavka je izrada Prosudbe ugroženosti i Plan zaštite objekta. Plan zaštite obuhvaća čitav niz radnji, koje je potrebno poduzeti u cilju zaštite osoba, instalacija, predmeta i uređaja u objektu. Plan se bavi prevencijom postupanja u slučaju dojava, pronalaska ili eksplozije eksplozivnog sredstva. Ključni dio Plana bavi se postupcima i radnjama potrebnim za prevenciju. Plan je odgovor na sve moguće i novonastale situacije i ugroze, te služi za saniranje posljedica i povratak u svakodnevno funkcioniranje djelatnika. U cilju podizanja sigurnosti i samozaštitnog ponašanja djelatnika na višu razinu, potrebno je provoditi edukaciju i motiviranje za prepoznavanje i djelovanje u slučaju ugroza i otklanjanje posljedica. Vlasnici, odnosno korisnici objekata dužni su izraditi Plan evakuacije i spašavanja. Planom evakuacije i spašavanja utvrđuju se organizacija, postupci i mjere za osiguravanje brzog, efikasnog, i u odnosu na nastali događaj, odgovarajućeg načina evakuacije i spašavanja ljudi i imovine iz ugroženog objekta. Obvezu osposobljavanja za provođenje evakuacije provode odgovorna osoba, rukovoditelj evakuacije i njegovi zamjenici. Važno je pri

---

* Viši stručni savjetnik za sigurnost. Ministarstvo financija, Republika Hrvatska, e-mail: ivan.culo@mfin.hr

tome i izvješćivanje odgovorne osobe o provedenim vježbama evakuacije i eventualnoj stvarnoj evakuaciji i spašavanju.

Ključne riječi: postupci, mjere, zaštita, sigurnost, obuka i osposobljavanje, vježbe, prosudba, rukovođenje, osoblje, operativni plan, detaljni pregled, dojava, dojavitelj, telefonska, usmena, pisana, prijetnja, sadržaj, pronalazak, opasnost, ozljeda, panika, eksplozivno sredstvo, kotlovnica, zaštitar, spremačica, pošiljka, eksplozija, evakuacija, spašavanje.

Abstract

To increase the level of safety and self-protective behaviour in institutions and facilities, it is not enough to be familiar with the procedures to be followed in special circumstances, but it is imperative to formulate basic fundamental presumptions aimed at minimizing the chance of compromising the safety of people, facilities, and institutions. With such presumptions in place, the person responsible can assess the situation and make decisions in special circumstances more easily. The first and fundamental presumption is the development of the Endangerment Assessment and the Facility Protection Plan. The Protection Plan sets down a series of actions required to protect persons, installations, objects, and devices in a facility. The Plan deals with the preventive procedures in the event of alert, finding of the explosives, or their explosion. The key part of the Plan sets down the procedures and actions necessary for the prevention. The Plan addresses all the potential and newly occurred situations and dangers, aiming to assist the recovery from the consequences and to restore everyday functioning of the employees. To increase the level of safety and self-protective behaviour of the employees, it is necessary to provide them with the training and motivation to recognize danger, respond to it and eliminate its consequences. The owners or users of a facility are required to draw up an Evacuation and Rescue Plan. The Evacuation and Rescue Plan lays down the organization, procedures, and measures to ensure a quick and effective way to evacuate and rescue people and property from the facility in danger, in accordance with the occurred event. The education on the performance of evacuation should be provided by the person responsible, the evacuation manager and their deputies. The person responsible should also

report on the performed evacuation exercises and, potentially, real evacuation and rescue events.

Key words: procedures, measures, protection, safety, training and education, exercises, judgment, management, staff, operational plan, detailed examination, alert, whistleblower, telephone, oral, written, threat, content, finding, danger, injury, panic, explosive, boiler room, security guard, maid, consignment, explosion, evacuation, rescue.

1. PREDGOVOR

Ušli smo u doba novih i nesagledivih sigurnosnih izazova i rizika kakve do sada nismo poznavali i koji su izuzetno opasna prijetnja cijelome čovječanstvu. Terorizam, kao jedan od njih, je svjetski problem koji ima svoju duboku povijesnu genezu, odnosno uzroke, koji se kriju u mnogim ekonomskim, socijalnim, povijesnim, religijskim, geopolitičkim i drugim odnosima. Teroristi traže mekane mete i koriste sredstva za koje ne očekujemo da bi nam mogla predstaviti prijetnju. Cilj i svrha ovoga rada je kako na vrijeme prepoznati sve sumnjive situacije i ponašanja koji bi mogli ukazati na pokušaje počinjenja svih mogućih vrsta i ugroza po živote i zdravlje ljudi i svih vrijednosti i djelovanje na otklanjanju na posljedica ukoliko se iste ipak dogode unatoč poduzetim preventivnim mjerama, kako institucija, tako i pojedinaca. Potrebno je prije svega poduzeti mjere za postizanje više razine sigurnosti i samozaštitnog ponašanja u institucijama, objektima i javnim površinama, odnosno educirati građane i zaposlenike, kako na vrijeme prepoznati moguće počinitelje i njihova ponašanja, kako komunicirati i surađivati sa službama koje rade na prevenciji i sprječavanju terorizma i kriminaliteta (Korajlić, Selimi; 2015) te kako se ponašati u slučajevima kada je ipak došlo do terorističkih napada, kako bi se posljedice po život i zdravlje te materijalna dobra svele na najmanju moguću mjeru i ukoliko je moguće locirali i uhitili počinitelji.

Iskustva su pokazala da je u slučajevima kada su potencijalni počinitelji bili na vrijeme otkriveni i spriječeni i uhvaćeni, to bilo iz razloga što su sami građani na vrijeme uočili sumnjive osobe i to na vrijeme dojavili policiji i drugim nadležnim službama koje rade na prevenciji i sprječavanju terorističkih i drugih nasilničkih i kaznenih djela. Sve je ovo bilo u

slučajevima društava u kojima je i inače visoko razvijena uvriježena svakodnevna sigurnosna kultura i svijest o samozaštitnom ponašanju kao sastavnom dijelu života. Građani i zaposlenici su ti koji svakodnevno borave i rade na svojim radnim mjestima, u svojim domovima i na javnim površinama i prostorima i oni mogu na vrijeme uočiti i prepoznati da se netko sprema izvršiti bilo kakav oblik nasilja. Bitna je uska povezanost, dobra suradnja i povjerenje između službi koje brinu o sigurnosti, samih građana i zaposlenika. Za postizanje sigurnosti moraju postojati pretpostavke i preduvjeti pomoću kojih bi se mogućnost ugrožavanja sigurnosti života i svih vrijednosti svele na najmanju moguću mjeru a to će odgovornim osobama uvelike olakšati procjenu stanja i donošenje odluka o potrebitim djelovanjima.

2. UVOD

Kako bi se sigurnost i samozaštitno ponašanje u institucijama i objektima podiglo na višu razinu, nije dovoljno poznavati način postupanja u posebnim okolnostima, nego je prije svega potrebno stvoriti osnovne temeljne pretpostavke pomoću kojih bi se mogućnost ugrožavanja sigurnosti ljudi objekata i institucija svela na najmanju moguću mjeru. Ukoliko ovakve pretpostavke postoje, one će odgovornoj osobi uvelike olakšati procjenu stanja i donošenje odluka u posebnim okolnostima. Prva i osnovna pretpostavka je izrada Prosudbe ugroženosti i Plana zaštite objekta.

Prosudba ugroženosti je dokument koji su u obvezi donijeti sve institucije od posebnog značaja za obranu zemlje za objekte u kojima obavljaju svoju djelatnost kao i institucije i objekti kritične infrastrukture na temelju pozitivnih propisa Republike Hrvatske iz svoga djelokruga kao i međunarodno preuzetih obveza u području obrane, sigurnosti, zaštite kritične infrastrukture i članstva u međunarodnim sigurnosnim asocijacijama kao što su NATO i EU. Pravne osobe vlasnici/korisnici objekata koje su dobile Izvod iz Odluke Vlade Republike Hrvatske u kojem je određen status objekta imaju obvezu izrade Prosudbe ugroženosti i Plana zaštite objekta. U takvoj su obvezi i druge institucije i pravne osobe koje po drugim propisima podliježu obvezi izrade Prosudbi ugroženosti i Planova zaštite.

Kada je riječ o prvoj skupini ili kategoriji institucija i pravnih osoba obvezujući propisi su Odluke Vlade Republici Hrvatskoj i izvodi iz odluka

kao i uredbe sa zakonskom snagom, Zakon o obrani (Narodne novine, broj 73/13, 75/15, 27/16. 110/17. 30/18.), kao i druge metodologije i priznata pravila struke za izradu ovakvih dokumenata. Tu su još i pozitivni propisi i tehničke norme i pravila struke koja su obvezujuća za sve skupine institucija i pravnih osoba kao što su Zakon o zaštiti na radu (Narodne novine, broj 71/14; 118/14; 154/14. 94/18. 96/18.) i drugi podzakonski akti, odnosno pravilnici, doneseni temeljem istoga zakona, potom Zakon o zaštiti od požara (Narodne novine, broj 92/10), Zakon o kritičnim infrastrukturama (Narodne novine, broj 56/13), Zakon o privatnoj zaštiti (Narodne novine, broj 16/20.).

Plan zaštite obuhvaća čitav niz radnji, koje je potrebno poduzeti u cilju zaštite osoba, instalacija, predmeta i uređaja u objektu. Plan se bavi prevencijom postupanja u slučaju dojava, pronalaska ili eksplozije eksplozivnog sredstva, odnosno ponderiranjem svih vrsta i opsega rizika.

Ključni dio Plana bavi se postupcima i radnjama potrebitim za prevenciju i odgovor na sve moguće i novonastale situacije i ugroze, te saniranje posljedica i povratak u svakodnevno funkcioniranje djelatnika i institucija.

U cilju podizanja sigurnosti i samozaštitnog ponašanja djelatnika na višu razinu, potrebno je provoditi edukaciju i motiviranje za prepoznavanje i djelovanje u slučaju ugroza i otklanjanje posljedica. Vlasnici odnosno korisnici objekata dužni su izraditi Plan evakuacije i spašavanja.

Planom evakuacije i spašavanja utvrđuju se organizacija, postupci i mjere za osiguravanje brzog, efikasnog, i u odnosu na nastali događaj, odgovarajućeg načina evakuacije i spašavanja ljudi i imovine iz ugroženog objekta. Obavezu osposobljavanja za provođenje evakuacije provode odgovorna osoba, rukovoditelj evakuacije i njegovi zamjenici. Izvješćivanje odgovorne osobe o provedenim vježbama evakuacije i eventualnoj stvarnoj evakuaciji i spašavanju dužni su izvršiti provoditelji evakuacije.

Dakle u ovome smo dijelu naveli koje su to institucije i pravne osobe, počevši od državnih pa sve do privatnih, velikih srednjih i malih, u obvezi izrađivati i u praksi provoditi mjere sigurnosti i samozaštite te imati sve potrebne resurse za operativnu primjenu. Ponajprije ljudske, dakle stručne i visokomotivirane kadrove i educirano osoblje pa sve do materijalnih i financijskih resursa.

Međutim postoje svuda u svijetu institucije i kompanije pa čak i one male koje provode i poduzimaju ovakve mjere i čak imaju izgrađene

korporativne standarde, odnosno planove i procedure postupanja u svim vrstama ugroza, o čemu educiraju i provode vježbe, kako vlastitih zaposlenika tako i svih koji na bilo koji način surađuju ili komuniciraju sa njima, jer su svjesni da je sigurnost sastavni dio života i poslovnih procesa i o tome ovise životi i zdravlje i sigurnost ljudi kao i zaštita njihovih dobara pa u konačnici i ugled institucije ili kompanije kojoj pripadaju, što u privatnom sektoru utječe i na povjerenje poslovnih partnera, a samim time i na položaj na tržištu, zadovoljstvo i sigurnost uposlenika, stranaka i financijsku dobit.

Autor je imao prilike vidjeti kompanije koje posluju diljem svijeta i na bilo kojoj lokaciji u svijetu imaju korporacijske standarde sigurnosti čak i više od onih koji su propisani u matičnoj ili domicilnoj zemlji gdje trenutno rade i posluju.

Ovaj primjer je jedan od motiva kojim sam se vodio prilikom pisanja ovoga članka te smatram da ima svrhu i cilj i namijenjen je ponajprije osobama koje se u institucijama i pravnim osobama neposredno bave sigurnošću ali ne samo i njima nego i svim razinama rukovodstva, počevši od „top managementa“ svih zaposlenika pa i „običnih građana“, jer je kao što smo rekli u uvodu edukacija i svijest o sigurnosti bitan preduvjet podizanje ukupne sigurnosti društva u cjelini.

Ono što je ovdje bitno napomenuti i skrenuti pažnju iako je razvidno iz sadržaja da je u smislu definiranja vrsta ugroza i rizika učinjena distinkcija odnosno dvije osnovne podjele, ne toliko u smislu postupanja nego fizičkog mjesta na kojima se može dogoditi incident i radnog mjesta odnosno lokacije i osoba koje će se ondje zateći, njihova postupanja u smislu ranog prepoznavanja, reakcije i otklanjanja posljedica ako se neželjeni čin dogodi.

Bez ikakve dvojbe svaki pokušaj ili počinjenje nasilnog ili terorističkog čina, pa i s najlakšim posljedicama, može biti itekako poguban za opće stanje sigurnosti i stvaranja psihoze straha i nesigurnosti.

Međutim iako su svi postupci načelno više-manje isti i čini se da se ponavljaju, postoji razlika u vrstama i opsegu rizika koji mogu nastati uslijed mjesta na kojima se može dogoditi teroristički čin, pa tako mjere odgovora imaju i ponešto različitu gradaciju kako u pogledu prostora tako i osoba koje se u njemu nalaze ili se mogu zateći. Primjerice plinsko kotlovsko postrojenje ili neko drugo postrojenje kritične infrastrukture, velike snage, već samo po sebi sadrži ogromne količine tvari koji su potencijalna bomba i čija bi eksplozija izazvala nesagledive žrtve i poremetila tokove opskrbe.

Dok na primjer eksplozija na nekoj javnoj ili drugoj površini koja se može vrlo brzo evakuirati i isprazniti, izuzeti ili deaktivirati potencijalna eksplozivna tvar predstavlja puno manji rizik i samim time lakše i efikasnije postupanje, ali može stvoriti psihozu straha, panike i nesigurnosti u najširoj javnosti i time utjecati na opći dojam nesigurnosti i bitno smanjiti kvalitetu života samih građana. (npr. neki se ljudi nakon prijetnje počinjenjem ili samoga počinjenja terorističkih i drugih nasilničkih i kaznenih djela više neće usuditi boraviti na javnim površinama ili će pritom osjećati strah, nelagodu i nesigurnost, što će njima samima i njihovoj okolini, u osobnom i profesionalnom funkcioniranju predstavljati problem.

3. MJERE SIGURNOSTI I ZAŠTITE

Kako bi se sigurnost i samozaštitno ponašanje u institucijama i objektima podiglo na višu razinu, nije dovoljno poznavati način postupanja u posebnim okolnostima, nego je prije svega potrebno stvoriti osnovne temeljne pretpostavke, pomoću kojih bi se mogućnost ugrožavanja sigurnosti ljudi objekata i institucija, svela na najmanju moguću mjeru.

U skladu sa već spomenutim Zakonom o zaštiti na radu, Zakonom o zaštiti od požara i drugim propisima, pravne osobe vlasnici, odnosno korisnici objekata dužni su izraditi Plan evakuacije i spašavanja.

Planom evakuacije i spašavanja utvrđuju se organizacija, postupci i mjere za osiguravanje brzog, efikasnog, i u odnosu na nastali događaj, odgovarajućeg načina evakuacije i spašavanja ljudi i imovine iz ugroženog objekta.

Plan evakuacije i spašavanja treba sadržavati:

1. OSNOVNE ODREDBE
  - 1.1. Osnovne karakteristike opasnih događaja i aktivnosti koje se poduzimaju
  - 1.2. Evakuacijske putove i izlaze
  - 1.3. Kontrolu stanja evakuacijskih putova i izlaza
  - 1.4. Prava i dužnosti nositelja Plana evakuacije
  - 1.5. Osposobljavanje za provođenje evakuacije
  - 1.6. Organizaciju evakuacije i spašavanja
2. PLAN EVAKUACIJE

3. PROGRAM OSPOSOBLJAVANJA OSOBA ODREĐENIH ZA RUKOVOĐENJE EVAKUACIJOM I SPAŠAVANJEM
4. IZVJEŠĆE O PROVEDBI VJEŽBE EVAKUACIJE I SPAŠAVANJA (RAŠČLAMBA I NAUČENE LEKCIJE)
(Obveza provedena vježbi evakuacije i spašavanja najmanje svake dvije godine a prema potrebi i češće)
5. GRAFIČKI PRILOZI
  - SIMBOLI I OZNAKE
  - SITUACIJA.

Zakonom o zaštiti na radu i drugim propisima, predviđena je obveza osposobljavanja svih djelatnika za pružanje prve pomoći i postavljanje odgovarajućeg broja ormarića za pružanje prve pomoći na objektu, sa propisanim pripadajućim sadržajem i opremom.

Također Zakonom o zaštiti od požara i drugim propisima, a u skladu sa Rješenjem Ministarstva unutarnjih poslova, odnosno nadležne policijske uprave o razvrstavanju građevina, građevinskih dijelova i prostora u kategorije ugroženosti od požara, potrebno je izraditi i Operativni plan akcije gašenja požar, evakuacije i spašavanja.

Plan zaštite izrađen na temelju Prosudbe ugroženosti, obuhvaća čitav niz radnji, koje je potrebno poduzeti u cilju zaštite osoba, instalacija, predmeta i uređaja u objektu od neovlaštenog ulaska, prolaska, oštećivanja i drugih kaznenih djela. Ovaj se Plan bavi prevencijom i treba obuhvatiti sljedeće elemente:

- 24 satni, danonoćan nadzor i ophodnje nad objektom ili prometnim sredstvima od strane zaštitarsko-čuvarske službe i sredstava tehničke zaštite;
- utvrđivanje postojanja prozora ili vrata na objektu koji se mogu lako otvoriti izvana;
- utvrđivanje postojanja razbijenih prozora, pogotovo podrumskih i onih u prizemlju zgrade;
- utvrđivanje drugih mogućnosti neovlaštenog ulaska u objekt (npr. preko krova ili podzemnim putem);
- zaštita različitih otvora na objektu kroz koje je u unutrašnjost moguće ubaciti zapaljivi predmet ili eksplozivnu napravu;
- postavljanje rešetki na vrata ili prozore koji nisu dovoljno sigurni;

- obilazak objekta po dolasku na posao i provjeru da li su od prethodnog dana pa do sad, na objektu nastupile bilo kakve promjene ili oštećenja (ako nema danonoćnu čuvarsku službu);
- nadzor nad glavnim i sporednim ulazima. Posebnu pozornost treba obratiti preventivnom pregledu osoba i njihovih osobnih stvari, te nadzor njihova kretanja unutar objekata i prostora;
- zabraniti ili ograničiti parkiranje i zaustavljanje svim vozilima u neposrednoj blizini objekata (zaštitnog perimetra) u kojima boravi i radi veći broj ljudi i objekata od posebnog značaja (objekata kritične infrastrukture);
- poseban nadzor nad objektom kada se na njemu vrše veći građevinski radovi koji možda pružaju mogućnost lakšeg pristupa u unutrašnjost;
- oprez prilikom preuzimanja poštanskih i drugih pošiljki. Obratiti pozornost identifikaciji pošiljatelja i utvrđenom i propisanom načinu primopredaje;
- nipošto ne preuzimati na privremeno čuvanje u objektu neidentificirane omote, pakete ili predmete nepoznatih osoba; prilikom predaje prtljage na čuvanje u garderobu, zatražiti od osoba da pokažu njezin sadržaj ili provjeriti tehničkim sredstvima (rentgen, scan uređaji, detektori metala, eksploziva, obučeni psi i sl.)
- obratiti pozornost na ispravnost protupožarne opreme;
- radni prostor mora biti u najvećoj mogućoj urednosti, kako bi se spriječilo sakrivanje eksplozivne naprave u gomili nepotrebnih predmeta.

Jedna od najvažnijih zadataka za djelatnike, bila bi da svaki od njih dolaskom na radno mjesto obavi detaljan pregled svog radnog prostora, s ciljem uočavanja bilo kakvih sumnjivih predmeta ili promjena u odnosu na stanje kakvo je ostalo prilikom napuštanja tog prostora prethodnog dana. O rezultatima pregleda potrebno je izvijestiti odgovornu osobu. Na ovaj način postigla bi se potpuna slika stanja sigurnosti već u prvih pola sata radnog vremena, a koje u slučaju anonimne dojave o postavljenoj eksplozivnoj napravi može umanjiti ili potpuno isključiti potrebu za evakuacijom.

Druga pretpostavka je Plan postupanja u slučaju dojave, pronalaska ili eksplozije eksplozivnog sredstva.

Ovim je Planom potrebno odrediti:

- odgovornu osobu ili osobe u objektu, koje će biti ovlaštene izdavati zapovijedi, u slučaju posebnih okolnosti, kao i njenog zamjenika. Ove osobe moraju biti u potpunosti upoznate s opsegom ovlasti i odgovornostima konkretnih dotičnih zadaća;
- sigurno i pouzdano prikladno mjesto odakle će odgovorna osoba donositi odluke, kao i djelotvoran način komunikacije sa suradnicima i djelatnicima. Nadzor i komunikacija na prostorima čitavog objekta mora biti osigurana;
- plan, mjesto i način evakuacije osoba iz objekta.

Kada se ovakav Plan jednom izradi, treba se periodično pregledavati i ažurirati, a osoblje odgovorno za njegovu provedbu mora biti detaljno upoznato s njegovim odredbama. Vježbe osoblja u provedbi plana vrlo su važne, jer se s njima izbjegava zbrka i panika u vrijeme stvarne opasnosti.

Nakon anonimne dojave o postavljenoj eksplozivnoj napravi, ukupno vrednovanje svih prikupljenih obavijesti može biti osnova za izbor jedne od mogućih načina djelovanja ili alternativa:

- pregled objekta bez evakuacije;
- djelomične evakuacije i pregleda;
- potpune evakuacije i pregleda.

Na prvi pogled se čini da je trenutna i potpuna evakuacija najprimjereniji postupak nakon prijetnje eksplozivnom napravom. Međutim, postoje značajni sigurnosni i drugi činitelji, koji mogu prevagnuti i govoriti protiv poduzimanja takvih mjera.

3.1. Opasnost od ozljeda

Najjednostavnije mjesto za postavljanje eksplozivne naprave je npr. grmlje oko zgrade ili automobil na parkiralištu kraj zgrade. Unutar zgrade to su javni prostori (hodnici, stubišta, sanitarni čvorovi) kojima u slučaju evakuacije mora proći veliki broj ljudi. Evakuacijom se u ovim slučajevima opasnost od ozljeda samo povećava, jer osoblje prilikom izlaska iz objekta mora proći kraj mjesta moguće eksplozije.

3.2. Mogućnost nastanka panike u slučaju iznenadne obavijesti o evakuaciji

Potpuna evakuacija podrazumijeva potpuno napuštanje objekta svih onih koji u njemu rade, borave ili žive, prvenstveno zbog opasnosti po njih same a i stoga kako bi se djelatnicima policije i drugih interventnih službi omogućio nesmetan pregled objekta, identificiranje sumnjivih predmeta i njihovo sigurno uklanjanje iz objekta. U slučajevima gdje se procijeni da je potpuna evakuacija neprimjerena, provodi se djelomična evakuacija čitavog objekta ili nekog njegovog dijela. Tada se iz zgrade evakuiraju samo one osobe i njihove osobne stvari koje se sigurno može premjestiti izvan objekta. Osoblje važno za pomoć pri vršenju pregleda ostaje u objektu. Evakuacija se često zamišlja kao premještanje osoba izvan zgrade isto kao tijekom vatrogasne vježbe. Međutim, evakuacija kao posljedica prijetnje eksplozivnom napravom može biti znatno složenija. Npr. u slučajevima gdje je poznato ili se pak sumnja da bi se npr. bomba mogla nalaziti, možda će trebati izmijeniti putove evakuacije. Očigledno će biti potreban veći nadzor čitavog procesa evakuacije, pogotovo ako se odluči da se ne objavi prava priroda opasnosti. U slučaju evakuacije, zaposleno osoblje treba upozoriti da prije napuštanja radnog mjesta uređaje koji rade obavezno isključe, a da iza sebe ništa ne zaključavaju kako bi se olakšao pristup osobama koje će izvršiti pregled i umanjio efekt i posljedice eksplozije ako se ona ipak dogodi. Objekt je moguće pregledati i bez evakuacije. U tom slučaju svaki djelatnik pregledava svoj radni prostor kao što je već opisano. Ako do dolaska djelatnika policije i drugih nadležnih službi, evakuacija nije provedena, a isti procijene da predstoji neposredna opasnost po život ljudi i sam objekt (pronađena eksplozivna naprava i sl.), djelatnici policije će u suradnji s drugim službama i odgovornom osobom objekta ili samostalno narediti djelomičnu ili potpunu evakuaciju iz čitavog objekta ili nekog njegovog dijela, na osnovi procijenjenih okolnosti na mjestu događaja i zakonskih ovlasti. U cilju otkrivanja telefonskog broja s kojeg se upućuju anonimni pozivi o postavljenoj bombi, a samim tim i moguće identifikacije dojavitelja potrebno je da se na telefonske brojeve gdje su dojave česte, zatraži od telefonskog operatera postavljanje tzv. "lovca". Operateri danas to mogu vrlo lako utvrditi i locirati, tim više što su današnji fiksni i mobilni telefonski aparati opremljeni „displejima“ na kojima se vide brojevi sa kojih se zove.

4. POSTUPAK U SLUČAJU DOJAVE O PODMETNUTOM EKSPLOZIVU

Dojava o podmetnutoj eksplozivnoj napravi može biti:

- Telefonska,
- Pisana i
- Usmena.

Telefonska dojava

U slučaju telefonske dojava o podmetanju eksplozivne naprave tijekom razgovora potrebno je prikupiti što više podataka o mjestu podmetanja eksplozivne naprave, vremenu aktiviranja, osobi koja prijete i sl. Stoga je potrebno postaviti takva pitanja na koja sugovornik neće moći dati kratak potvrđan, odnosno negativan odgovor. Sugovorniku treba postaviti sljedeća pitanja:

1. Gdje se eksplozivna naprava točno nalazi?
2. Kada će naprava eksplodirati?
3. Kako naprava izgleda?
4. Kako je naprava tempirana?
5. Zašto je naprava postavljena?
6. Kako se zovete?
7. Odakle telefonirate?
8. Kojoj organizaciji pripadate?
9. Što želite postići vašim činom?

Na crtice kraj pitanja što brže, kraće i jasnije bilježiti točne opaske, jer su one vrlo dragocjene za lociranje, identifikaciju i uhićenje dojavitelja ili počinitelja kaznenog djela. Stoga pred sobom treba imati obrazac na papiru kakav smo ovdje predvidjeli. Nadalje, prilikom primitka telefonske dojava, posebnu pozornost treba obratiti glasovnim značajkama sugovornika:

1. glas – visok, dubok, hrapav, mekan i slično
2. govor – brz, lagan, mucav, jasan, nerazgovijetan, i slično
3. način govora – ljut, miran, uzbuđen, uplašen, pijan i slično
4. vladanje jezikom - odlično, srednje, loše i slično
5. narječje – ikavsko, ekavsko, ijekavsko
6. naglasak – lokalni, regionalni, strani

U slučaju dojava također pred sobom imati obrazac na papiru i brzo, jasno i točno zaokruživati zamijećene opaske.

Kako bi primatelj dojava što prije i što točnije prikupio naprijed tražene podatke, odmah po primitku dojava, pred sebe će staviti obrazac s navedenim podacima (u prilogu uputa, bit će umnožen u više primjeraka i stajati u ladici kako bi bio odmah dostupan po primitku dojava).

Sugovorniku je potrebno brzo postavljati pitanja onim redosljedom kako je navedeno u obrascu i također brzo i točno, upisivati kraj pitanja što je moguće kraće odgovore.

Na dijelu obrasca sa glasovnim karakteristikama zaokružiti će one koje točno odgovaraju onima kod sugovornika, odnosno eventualno dodati pojedinu uočenu posebnu karakteristiku.

Istodobno je potrebno obratiti pozornost na ostale, prateće znakove i zvukove, koji se čuju sa mjesta odakle sugovornik dojavljuje (galama, pjesma, tišina, buka strojeva, buka automobila, buka vlakova, buka zrakoplova, ulična buka i sl.).

Primjerice, ukoliko djelatnik prilikom zaprimanja telefonske dojava uoči određeni specifičan zvuk, koji nam točno identificira mjesto sa kojeg se dojavljuje (npr. glas dežurnog spikera na željezničkom ili autobusnom kolodvoru), dužan je ako je to moguće, sugovornika pokušati zadržati što duže na liniji i u isto vrijeme neprimjetno alarmirati odgovorne osobe, kako bi iste pokušale pozvati policiju, koja će uputiti najbližu ophodnju ili više njih, kako bi ona mogla intervenirati na lociranom mjestu i tako doći do dojavitelja ili mogućih počinitelja.

Osoba koja zaprimi dojavu dužna je zapisati:

1. Točan tekst dojava i tijek razgovora sa dojaviteljem,
2. Vrijeme primitka dojava
3. Duljinu razgovora.
4. U svim slučajevima dojava primatelj dojava, dužan je odmah po primitku iste, nezamjetno izvijestiti odgovornu osobu (dati signal kolegama da izvijeste odgovornu osobu) kako bi ista poduzela odgovarajuće mjere u svezi sa dojavom.

U tijeku dojava djelatnik zaštitarsko-čuvarske službe dužan je na za to predviđen obrazac upisati točnim redosljedom tražene podatke, te o svemu sastaviti pismeno izvješće (s priloženim obrascem) koje će dostaviti

odgovornoj osobi (kao što je to slučaj i sa svim izvješćima u svezi izvanrednih događaja pri obavljanju zaštitarsko-čuvarske službe).

Pisana dojava

U slučaju pisane dojave o podmetanju eksplozivne naprave, treba voditi računa da se otisci papilarnih linija i tekst potreban za grafološko vještačenje ne unište.

Kao i kod telefonske dojave o istoj je potrebno odmah izvijestiti odgovornu osobu, kao i sastaviti pisano izvješće o dojadi, te dostaviti odgovornoj osobi.

Usmena dojava

Kod usmene dojave o podmetanju eksplozivne naprave potrebno je utvrditi u kojoj mjeri je moguće vjerovati osobi koja prijeti ili prenosi nečiju prijetnju.

Posebnu pozornost potrebno je obratiti na to:

1. Radi li se o psihički bolesnoj osobi?
2. Je li prijetnja izrečena šaljivim tonom?
3. Da je li osoba pod utjecajem alkohola, droge i sl.?

Kao i kod ostalih dojava odmah po primitku dojave potrebno je izvijestiti odgovornu osobu, te nakon okončanja postupka, istoj o svemu podnijeti pisano izvješće.

4. PROSUDBA OZBILJNOSTI PRIJETNJE

Nakon izvješćivanja policije i drugih nadležnih službi, o prijetnji eksplozivnom napravom na tel. 112, odgovorna osoba može izvršiti vlastitu prosudbu ozbiljnosti prijetnje, te na temelju ove prosudbe poduzeti mjere do dolaska stručne ekipe policije i drugih službi. Za što bolju prosudbu prijetnje, potrebno je u razgovoru s osobom koja je zaprimila prijetnju utvrditi:

a) Sadržaj prijetnje i način njena upućivanja

Sadržaj prijetnje može povećati ili umanjiti ozbiljnost prijetnje. Prijetnja, primjerice može imati nestvaran sadržaj, čime se njena ozbiljnost

umanjuje. Ipak prijetnju je najčešće nemoguće odmah razjasniti i utvrditi njenu ozbiljnost.

b) Je li dojavitelj osoba

- kriminalnog ponašanja;
- nasilničkog ponašanja;
- s određenim ideološko-političkim uvjerenjem;
- s terorističkom nakanom.

c) Važnost ugroženog objekta, a u svezi s tim procijeniti

- moguće žrtve;
- materijalne posljedice izvršenja kaznenog djela;
- tko se nalazi u objektu;
- psihološki efekt nakon izvršenja kaznenog djela.

d) Motivi prijetnje

- pokušaj ucjene;
- nezadovoljstvo i revoltiranost;
- prijetnja iz političkih pobuda;
- prijetnja psihički bolesne osobe;
- provokacija, izbjegavanje obveza;
- osveta.

e) ostale okolnosti

- vrijeme prijetnje (turistička sezona, boravak političkih i drugih uglednika);
- trenutno opće političko-sigurnosno stanje i njegov tijek.

Ukupno vrednovanje svih prikupljenih obavijesti mora biti osnova za mjere koje će se poduzeti. Ako se zaključi da je prijetnja ozbiljna, treba provesti sve postupke za otklanjanje opasnosti. U tom slučaju polazi se od pretpostavke, da se u objektu ili prostoru nalazi opasna naprava, a svaki predmet koji ne pripada toj sredini, može se smatrati opasnim.

Odluku o potrebi djelomične ili potpune evakuacije osoba iz ugroženog objekta donosi odgovorna osoba ustanove ili institucije, na temelju mišljenja, prijedloga ili zapovijedi djelatnika policije i drugih službi.

Ukoliko je odgovorna osoba na temelju vlastite prosudbe zaključila da je evakuaciju potrebno provesti žurno iz jednog dijela ili čitavog objekta, ona može donijeti ovakvu odluku i prije dolaska djelatnika policije i drugih službi.

Dobro organizirano osoblje, ponekad može u vrlo kratkom vremenu čak i prije dolaska policije izvršiti pregled prostora nekog objekta. Ovo je moguće provesti ukoliko svaki djelatnik unaprijed zna prostore, za čiji je pregled zadužen. To su prostori u kojima svakodnevno radi, brine se o njima, posjeduje njihove ključeve pa mu je i svaki predmet u njima poznat. Npr. osoblje zaduženo za održavanje objekta može pregledavati javne prostore (vanjski prostor, ulaz u zgradu, hodnike, sanitarne čvorove) i prostore koji su samo njima dostupni (tavan, potkrovlje, podrum, kotlovnica, skladište i sl.).

O rezultatima svojeg pregleda, zaposlenici će obavijestiti nadređenu službu, koja će o tome obavijestiti odgovornu osobu, policiju i druge službe već prema procjeni.

Ovakav će postupak stručnoj policijskoj ekipi, odgovornoj osobi i drugima službama uvelike olakšati rad, te će oni moći svu svoju pozornost posvetiti uočenim sumnjivim predmetima i pregledu onih prostora koje djelatnici ne mogu jednostavno pregledati.

Osobe koje vrše pregled moraju biti svjesne opasnosti kojom se izlažu u slučaju doticanja ili pomicanja nepoznatih predmeta koje mogu uočiti u objektu. Zato pregled treba raditi pažljivo. U slučaju bilo kakve sumnje, treba odmah pozvati stručnu policijsku ekipu ili druge službe.

5. POSTUPAK U SLUČAJU PRONALASKA SUMNJIVOG PREDMETA

Ovaj postupak obuhvaća niz radnji koje je potrebno poduzeti prilikom pronalaska predmeta za koji se opravdano sumnja da je opasan. U svakom pojedinom slučaju okolnosti pod kojima je predmet pronađen navode na zaključak može li pronađeni predmet biti opasno sredstvo.

Razlog za donošenje ovakvog zaključka može biti:

1. Mjesto pronalaska predmeta (predmet se ne uklapa u okoliš).
2. Izgled.
3. Šumovi ili mirisi iz predmeta i slično.

Osnovno pravilo prilikom pronalaska sumnjivog predmeta je predmet NE DIRATI (pomicati s mjesta, podizati, otvarati, odvrtati, rezati, polijevati vodom, stavljati nešto na njega i sl.). Potrebno je izvršiti sljedeće radnje:

1. O pronalasku predmeta hitno izvijestiti odgovornu osobu i žurne službe na telefon 112.
2. Do dolaska istih, vidno označiti prostor u kojem je pronađen sumnjivi predmet i iz njegove blizine udaljiti zatečene osobe, a ostalima ne dozvoliti pristup do dolaska odgovorne osobe, odnosno policije i drugih službi.
3. Brzim pregledom okolnog prostora provjeriti postoji li u blizini još koji sumnjivi predmet ili koji izvor opasnosti.
4. Ukoliko je to moguće iz blizine predmeta ukloniti sve stvari i predmete čije bi uništavanje zbog njihova značaja predstavljalo veliku štetu za pravnu osobu (važni dokumenti, dragocjenosti), ili pospješilo razoran učinak eksplozije i nastanak i širenje požara.
5. Iz neposredne okoline sumnjivog predmeta ukoliko je to moguće ukloniti sve lako zapaljive tvari, odnosno isključiti dovod plina, električne energije i drugih energenata, kako bi prilikom eventualne eksplozije došlo do što manjih posljedica.
6. Otvoriti sve dostupne prozore i vrata kako bi se umanjio učinak eventualne eksplozije.
7. Pripremiti sredstva za gašenje požara i sredstva za prvu medicinsku pomoć.
8. Omogućiti nesmetan pristup objektu interventnim službama MUP-a, odnosno vatrogasnih postrojbi i prve medicinske pomoći, zbog čega je potrebno izvijestiti vlasnike osobnih motornih vozila na parkiralištu u objektu i okolo njega, te ako je moguće bližoj okolini u parkiralištu u dvorištu zgrade da ista hitno odvezu ili ih prisilno ukloniti.
9. Spriječiti metež i nekontrolirano ponašanje neovlaštenih osoba te onemogućiti pristup ili neovlašteno kretanje ugroženim sektorima, osobama koje ne sudjeluju u postupku otklanjanja opasnosti (intervencije), a kako ne bi došlo do oštećivanja ili potpunog uklanjanja materijalnih i drugih tragova, potrebnih za izvršenje očevida od strane ovlaštenih službenih osoba.

10. Pokazati interventnim postrojbama MUP-a i drugih službi ugroženo mjesto u objektu te pružiti sve informacije koje se od njih zatraže.

11. Djelovati prema nalogima ovlaštenih osoba.

O svemu u svezi sa pronalaskom i daljnjim postupkom oko sumnjivog predmeta djelatnik, zaštitarsko-čuvarske službe dužan je odgovornoj osobi podnijeti pisano izvješće.

U cilju uočavanja sumnjivih predmeta djelatnici zaštitarsko-čuvarske službe dužni su prilikom ophodnje prostora (posebice izvan radnog vremena), pomno pregledati prostore koje nadziru, jer će tako moći točno uočiti sve izvanredne pojedinosti (stvari i pojave) i na iste pravovremeno reagirati.

Ako se sumnjivi predmet nalazi u zatvorenoj prostoriji, ukoliko je to moguće, potrebno je:

- Otvoriti sva vrata i prozore;
- Isključiti električne, plinske i druge instalacije;
- Iz ugrožene zone udaljiti zapaljive i druge opasne tvari.

Ovim se postupcima do određene mjere, smanjuju posljedice moguće eksplozije i naknadne štete izazvane oštećenjem instalacija i požarom.

6. POSTUPAK U SLUČAJU EKSPLOZIJE EKSPLOZIVNOG SREDSTVA

Radnje koje će se poduzeti nakon eksplozije eksplozivnog sredstva ovise o okolnostima na mjestu događaja. U svakom slučaju potrebno je:

1. Izvijestiti odgovornu osobu i žurne službe na telefon 112.
2. Ukoliko je u eksploziji bilo ozlijeđenih nastojati ih što prije izvući iz ugroženog prostora i pružiti im prvu medicinsku pomoć do dolaska ekipe za pružanje prve pomoći (koju u tom slučaju treba odmah izvijestiti).
3. Oko mjesta eksplozije odrediti krug osiguranja i iz njega udaljiti zatečene osobe, a ostalima zabraniti pristup, te utvrditi postoje li u blizini izvori drugih opasnosti.
4. Isključiti električne, plinske i druge instalacije u objektu.

5. Ukoliko je došlo do početnog požara, početi gasiti ga protupožarnim aparatima, odnosno hidrantima, a ukoliko je požar većih razmjera, odnosno nije moguće obuzdati njegovo širenje raspoloživim sredstvima za gašenje, pozvati vatrogasnu postrojbu.
6. Osim gašenja požara do dolaska vatrogasne postrojbe iz ugroženog prostora evakuirati ljude, kao i stvari od vrijednosti, odnosno one koje bi svojim zapaljenjem dovele do još težih posljedica.
7. Ne dopustiti nikakvu promjenu mjesta događaja, a o svim eventualnim promjenama mjesta događaja upoznati ekipu za očevid i sačuvati materijalne tragove.
8. Obratiti pozornost na očuvanje korisnih tragova (ne odlagati odjeću na mjestu događaja, zabraniti pušenje, odbacivanje opušaka i drugih predmeta u krugu blokade, ne dirati predmete, ne uključivati električne sklopke, prekidače i sl., ne puštati vodu u WC-u i dr.

O svim poduzetim radnjama u svezi sa i nakon eksplozije djelatnik zaštitarsko-čuvarske službe dužan je odgovornoj osobi podnijeti pisano izvješće.

NAPOMENA: Kada je riječ o kotlovskim i drugim energetskim postrojenjima posebice onima koje imaju visoko zapaljive tvari, one već same uslijed tehničkih kvarova na postrojenju ili ljudske svjesne (sabotaža ili diverzija) ili nesvjesne i nestručne pogreške i postupanja mogu stvoriti preduvjete za nastanak eksplozije. To se u području zaštite od požara i eksplozije naziva „stehiometrijska koncentracija“ ili „stehiometrijska konstanta“, a to je situacija kada se u volumenu prostora nađe idealan omjer gorive tvari kisika iz zraka i dovoljan je samo izvor paljenja, a za to je dovoljna najmanja iskra ili uključenje električne energije i dolazi do trenutne eksplozije a potom i požara. Tim je opasnije ako izvor paljenja postane eksplozivna naprava koju je netko iz toga razloga i sa tom namjerom i postavio.

Poznati su nažalost slučajevi kada se u mlinovima ili kamenolomima uslijed tehnološkog procesa stvorili idealna smjesa i bila je dovoljna iskra statičkog elektriciteta, uslijed koje je došlo do požara i eksplozije, što se inače naziva i „idealni trokut gorenja“ (goriva tvar – kisik – izvor paljenja).

7. POSTUPAK U SLUČAJU EKSPLOZIJE EKSPLOZIVNOG PREDMETA

Radnje koje će se poduzeti nakon eksplozije eksplozivnog sredstva ovise o okolnostima na mjestu događaja. U svakom slučaju potrebno je:

1. Izvijestiti odgovornu osobu i žurne službe na broj 112.
2. Ukoliko je u eksploziji bilo ozlijeđenih nastojati ih što prije izvući iz ugroženog prostora i pružiti im prvu pomoć, do dolaska medicinske ekipe za pružanje prve pomoći.
3. Oko mjesta eksplozije odrediti krug osiguranja i iz njega udaljiti zatečene osobe, a ostalima zabraniti pristup, te utvrditi postoje li u blizini izvori drugih opasnosti.
4. Isključiti električne, plinske i druge instalacije u objektu.
5. Ukoliko je došlo do početnog požara, početi gasiti ga protupožarnim aparatima, odnosno uz pomoć hidranata, a ukoliko je požar većih razmjera odnosno nije moguće obuzdati njegovo širenje raspoloživim sredstvima za gašenje pozvati vatrogasnu postrojbu.
6. Osim gašenja požara do dolaska vatrogasne postrojbe iz ugroženog prostora evakuirati ljude, kao i stvari od vrijednosti, odnosno one koje bi svojim zapaljenjem dovele do još težih posljedica po ljude i imovinu.
7. Ne dopustiti nikakvu promjenu mjesta događaja, a o svim eventualnim promjenama mjesta događaja, upoznati ekipu za očevid.
8. Obratiti pozornost na očuvanje korisnih tragova (ne odlagati odjeću na mjestu događaja, zabraniti pušenje, odbacivanje opušaka i drugih predmeta u krugu blokade, ne dirati predmete, ne uključivati električne sklopke, prekidače i sl., ne puštati vodu u WC-u i dr.).

O svim poduzetim mjerama i radnjama, u svezi sa i nakon eksplozije djelatnik zaštitarsko-čuvarske službe, dužan je odgovornoj osobi podnijeti pisano izvješće.

8. POSTUPAK U SLUČAJU PRONALASKA SUMNJIVOG PREDMETA ZA SVE DJELATNIKE

Jedna od najvažnijih zadaća za zaposlene, bila bi da svaki djelatnik dolaskom na radno mjesto obavi detaljan pregled svog radnog prostora s ciljem uočavanja bilo kakvih sumnjivih predmeta ili promjena u odnosu na stanje kakvo je ostalo prilikom napuštanja tog prostora prethodnog dana ili posljednjega prethodnog posebice duljega izbivanja ili boravka.

O rezultatima pregleda potrebno je izvijestiti odgovornu osobu. Na ovaj način postigla bi se potpuna slika stanja sigurnosti već u prvih pola sata radnog vremena, a koja u slučaju anonimne dojave o postavljenoj eksplozivnoj napravi može umanjiti ili potpuno isključiti potrebu za evakuacijom.

Također bitno je i jako važno istaknuti da sve djelatnike u institucijama i pravnim osobama treba permanentno motivirati, educirati, osposobljavati i uvježbavati u prepoznavanju svih sumnjivih pojava oblika odnosno djelovanju na prevenciji i sprječavanju, ponašanju za vrijeme kao i na otklanjanju posljedica svih oblika nasilja i kaznenih djela.

9. ZAKLJUČAK

Rizici svih vrsta, oblika i intenziteta su sastavni dio ljudskoga života i djelovanja kroz čitavu povijest ljudskoga roda i čovječanstva i tako će i ostati.

Napretkom tehnologije mnoge smo rizike potpuno iskorijenili ili su sami nestali ali su se pojavili i pojavljivati će se novi rizici za koje sada ne možemo pretpostaviti da će nastati niti kakvi će biti i kada će se i u kojem obliku pojaviti, počevši od socioloških, psiholoških, ekonomskih, zdravstvenih, kulturoloških, religijskih, vojnih, ekoloških i mnogih drugih.

Ono što svakako možemo i stalno trebamo činiti jest stalno motivirati i educirati cijelo društvo, dakle ne samo one koji se profesionalno bave ovim pitanjima već i sve građane pa čak i od najmanje dobi kako izgrađivati sigurnosnu kulturu već od malih nogu i naučiti prepoznavati sve potencijalne opasnosti već u njihovim začecima i kako na njih preventivno djelovati prije negoli se dogode i što učiniti da posljedice po društvo u cjelini i svakoga pojedinca budu što manje i bezbolnije.

Bitno je naučiti kako izvući korisne pouke za ubuduće prema konceptu kojeg se u vojskama diljem svijeta naziva proces "naučenih lekcija". I najvažnije stalno izgrađivati međusobno povjerenje između svih institucija društva koje se time profesionalno bave i svakog pojedinca, jer sigurnost i sretan život je zajednički interes nas sviju.

Ovaj članak obrađuje jedan segment sigurnosti, a nastao je na temelju dugogodišnjeg iskustva kojeg sam baštinio iz vlastitog profesionalnog rada ali ponajviše uz svesrdnu pomoć starijih i iskusnijih kolegica i kolega od kojih sam crpio znanja posebice u samim počecima svoga profesionalnog rada.

LITERATURA

1. Analuoi, F., Kakabadse, A., (2000). How to recognize and manage and explosee defiance. Gloucesterhire. Management Books 2000 Ltd.
2. Sherner, J., Shoenfeld, Y., (2007). Terorizam i medicina. Medicinski aspekti biološkoga, kemijskoga i radiološkog terorizma. Zagreb: Medicinska naklada.
3. Javorović, B., Bilandžić, M., (2007). Poslovne informacije i business intelligence. Zagreb: Golden marketing-tehnička knjiga.
4. Kričančić, M., Delišimunović, D., (2002). Zaštita i sigurnost financijskih institucija. Zagreb: Tectus.
5. Kardum, Z., 2005. Priručnik za osposobljavanje iz zaštite od požara. Zagreb: AKD d.o.o.
6. Ostojić, A., Horvat, D., Martinović, Č., Skendžić, N., i dr., (1997). Priručnik za izobrazbu čuvara. Zagreb: Las d.o.o.
7. Korajlić, N., Selimić, M., (2015). Kriminalistička taktika. Visoka škola „CEPS – Centar za poslovne studije“, Kiseljak.
8. Širec, D., Damjanović, F., Delišimunović, D., Klarić, D., Stolnik, D., Orlović, T., (2005). Priručnik za izobrazbu zaštitara i zaštitara-tehničara. Zagreb: Dvotočka Zagreb.
9. Devčić, M., Sajko, J., Jungvirth, O., Čavrak, B., Cvetić, J., (1993). Osnove planova obrane i sigurnosnih planova. Zagreb: „IZOS“ Zagreb.

**UPRAVLJANJE PARKING POTRAŽNJOM U GRADU SARAJEVU I
MOGUĆNOST PRIMJENE PAMETNIH PARKING RJEŠENJA**

**PARKING DEMAND MANAGEMENT IN THE CITY OF SARAJEVO
AND THE POSSIBILITY OF APPLYING SMART PARKING
SOLUTIONS**

Pregledni znanstveni članak

PhD Igor Marković, dipl. ing. saobr. i kom*

MA Nermin Palić, dipl. ing. saobr. i kom.*

Igor Elez, bch. ing. cest.prom.*

Sažetak

U ovom radu biće analizirano trenutno stanje infrastrukture mirujućeg saobraćaja na području grada Sarajeva radi boljeg sagledavanja situacije koja je od presudnog značaja za korištenje mjera koje će doprinjeti poboljšanju ukupnog stanja. Analiza trenutnog stanja će obuhvatati kapacitete svih javnih i naplatnih privatnih parkirališta kako bi se pronašli nedostaci i prilike za njihovu optimizaciju i usavršavanje. U radu će također biti predstavljene razne ideje rješavanja problema i povećanja kapaciteta parkirališta i garaža kroz upravljanje parking potražnjom, primjenu pametnih rješenja i održivog planiranja uz mogućnost njihove primjene na području grada Sarajeva.

Ključne riječi: mirujući saobraćaj, upravljanje parking potražnjom, pametni parking, Sarajevo.

Abstract

This paper will analyze the current state of the infrastructure of stationary traffic in the area of the city of Sarajevo in order to better

---

* Visoka škola „CEPS-Centar za poslovne studije“ u Kiseljaku, e-mail: igor_markovic1916@hotmail.com

* Visoka škola „CEPS-Centar za poslovne studije“ u Kiseljaku, e-mail: nermin.palic@ceps.edu.ba

* Bch. ing. cestovnog prometa, e-mail: elez.igor85@gmail.com

understand the situation which is crucial for the use of measures that will contribute to the improvement of the overall situation. The analysis of the current situation will include the capacities of all public and toll private parking lots in order to find shortcomings and opportunities for their optimization and improvement. The paper will also present various ideas for solving problems and increasing the capacity of parking lots and garages through parking demand management, application of smart solutions and sustainable planning with the possibility of their application in the city of Sarajevo.

Key words: stationary traffic, parking demand management, smart parking, Sarajevo.

1. UVOD

Danas, zahvaljujući povećanoj globalizaciji, odnosno kulturnoj, ekonomskoj i političkoj povezanosti na globalnom nivou, čak 54% svjetske populacije živi u urbanim područjima. Smatra se da će se ovaj trend nastaviti i u narednom periodu i takođe da će doći do njegovog ubrzavanja. Predviđa se da će broj gradova s više od 10 miliona stanovnika narasti s 26 na 38 već do 2030. godine, od kojih je većina na području Afrike i Azije. Samim širenjem gradske putne mreže i povećanjem broja vozila u gradovima javlja se problem mirujućeg saobraćaja odnosno vozila koja se nakon vožnje i korištenja negdje moraju zaustaviti i ostaviti do sljedećeg korištenja.

Kako i većina gradova u svijetu tako i grad Sarajevo svojim širenjem i razvojem je došao u sličnu poziciju gdje je broj vozila premašio cestovnu i infrastrukturu mirujućeg saobraćaja. Sarajevo je glavni grad Bosne i Hercegovine i Federacije Bosne i Hercegovine pa tako predstavlja administrativni centar koji vrši veliku gravitaciju ljudi, usluga prema sebi što uzrokuje njegovo konstantno širenje u svakom pogledu.

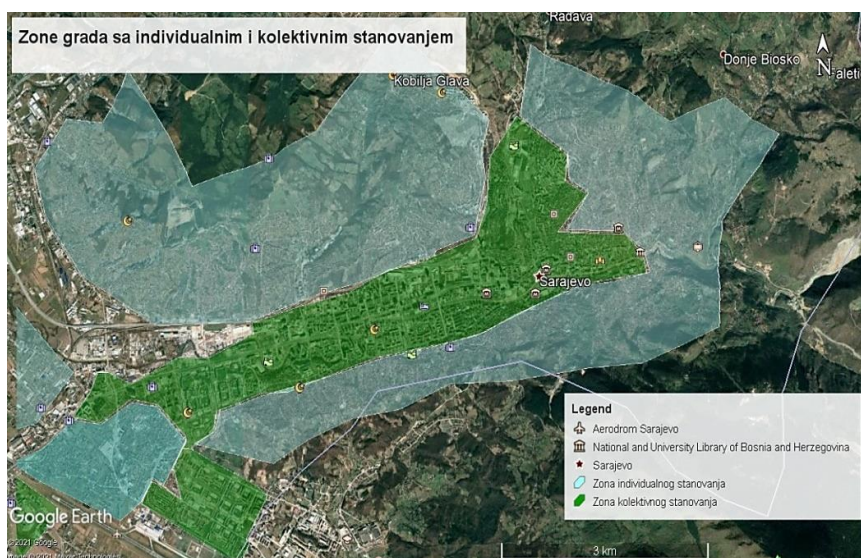
Geografski položaj grada je takav da se nalazi u kotlini što je za posljedicu imalo ograničen prostor za širenje grada, pa je grad dobio izdužni oblik koji se pruža pravcem korita rijeke Miljacke. Takav način gradnje je uzrokovao da se vremenom na uzanom prostoru nalazi veliki broj stanovnika što je za posljedicu imalo i veliki broj vozila, pogotovo u novije vrijeme kada je stepen motorizacije u konstantnom rastu, tako da je u urbanim dijelovima

grada došlo do problema sa mirujućim saobraćajem. Primjenom različitih savremenih infrastrukturnih rješenja, pametnih parkinga ali takođe i planova kao što je SUMP Sarajevo koji se odnose na promjene načina kretanja u gradu i primjene urbane mobilnosti rješenja ovih problema se naziru.

2. TRENUTNO STANJE MIRUJUĆEG SAOBRAĆAJA U GRADU SARAJEVO

Sarajevo je glavni grad Bosne i Hercegovine i njen najveći urbani, kulturni, ekonomski i saobraćajni centar i sjedište Sarajevskog kantona, koje prema procjenama ima 688,354 stanovnika. Grad Sarajevo je sačinjen od četiri gradske opštine Stari Grad, Centar, Novo Sarajevo i Novi Grad.

Ove gradske opštine predstavljaju najpoželjnije lokacije za stanovanje, administrativne institucije, kulturne, obrazovne, poslovne objekte. Ove opštine su takođe gusto naseljene, i svi vidovi stanovanja su zastupljeni u svim dijelovima grada kako individualnog tako i kolektivnog stanovanja u vidu stambenih zgrada. Stambene zgrade uglavnom obuhvataju prostor grada u samoj kotlini oko rijeke Miljacke i proteže se njenom dužinom, dok kuće odnosno individualni stambeni objekti zahvataju brežuljkaste dijelove grada.

Slika 1. Zone grada sa individualnim i kolektivnim stanovanjem*

* Rad autora u Googl Earth-u

Ovakva urbanistička podjela objekata je prouzrokovana planskom gradnjom koja je imala najveću ekspanziju od perioda 50-ih do 90-ih godina 20-og vijeka kada je i izgrađen najveći dio grada. Takođe ovakva podjela između vidova stanovanja je uticala i na izgradnju same sobračajne infrastrukture u gradu pa je tako imala i uticaja parkirališta kao jednu jako bitnu stavku infrastrukture urbanih sredina. U gradu Sarajevu je u tom periodu gradnje izgrađen najveći broj objekata i tada kao i svi ostali gradovi je dobijao moderna naselja koja su podrazumjevala zelene površine, pješačke staze ali i takođe izgradnju parking površina koje su postajale neizostavni dio svakog novog objekta srazmjerno potrebama.

Međutim, nakon 90-ih godina pa do danas širenje naselja sa kolektivnim načinom stanovanja je u nešto manjem intezitetu nego što je to bio slučaj u predhodno posmatranom periodu dok je broj individualnog oblika stanovanja bilježio porast.

Takođe u ovom periodu stepen motorizacije u gradu Sarajevo je počeo da raste što je zahtijevalo i proširenje saobraćajne infrastrukture a samim time i proširenja kapaciteta parkirališta.

Primjetno je da je problem parkiranja zastupljen najviše u zonama grada gdje se nalaze zgrade pogotovo dijelovi naselja koja su izgrađna za vrijeme kada je stepen motorizacije bio nizak, dok u zonama gdje se nalaze kuće i gdje preovladava takav način stanovanja javna parkirališta praktično nisu ni potrebna jer takvi stambeni objekti najčešće posjeduju garažu ili prostor u dvorištu koji zadovoljava potrebe jednog domaćinstva za parkiranjem.

2.1. Broj registrovanih vozila u Kantonu Sarajevo

Posmatrajući prikupljene podatke u periodu od 2008. – 2012. godine u Sarajevu je zabilježen blagi, ali konstantan porast broja motornih vozila. U ovih 5 godina broj registrovanih motornih vozila se povećao sa 119.081 na 141.461, tj. za 15%, što znači da je taj porast godišnje iznosio oko 4.245 vozila. Ako uzmemo u obzir da se od 2012 – 2018. godine taj broj povećao i sada iznosi 148.945 (za 3,85% više u odnosu na 2017. godinu), možemo zaključiti da stepen motorizacije linearno raste. Dakle, u proteklih 10 godina, broj vozila na području Sarajeva je porastao za 29.864 vozila. Prema navedenim podacima, očekivani rast saobraćaja u vremenskom periodu od

10 godina je oko 2,94 % na godišnjem nivou, odnosno 29,4 % nakon 10 godina zbog konstantnog rasta motorizacija na području Sarajeva. U 2020.godini dolazi do iznenadnog pada broja registrovanih vozila na području Kantona Sarajevo i on je iznosio 154 549 motornih vozila. Do ove pojave je došlo pojavom pandemije Covid-19 koja je uticala na ekonomiju a samim time i na nastavljanje rasta broja motornih vozila. *

Tabela 1. Porast broja registrovanih vozila u Kantonu Sarajevo za period od 2008-2018. Godine

PORAST BROJA VOZILA ZA PERIOD 2008-2018							
<i>Period</i>	<i>2008-2012</i>	<i>2013-2014</i>	<i>2014-2015</i>	<i>2015-2016</i>	<i>2016-2017</i>	<i>2017-2018</i>	<i>UKUPNO</i>
<i>Porast (%)</i>	3,75	3,15	3,02	4,23	2,55	3,85	2,94

Izvor: Autori primjenom BIHAMK-ovih podataka

Sva od ovih vozila imaju svoje polazišne i krajnje tačke kretanja i na jednoj i na drugoj zahtijevaju proces zaustavljanja ili parkiranja te im je neophodno to i obezbjediti. Ovakav broj vozila na posmatranom prostoru zahtijeva dosta veći broj mjesta za parkiranje što se može zadovoljiti povećanjem same infrastrukture mirujućeg saobraćaja ili primjenom nekih savremenih rješenja koja će smanjiti potrebu za samim parkiranjem ili omogućiti da parkiranje bude jednostavnije za sve korisnike vozila.

2.2. Javne garaže

U gradu Sarajevu postoji nekoliko javnih garaža koje služe za parkiranje vozila u zonama stanovanja, ali isto tako i za parkiranje u gradskom jezgru koje koriste sva vozila koja imaju potrebu za parkiranjem. Sarajevo raspolaže sa ukupno 3925 garažnih mjesta koji se nalaze na Ciglanama, Saraj polju i na Dobrinji.* Ove garaže nemaju adekvatnu popunjenost bez obzira što je na područjima u kojima se nalaze prisutan

* Podaci o broju registrovanih motornih vozila su dobijeni iz više izvora: Bihamkovog godišnjeg izvještaja o registrovanim drumskim vozilima u BiH i izvještajima Ministarstva unutrašnjih poslova KS.

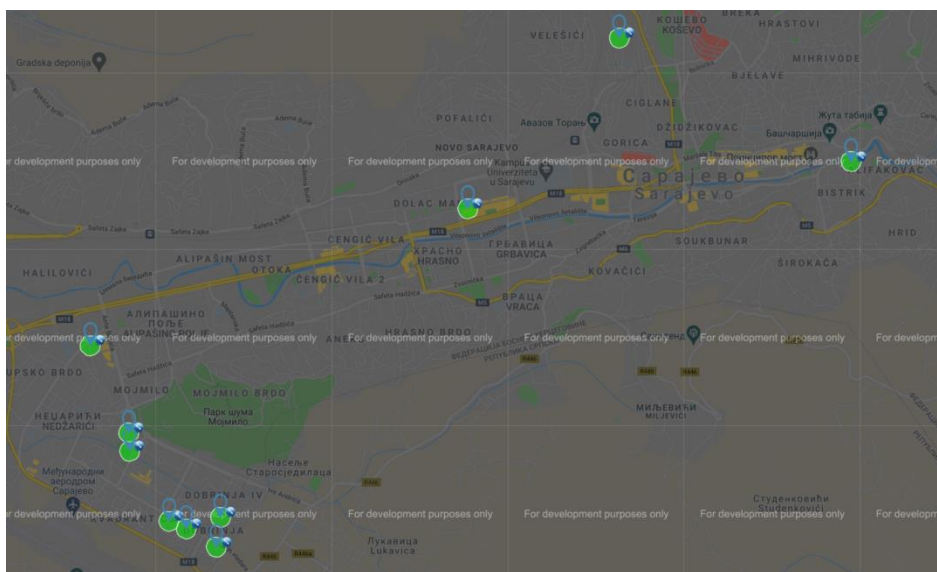
* Članak portala Akta.ba, dostupno na: <https://www.akta.ba/vijesti/javne-garaze-u-sarajevu-1380-mjesta-na-gornjim-etazama-godinama-prazno/125915>

Pristupljeno 3.5.2021. godine.

nedostatak parking mjesta na otvorenom, takođe neke od garaža ne ispunjavaju tehničke uslove da bi se vozila parkirala na etažama garaža zbog oštećenja i ne održavanja etaža u ovim javnim garažama (Palić, Cinac, 2015).

U Kolodvorskoj ulici u Opštini Novo Sarajevo u izgradnji je nova podzemna garaža koja će da zamjeni površinsko parkiralište koje nije bilo dovoljno za smještaj vozila koja se nalaze na tom području. Izgradnjom ove podzemne garaže dobiće se novih 165 parking mjesta na dvije podzemne etaže za razliku od starih 40, koliko je bio kapacitet parkinga koji se nalazio na tom mjestu.

Na području Opštine Stari Grad preko puta Vječnice nalazi se javna podzemna garaža na dvije etaže sa ukupno 155 mjesta za parkiranje, takođe posjeduje i punjač za električna vozila što je izdvaja od većine javnih garaža u Sarajevu. Ova garaža prdstavlja način savremene gradnje i planiranja objekata mirujućeg saobraćaja. Njenom gradnjom se višestruko riješio problem mirujućeg saobraćaja u ovom dijelu grada a da nije narušen izgled okoline u kojoj se nalazi.

Slika 2. Lokacije postojećih javnih garaža u Sarajevu (Rad autora)

3. UPRAVLJANJE PARKING POTRAŽNJOM U GRADU SARAJEVU

Iz prethodne analize trenutnog stanja sa parkiralištima na području grada Sarajeva može se zaključiti da je broj vozila u gradu premašio kapacitete mirujućeg saobraćaja na javnim parkiralištima te je potrebno iznaći nova rješenja kako bi se problem parkiranja u gradu riješio. Takođe analizom je utvrđeno da pored nedostatka broja parking mjesta nedostaje i površina koje bi se mogle iskoristiti za te potrebe.

Prilikom rješavanja ovog problema, a shodno tome da prostora na području grada nedostaje, neophodno je odabrati strategiju rješavanja ovakve situacije. Strategije mogu da idu u više različitih pravaca što znači da se problem parkiranja može riješiti na više načina. Konkretno načini za rješavanje ovog problema su:

- Gradnja još više nove infrastrukture mirujućeg saobraćaja,
- Primjena pametnih rješenja u mirujućem saobraćaju.

Gradnja nove infrastrukture predstavlja način brzog ali kratkoročnog rješenja koje će da omogući veći kapacitet za vozila u mirovanju za neki naredni period što predstavlja dobre rezultate, ali će takođe da utiče i na druge faktore kao što su još veći rast stepena motorizacije na području grada Sarajeva koji će za nekoliko godina da dovede do iste situacije kao što je danas. Primjenom drugog rješenja odnosno pametnih parking rješenja neophodno je prije svega smanjiti potrebe za parkiranjem u užoj gradskoj zoni, ograničiti zadržavanje vozila na parkingu do 2h kako bi se povećala izmjena vozila na parkingu, izmjeniti tarife, na već postojeća parkirališta instalirati uređaje za praćenje zauzetosti parkirališta i preko aplikacija omogućiti djeljenje informacija korisnicima, za potrebe određenih objekata koristiti mehanizovane garaže koje maksimalno koriste zapreminu prostora, implementacija Park and Ride sistema, itd. Ovaj vid strategije predstavlja dugoročni način rješavanja problema sa nedostatkom parking mjesta u gradu s time da predstavlja dosta jeftiniji način od tradicionalnog.

Grad Sarajevo je u prethodnom periodu stupio u izradu plana o održivoj urbanoj mobilnosti koji zahvata period od 2019 do 2025 i predviđa da grad Sarajevo nakon implementacije ovog plana postane savremena

urbana sredina sa povećanom mobilnosti stanovništva.* Primjenom plana urbane mobilnosti grad Sarajevo se odlučio za savremeno rješavanje problema što takođe znači da se i u sferi problema parkiranja odlučio za primjenu pametnih rješenja u mirujućem saobraćaju iz razloga što predstavlja dugoročno i održivo rješenje.

3.1. Park and Ride sistem

Park and Ride je sistem podsticajnog parkiranja, predstavljaju efikasan način redukovanja broja individualnih putovanja u uže gradsko središte, kao i problem parkiranja u tim područjima. Park and Ride sistem primjenjuje se i u Evropi i u svijetu na mnogim lokacijama i podrazumijeva uspostavljanje terminala koji omogućavaju korisnicima da se do tih terminala dovezu automobilom te da se dalje voze javnim prevozom. Na taj način svako parkirano vozilo na Park and Ride lokaciji smanjuje broj putovanja za 2 te oslobađa jedno parking mjesto u gradu. (Brčić, Ševrović, 2012)

U gradu Sarajevu ne postoji ovakav ili sličan sistem parkiranja koji ima mogućnost da riješi više saobraćajnih problema odjednom. Ovaj sistem ne predstavlja rješenje samo za zbrinjavanje vozila i njihovo mirovanje već u velikoj mjeri doprinosi smanjenju saobraćajnih gužvi u gradu i užoj gradskoj zoni, smanjuje emisiju zagađenja nastalu od strane saobraćaja, povećava stepen bezbjednosti svih učesnika u saobraćaju.

Lokacija Park and Ride terminala predstavlja jednu od najbitnijih stvari prilikom planiranja Park and Ride sistema za neko područje pa tako i za grad Sarajevo. Zbog specifičnosti prostiranja grada odnosno logitudinalnog oblika grada potrebno je povesti računa o tome gdje će se nalaziti lokacije terminala. Prije svega neophodno je utvrditi zonu gravitacije odnosno dio grada koji privlači najviše stanovnika koji imaju različite potrebe na tom dijelu grada. U Sarajevu najveću gravitaciju kretanja čine dijelovi Opština Centar i Stari Grad, odnosno potez od Bašćaršije do Marijin Dvora. Ovaj dio grada takođe predstavlja sjedište većine institucija organa uprave kako gradske i kantonalne tako i državne, kulturne i obrazovne ustanove, zdravstvene ustanove, trgovačke centre, itd.

U istraživanju Cinac Dž. (2018) je predviđeno 8 lokacija za terminale Park an Ride sistema oko prethodno pomenute zone posmatranja.

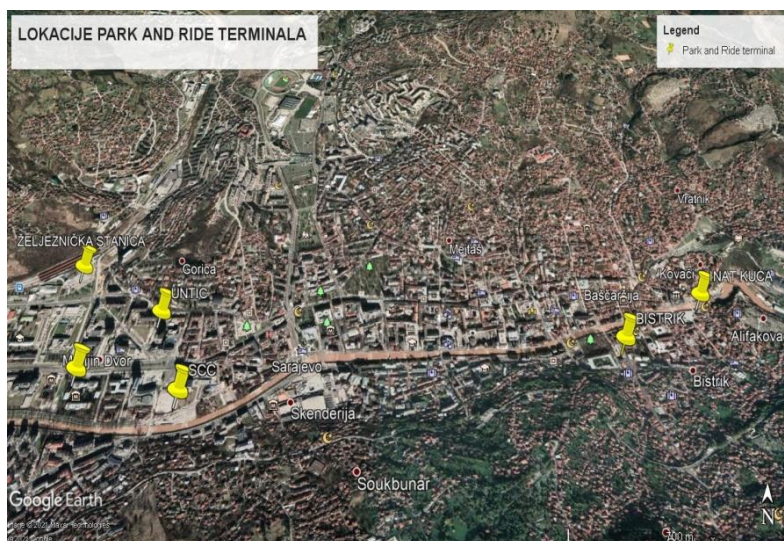
* *Plan održive urbane mobilnosti Kantona Sarajevo i grada Sarajevo-SUMP.*

Lokacije terminala su odabrane uzimajući u obzir gravitacionu zonu i pravce kretanja vozila prema samoj zoni pa su na osnovu toga i poredane na sljedeći način. Prema ovom istraživanju lokacije terminala Park and Ride sistema su (Cinac, 2018):

- Lokacija 1 i 2 – Željeznička stanica (111 i 76 parking mjesta)
- Lokacija 3 – UNITIC (357 parking mjesta)
- Lokacija 4 – Zemaljski muzej (110 parking mjesta)
- Lokacija 5 i 6 – Sarajevo City Centar (383 i 303 parking mjesta)
- Lokacija 7 – Bistrik (77 parking mjesta)
- Lokacija 8 – Inat kuća (64 parking mjesta)

Tabela 2. Specifične karakteristike planiranog Park and Ride Sistema (Cinac, 2018)

Lokacija	Planirani broj parking mjesta	(KM/parking mjestu)	Ukupno (KM)	Vrijeme izgradnje u mjesecima
Lokacija 1	111	200	22.200	6
Lokacija 2	76	100	7.600	6
Lokacija 3	357	600	214.200	12
Lokacija 4	110	100	11.000	3
Lokacija 5	383	150	57.450	6
Lokacija 6	303	150	45.450	6
Lokacija 7	77	50	3.850	3
Lokacija 8	64	50	3.200	3
UKUPNO	1.481	1.400	364.950	-

Slika 3. Predviđene lokacije Park and Ride terminala (Rad autora)

Prilikom planiranja ovih terminala jako je bitno da budu dobro povezani sa linijama gradskog prevoza kako bi komunikacija od terminala do željene lokacije u gradu bila što brža i jednostavnija. U budućosti grad će se zasigurno širiti tako da je moguća, i biće neophodna gradnja novih terminala koji se u budućnosti mogu nalaziti na prostoru Halilovića, Stupa, Dobrinje kako bi što ranije preusmjerili saobraćaj koji dolazi u grad iz individualnog u kolektivni odnosno javni gradski prevoz.

3.2. Vremenska ograničenja parkiranja

Vremensko ograničenje parkiranja podrazumjeva da vozilo koje se parkiralo na parkiralištu sa ovakvim načinom funkcionisanja na parkiralištu može da se zadržati onoliko vremena koliko je predviđeno na tom parkiralištu. Najčešća vremenska ograničenja kod ovakvog tipa parkirališta je na 2h, što znači da se automobil na parking mjestu od trenutka parkiranja može zadržati maksimalno 2h i nakon toga mora napustiti parking mjesto. Na ovaj način povećava se iskorištenost parking mjesta pa tako umjesto jednog automobila koji je mogao biti parkiran tokom cijelog dana jedno parking mjesto može da iskoristi više automobila. Vrijeme zadržavanja je moguće ograničiti i na manje časova u zavisnosti od lokacije na kojoj se ovakvo parkiralište nalazi.

Ovaj način parkiranja se kontroliše na više načina, tako što vozači u svom automobilu namjeste kartonski sat koji pokazuje vrijeme kada je automobil parkiran ili ako je takav parking uz naplatu evidencija vremena se vodi od trenutka prolaska automobila preko rampe do trenutka naplate parkiranja, ako se desi da je vrijeme prekoračeno vlasniku vozila se izriče kazana za parkiranje.

Na području grada Sarajeva ovaj sistem bi bio jako dobro primjenjiv na užem području grada pogotovo kod uličnog vida parkiranja. Same lokacije ovakvih parkirališta zavise od objekata koji se nalaze na posmatranom području, pa bi se tako ova parkirališta nalazila u blizini muzeja, škola, visokoškolskih ustanova, institucija opština i grada te svim javnim ustanovama koje vrše velike dnevne gravitacije stanovnika radi obavljanja administrativnih poslova.

Slika 4. Zona vremenskog ograničenja parkiranja (Rad autora)

3.3. Mehanizovane garaže

Prostor u urbanim sredinama često predstavlja ograničavajući faktor pa je iz tog razloga teško graditi nove objekte i infrastrukturu u gradu. Kod urbanih gradskih jezgri kao što je Sarajevsko potrebno je još više iskoristiti prostore parkirališta i garaža. Garaže imaju nešto bolje iskorištenje prostora od površinskih parkirališta iz razloga što se parkiranje vrši na etažama ali i one kao takve se mogu još više optimizovati kako bi broj parking mjesta bio veći. Zbog ovakvih potreba javile su se mehanizovane garaže.

Mehanizovane garaže su one garaže u kojima u procesu parkiranja vozač ne učestvuje u potpunosti već sam mehanizam vrši smještanje vozila na predviđeno mjesto tako što vozač doveze vozilo do naznačenog mjesta i napusti vozilo a mehanizam garaže nakon toga preuzima vozilo. Ovim načinom parkiranja vozila smanjuje se potreba za površinama u garaži jer se isključuju prostori za manevarske površine kretanja vozila prilikom parkiranja i takođe vozila se postavljaju jedna iznad drugih čime se maksimalno štedi prostor garaže.

Za klasična parking mjesta je neophodno obezbjediti oko 15m² dok kod mehanizovanih garaža neophodno je obezbjediti dosta manje prostora odnosno prostor veličine automobila.

Područije uže gradske zone grada Sarajeva je skoro potpuno površinski iskorišteno što sprečava i otežava dalju izgradnju saobraćajne infrastrukture samim tim i infrastrukture mirujućeg saobraćaja. Na posmatranom području postoji veliki broj hotela, restorana i objekata koji vrše trenutnu gravitaciju kretanja od kojih je većina motorizovanih kretanja.

Neki od tih objekata se mogu preurediti za potrebe mehanizovanih garaža tako da se na taj način neki od nepopularnih objekata i objekata koji se ne koriste u posmatranoj zoni mogu pretvoriti u mehanizovane garaže nekih od navedenih tipova. Jako bitna stvar prilikom izbora lokacije za mjesto mehanizovane garaže je da prilaz garaži bude adekvatan odnosno da ne remeti ostali saobraćaj prilikom ulaska i izlaska iz garaže.

4. PRIMJENA PAMETNIH PARKING RJEŠENJA U GRADU SARAJEVU

Veliki broj saobraćajnih kretanja se takođe ostvaruje prilikom pronalaska slobodnih parking mjesta iz razloga što su parkirališta obično u potpunosti zauzeta a automobili i dalje ulaze na parkirališta.

4.1. Senzori i displeji

Da bi se spriječila nepotrebna kretanja izazvana potragom za slobodno parking mjesto na parkiralištima se postavljaju senzori koji broje vozila i emituju taj broj na displejima koji se najčešće nalaze na samom ulazu na parkiralište kako bi predstavili trenutni kapacitet i zauzetost parkirališta i na taj način privukli automobile ili spriječili nepotrebni ulazak na parkiralište.

Primjenom ovih sistema za informisanje vozači u trenutku kada se približavaju parkiralištu ili garaži mogu da ocijene da li ima slobodnog mjesta i da se parkiraju ili će da krenu dalje do sljedećeg parkirališta. Ovaj način prikazivanja je funkcionalan i u gražama i na parkiralištima podjednako, funkcioniše isključivo zahvaljujući sensorima koji prikupljaju informacije o broju vozila na parkiralištu te ih dalje prosljeđuju do displeja koji obrađene informacije emituje.

Ovi senzori se mogu naći u različitim oblicima i to kao posebni uređaji koji služe isključivo za praženje broja vozila ili mogu biti integrisani u kamere koje se nalaze na ulazu i izlazu sa parkirališta.

Broj parkirališta i garaža na području grada Sarajeva koji su opremljeni senzorim za brojanje vozila i displejima je veliki, naročito je zastupljen kod garaža radi sprečavanja nepotrebnih ulazaka i zbog nepristupačnih prilaznih puteva garažama. Da bi se problem nepotrebnih kretanja uzrokovanih pronalaskom slobodnih parking mjesta sveo na što manji nivo neophodno je da sva parkirališta i garaže pod naplatom na području grada Sarajeva posjeduju ovakve sisteme.

4.2. Mobilne aplikacije

Razvojem tehnologija i sve većom informatizacijom stonovništva život je u mnogim sferama olakšan zahvaljujući savremenim tehnologijama i uređajima. Danas je kod većine stanovništva nezamislivo ne koristiti pametne uređaje za dolazak do nekih neophodnih informacija.

U saobraćaju u gradovima problem često predstavljaju nepotrebna kretanja vozilima koja dodatno zagušuju saobraćaj i zagađuju okolinu koja su prouzrokovana najčešće potragom za slobodnim parking mjestom. Ovakvi slučajevi nisu izolovani i rasprostranjeni su po svim gradovima u svijetu. Glavni problem je u tome što vozači ne posjeduju informacije o zauzetosti parkirališta pa traže ad hoc rješenja tako što ulaze na svako parkiralište radi pronalaska slobodnog parking mjesta.

Rješenje za ovaj problem se nazire u korištenju mobilnih aplikacija za parkiranje u gradovima koje će korisnicima aplikacija da nude pouzdane informacije o broju slobodnih parking mjesta na lokacijama u gradu.

Kod izrade ovakvih aplikacija i za njihovo samo funkcionisanje neophodna je određena infrastruktura i dogovor sa upraviteljima parkirališta odnosno njihova saradnja. Da bi informacije koje aplikacija nudi bile pouzdane neophodno je konstantno ažuriranje koje se vrši primjenom senzora za praćenje zauzetosti parkirališta.

Prije svega sistem aplikacija na području grada Sarajeva treba da prođe određene faze testiranja i ispitivanja kako bi zaživio i kako bi se sagledale sve njegove mogućnosti. Da bi aplikacija mogla da pruži adekvatne informacije korisnicima potrebno je da se utvrde lokacije parkirališta. Za početak treba uzeti parkiralište u užoj gradskoj zoni sa nekim srednjim kapacitetom i instalirati neophodnu opremu koja bi prikupljala informacije i iste pružala korisnicima, nakon toga aplikaciju treba učiniti

dostupnom i početi sa analizom funkcionalnosti ovog sistema. Obzirom da je većina vozača u gradovima, pa tako i u Sarajevu, informatički pismena, predviđa se da će korištenje aplikacije biti visoko i da u svrhu kretanja u saobraćaju može da doprinese smanjenjima saobraćajnih gužvi i olakša potragu za parking mjestom.

Nakon početnih analiza i testiranja ulazi se u fazu proširenja ponude odnosno instaliranje opreme za praćenje popunjenosti parkirališta na novim parkiralištima sa većim i manjim kapacitetima kako bi se djelovanja aplikacije i njene pogodnosti učinile dostupnim na širem području.

Da bi sistem aplikacija u potpunosti funkcionisao, potrebno je da većina parkirališta bude pokrivena aplikacijom, što znači da i pored javnih parkirališta na području grada treba u sistem uvesti i privatna parkirališta pod naplatom, kako bi se cjelokupna situacija sa parkiranjem u gradu popravila. Jako je bitno da privatna parkirališta budu uključena u funkcionisanje ove aplikacije, jer i prilikom pronalaska slobodnog parking mjesta na privatnim parkiralištima se stvaraju gužve i nepotrebna zadržavanja na prilazima i oko njih, koji čine javnu infrastrukturu grada, te u slučaju da ova parkirališta budu izostavljena problemi nepotrebnih kretanja i zaustavljanja neće biti riješeni.

5. ZAKLJUČAK

Tradicionalni načini rješavanja problema u saobraćaju u slučajevima kada bi došlo do nedostatka saobraćajnih površina je bio takav da se dodatne površine prošire ili da se grade nove. Ovaj način planiranja prostora i rješavanja problema sa saobraćajnom infrastrukturom se pokazao funkcionalnim u prvih nekoliko godina nakon izgradnje nakon čega je dolazilo do ponovnog zasićenja i ponovnih potreba za novom infrastrukturom radi povećanja njenih kapaciteta. Iz ovih razloga u novije vrijeme počinju da se primjenjuju savremeni načini planiranja, odnosno metode upravljanja parking potražnjom i korištenje pametnih rješenja, koja bi uz minimalna infrastrukturna ulaganja povećala kapacitet kako saobraćajnica tako i parkirališta.

Primjenom savremenih parking rješenja pruža se prilika da Grad Sarajevo na dosta jeftinije i vremenski održive načine rješava svoje probleme nedostatka parking prostora. Primjenom Park and Ride sistema u Sarajevu na

užoj gradskoj zoni potražnja za parking mjestima bi se znatno smanjila iz razloga što bi se kretanje unutar prstena djelovanja Park and Ride terminala uglavnom obavljalo vozilima javnog gradskog prevoza i nemotorizovanim vidovima kretanja. Kretanje automobilom na posmatranom prostoru bi predstavljalo nepopularan način kretanja što bi uticalo i na samu potražnju za parkiranjem.

Ograničavanjem vremena parkiranja u zonama Sarajeva koje to predviđaju dovelo bi do povećanja izmjene vozila na parkiralištima tako da bi se kapacitet tih parkirališta mogao povećati i za nekoliko puta, ovakva parkirališta bi se nalazila u blizini administrativnih objekata i objekata koji prouzrokuju kratkotrajna zadržavanja tako da parkirališta nebi bila u funkciji za vozila koja se tu zadržavaju duži vremenski period.

Takođe neophodno je već postojeće kapacitete podići na viši nivo tako što će se njihove površine maksimalno koristiti i neće predstavljati mjesta koja uzrokuju dodatna saobraćajna zagušenja na okolnim saobraćajnicama u čemu će doprinjeti senzori za brojanje automobila na parkiralištima. Sprečavanju nepotrebnih kretanja u soraćaju u velikoj mjeri mogu donijeti aplikacije preko kojih će vozači uvijek imati dostupne informacije o svakom slobodnom mjestu na parkiralištima.

Grad Sarajevo ima povoljne uslove za razvoj i implementaciju savremenih parking rješenja, što je i predviđeno planom urbane mobilnosti za Grad Sarajevo, a što predstavlja volju grada za rješavanjem saobraćajne i parking infrastrukture na održiv način.

LITERATURA

1. Brčić, D., Ševrović, M., (2012). Logistika prijevoza putnika, FPZ, Zagreb.
2. Cinac, Dž., (2018). Implementacija modela Park & ride sistema u Sarajevu, EMC Review, Apeiron, Banja Luka.
3. Mehanović, M., Palić, N., (2018). A model of managing the urban mobility planning process, EMC Review, Apeiron, god VIII, br. II, str. 300, Banja Luka.
4. Palić, N., Cinac, Dž., (2015). Analiza saobraćajnog sustava u Sarajevu s ciljem usmjeravanja njegovog daljeg razvoja prema evropskim standardima, EDUK@TOR.
5. Palić, N., Pavičić, L., (2018). Urban mobility index: Case study Sarajevo, rad sa konferencije, Apeiron, Banja Luka.
6. Plan održive urbane mobilnosti Kantona Sarajevo i Grada Sarajevo, Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH, Sarajevo, 2020.
7. Podaci o broju registrovanih motornih vozila su dobijeni iz više izvora: Bihamkovog godišnjeg izvještaja o registrovanim drumskim vozilima u BiH i izvještajima Ministarstva unutrašnjih poslova KS

**ANALIZA POSTOJEĆEG STANJA DRŽAVNE CESTE D-38 I D-51
DIONICA POŽEGA-AUTOCESTA A3**

**ANALYSIS OF THE CURRENT CONDITION OF THE STATE ROAD
D-38 AND D-51 SECTION OF POŽEGA-HIGHWAY A3**

Pregledni znanstveni članak

PhD Goran Matijević, univ.bacc.ing.traff*

MA Nermin Palić, dipl. ing. saobr. i kom.*

Martina Matijević*

Sažetak

U radu se analizira značaj, rezultati brojenja prometa, razina usluge, i postojeći projektno-tehnički elementi Državne ceste D-38 i D-51 dionica Požega-autocesta A3 (Zagreb-Lipovac). Pored toga bit će testirano stanje sigurnosti teorijskim modelom. Uzevši u obzir sve navedene elemente, bit će sačinjena SWOT analiza postojećeg stanja navedenih prometnica. Nakon toga bit će prikazan kratak prijedlog mjera čijim bi se provođenjem osigurala viša razina služnosti. Predmet istraživanja jeste dionica ceste koja prostor Požeštine (grad Požegu s okolicom) spaja sa najvažnijim cestovnim koridorom u njegovoj blizini (autocestom A3 i Paneuropskim koridorom X) koja je od velike važnosti za Požeštinu. Dobiveni podaci, nadležnim upravama za cestu i lokalnoj upravi, mogu biti temelj prometnog prognoziranja, planiranja, projektiranja i gospodarenja prometnim sustavom i ovom dionicom. S druge strane, ovo istraživanje može biti podloga za djelovanje inspekcije cestovnog prometa i prometne policije na prevenciji događanja prometnih nesreća.

Ključne riječi: brojenje prometa, cesta, razina usluge, sigurnost, tehnički elementi.

---

* Policijski službenik za prevenciju, MUP RH, PU Požeško-slavonske, e-mail: gmatijevic1974@gmail.com

* Visoka škola „CEPS-Centar za poslovne studije“ u Kiseljaku, e-mail: nermin.palic@ceps.edu.ba

** Studentica Pravnog fakulteta u Osijeku, e-mail: martinamatievicz@gmail.com

Abstract

The paper analyzes the significance, traffic counting results, level of service, existing design and technical elements of the State Road D-38 and D-51 section Požega-highway A3 (Zagreb-Lipovac). In addition, the safety situation will be tested with a theoretical model. Taking into account all the above elements, a SWOT analysis of the current condition of these roads will be made. After that, a short proposal of measures will be presented, the implementation of which would ensure a higher level of use. The subject of the research is the section of the road that connects the area of Požeština (the city of Požega with its surroundings) with the most important road corridor in its vicinity (motorway A3 and Pan-European Corridor X) which is of great importance for Požeština. The obtained data, to the competent road administrations and local government, can be the basis of traffic forecasting, planning, design, and management of the traffic system and this specific section. On the other side, this research can also be the basis for the action of road traffic inspection and traffic police in preventing traffic accidents.

Key words: traffic counting, road, service level, safety, technical elements.

1. UVOD

Što je autocesta A3 za susjedne Novu Gradišku ili Slavonski Brod, u smislu povezivanja sa zapadom (Zagrebom i Europom), odnosno Beogradom i istokom, to je za Požegu i Požešku kotlinu cestovni prometni pravac Požega-Brestovac-Rešetari-čvor Nova Gradiška na A3, odnosno, to je cestovna poveznica Požege i Požeške kotline s najznačajnijim prometnim pravcem u blizini.

Kako je ovo uz željeznički promet (koji na ovom smjeru nema pruge) jedina i najznačajnija prometna grana na području Požeštine, time je značenje ove prometnice veliko. Stoga bi se trebalo podrazumijevati da je ova prometna „žila kucavica“, kao dio prometnog i logističkog sustava po svojim tehničkim karakteristikama, kapacitetu i sigurnosti u stanju obaviti sve prometne zahtjeve na lokalnoj i među regionalnoj razini, uz naravno

odgovarajuću ekonomsku učinkovitost. Posebno važnu i nezaobilaznu ulogu ovaj pravac ima u razvoju nedovoljno razvijene regije i područja kakvo je upravo Požeština, a kako se radi o nerazvijenom području i kako bi se izbjegla izolacija mora omogućiti “otvaranje” i dati impulse u ubrzanju razvitka ovog područja.

Naime, prometno otvaranje kroz izgradnju ili poboljšanje postojeće prometne mreže jedan je od prvih koraka koji omogućava razvoj nedovoljno razvijenih područja. Na taj način se omogućava uključivanje područja koja zaostaju u razvoju, u teritorijalnu podjelu rada i kapitala, a to znači i strukturno prilagođavanje u pravcu razvijanja onih djelatnosti u kojima će ta regija biti najproduktivnija, a što je slučaju Požeštine zasigurno prerađivačka industrija i poljoprivreda, posebice vezana za uzgoj zdrave hrane. Na taj način prometna mreža potiče rast proizvodnje u kojoj se mogu realizirati komparativne prednosti Požeštine. No, unatoč relativno kratkoj dionici cestovne mreže (od oko 35 kilometra), što za suvremene uvjete nije udaljenost koja bi trebala predstavljati problem u pogledu razine usluge, ovaj prometni pravac prepun je elemenata koji ne osiguravaju ranije navedene uvjete.

2. REZULTATI BROJANJA PROMETA NA CESTI POŽEGA-BRESTOVAC-REŠETARI-ČVOR NOVA GRADIŠKA NA A3

Brojanje prometa i podaci dobiveni istim, predstavljaju jedan od glavnih pokazatelja kada se sačinjava analiza postojeće situacije prometnog sustava ili dionice neke prometnice, (Cerovac, 2001) a bitno je kako bi se dobio uvid u stvarno trenutno stanje na prometnicama, neovisno o tome da li se obavlja samo korekcija postojećeg sustava ili se planiraju neki veći investicijski zahvati na toj ili alternativnoj prometnici približno istog smjera. Podaci dobiveni brojanjem prometa predstavljaju stvarnu trenutačnu sliku dinamike prometnih tokova.

Ti podaci se mogu sastojati od informacija kao što su: prometna opterećenja na cestovnim prometnicama, struktura prometnog toka, brzina kretanja vozila u prometnom toku, razmak između vozila u prometnom toku, smjerovi kretanja vozila u cestovnoj mreži, vršna opterećenja u određenim vremenskim rasponima. Isto tako, brojanje prometa na pojedinoj lokaciji u odnosu na sličnu po karakteristikama, odnosno skupinama koje ga koriste, može ukazati i na pokazatelje o tome koliko je pojedina prometnica

„nepopularna“, odnosno da je vozači zbog njenih tehničkih karakteristika izbjegavaju. Brojanja se mogu provoditi tijekom jednog ili više dana, kontinuirano ili prekidno.

Brojenje prometa u RH usmjeravaju i koordiniraju "Hrvatske ceste d.o.o.", a od 2015. godine brojenje se na državnim cestama obavlja putem automatskih brojila. Na cestovnom prometnom pravcu Požega-Brestovac-Rešetari-čvor Nova Gradiška na A3, trenutno se nalazi jedno brojačko mjesto: Oblakovac, oznake 3515. Početak brojačkog odsječka nalazi se na D38 (križanje u mjestu Brestovac), a kraj brojačkog odsječka se nalazi na L41019 (križanje D51 s cestom za Jeminovac). Duljina brojačkog odsječka iznosi 8,8 km. Brojačko mjesto je postavljeno i za njega postoje podaci od 2012. godine, dok se ranije na navedenoj cesti brojanje obavljalo na brojačkom mjestu kod mjesta Banićevac, odnosno cca 3 km zapadnije.

Prosječni godišnji dnevni promet (PGDP) na brojačkom mjestu: Oblakovac, oznake 3515, od 2013. do 2019. godine bilježi kontinuiran rast na godišnjoj i ukupno periodičnoj razni (2013 – 1442, 2019 – 1885), kao i prosječni ljetni dnevni promet (PLDP) (2013 – 1523, 2019 – 1974). No, uzimajući pokazatelje s brojačkog mjesta kod Banićevac na kojemu se brojenje obavljalo do 2011. godine, razvidno je da je PGDP u 2011. godini bio 1786, a PLDP 1847. U odnosu na jugoistočni izlaz Požeške kotline na A3, smjerom Pleternica – Lužani, odnosno D49, razvidno je da je PGDP na brojačkom mjestu na toj cesti u 2019. godini bio 1287, a PLDP 1427, što ponovno ukazuje na značaj prometnog pravca Požega-Brestovac-Rešetari-čvor Nova Gradiška.

Iako je teško izdvojiti približno jednake uvjete i broj stanovnika pojedinog područja, možda se može istaći primjer i rezultat brojenja prometa na D46 kod mjesta Stari Mikanovci čiji je PGDP u 2019. godini bio 3758, a PLDP 3924, odnosno značajno veći.*S obzirom na PGDP na ovoj cesti, sukladno odredbama Pravilnika o osnovnim uvjetima kojima javne ceste izvan naselja i njihovi elementi moraju udovoljavati sa stajališta sigurnosti prometa,* ista se prema veličini motornog prometa svrstava u četvrti (pred posljednji razred).

---

* Hrvatske ceste, brojenje prometa <https://hrvatske-ceste.hr/hr/stranice/promet-i-sigurnost/dokumenti/14-brojenje-prometa>

* Narodne novine, Službeni glasnik RH 110/01

Tablica 1. Podjela cesta prema PGDP

Razred ceste	Veličina motornog prometa (PGDP) vozila /dan
AC	Više od 14000
1. razred	Više od 12000
2. razred	Više od 7000 do 12000
3. razred	Više od 3000 do 7000
4. razred	Više od 1000 do 3000
5. razred	Do 1000

Izrada autori prema izvoru Hrvatske ceste, brojenje prometa

Istovremeno, prema istom Pravilniku, prema zadaći povezivanja u cestovnoj mreži, ovisno o srednjoj duljini putovanja, ceste se dijele na autoceste i pet kategorija cesta.

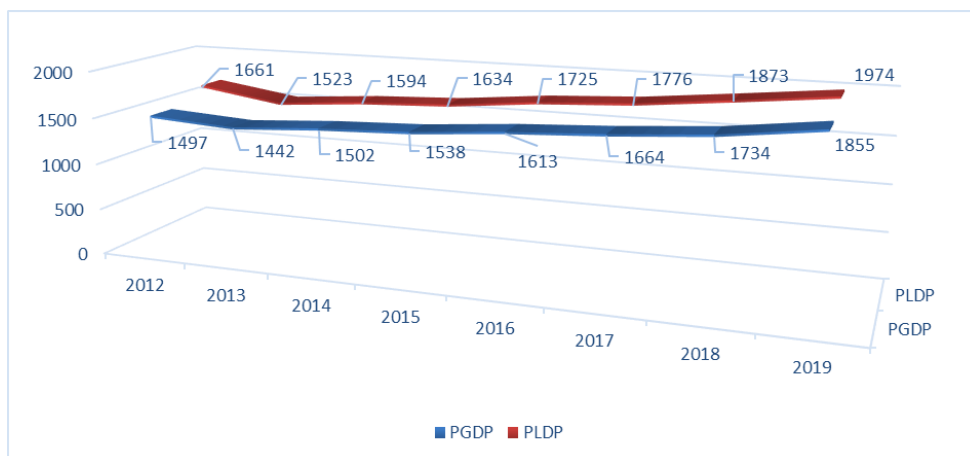
U pravilu se usvaja najviša kategorija ceste koja se dobije primjenom kriterija iz tablice, prema kojemu bi ova cesta trebala biti 2. kategorije.

Tablica 2. Podjela cesta prema zadaći povezivanja

Kategorija ceste	Društ.gosp. značenje	Vrsta prometa	Veličina prometa	Zadaća povezivanja	Srednja duljina putovanja (km)
AC	Državna	Prom. mot. vozila	>14000	Međudržavno i državno	>100
1. kat.	Državna	Prom. mot. vozila	>12000	Međudržavno i državno regionalno	50-100
2. kat.	Državna	Prom. mot. vozila i mješoviti promet	7000-12000	Državno i županijsko	20-50
3. kat.	Državna, Županijska	Mješoviti promet	3000-7000	Međuopćinsko	5-50
4. kat.	Županijska, Lokalna	Mješoviti promet	1000-3000	Općinsko	5-20
5. kat.	Lokalna	Mješoviti promet	<1000	Općinsko-lokalno	<5

Izrada autori prema izvoru Hrvatske ceste, brojenje prometa

Grafikon 1. PGDP i PLDP 2012.-2019. Brojačko mjesto Oblakovac

Izrada: autori prema podacima Hrvatskih cesta*

Slika 1. PLDP 2018. godina, u širem području Požeško-slavonske županije

Izvor: Hrvatske ceste; PLDP 2018.

* <https://hrvatske-ceste.hr/hr/stranice/promet-i-sigurnost/dokumenti/14-brojenje-prometa>

3. RAZINA USLUGE NA CESTI POŽEGA-BRESTOVAC-REŠETARI-ČVOR NOVA GRADIŠKA NA A3 PREMA HCM-U 2010

Prema HCM 2010 (Highway Capacity Manual 2010) metodologiji,* razina usluge (eng. Level of Service - LOS) dvotračnih izvangradskih cesta definira se na osnovi mjera efikasnosti prosječne brzine putovanja (eng. Average Travel Speed - ATS) i postotka vremena provedenog u koloni (eng. Percent Time Spent Following - PTSF). Prema toj metodologiji ceste se dijele na tri klase, pri čemu se cestovni prometni pravac Požega-Brestovac-Rešetari-čvor Nova Gradiška svrstava u treću klasu, ceste su kojoj pripadaju ceste umjereno razvijenih područja ili ceste kroz male gradove. Značajke tih cesta jesu ograničene brzine i miješanje lokalnog s tranzitnim prometom. Prvu klasu čine daljinske ceste s očekivanom velikom brzinom i slobodom voženje, a LOS se određuje na osnovi prethodno navedenih mjera efikasnosti. U drugu klasu ubrajaju se ceste uglavnom kraćih duljina (obično povezuju ceste prve klase) gdje vozači ne očekuju velike brzine. LOS tih cesta računa se samo prema PTSF-u.

Razina usluge se za oba smjera prema HCM 2010 određuje na temelju konfiguracije terena, geometrijskih elemenata ceste i prometnih uvjeta. Teren se klasificira na nizinski i brdoviti. Potrebni prometni podaci su: prometno opterećenje za oba smjera, faktor vršnog sata i raspodjela tokova po smjerovima vožnje. Prometni podaci također uključuju podatke o udjelu teških i rekreacijskih (turističkih) vozila u prometnom toku. Ključni element u određivanju razine usluge je određivanje brzine slobodnoga toka (FFS). Brzina slobodnoga toka na dvotračnim cestama najčešće varira od 70 km/h do 110 km/h, što je u 60% slučaj i na cesti Požega-Brestovac-Rešetari-čvor Nova Gradiška.

Faktor vršnog sata (PHF) predstavlja prometno opterećenje najopterećenijeg sata u danu (vršni sat) podijeljenog s najvećim 15-minutnim prometnim opterećenjem unutar tog istog sata. Ukoliko nisu dostupni podaci o veličini faktora vršnog sata, za naseljeno područje uzima se vrijednost 0,92, a za područje izvan naselja 0,88. Brzina slobodnoga toka (FFS), ukoliko se ne može izmjeriti na terenu, procjenjuje se na temelju osnovne

---

* *Transportation Research Board.: Highway Capacity Manual. Fifth Edition, TRB, National Research Council, Washington, D. C., 2010.*

brzine slobodnoga toka (BFFS), koja se umanjuje u ovisnosti o geometrijskim elementima ceste i broju pristupa na glavnu prometnicu. Nažalost, ne postoje smjernice za procjenu BFFS s obzirom na to da ovisi o tehničkim elementima ceste, koji su na svakoj cesti drugačiji i omogućuju razvijanje različitih brzina. Na vrijednost BFFS utječu razni lokalni i regionalni faktori.*

Tablica 3. Podaci za proračun usluge (Autori)

1	SKUPINA CESTE PREMA HCM 2010	SKUPINA 3
2	Širina prometnog i rubnog traka	š=3,00 m; š _{RT} =0,20
3	Širina bankine	b = 0,70 cm
4	Broj priključaka na cesti	54
5	Konfiguracija terena	nizinski 70% - brdoviti 30%
6	Udjel zona u kojima nije moguće pretjecati	30%
7	Osnovna brzina slobodnog toka	BFFS = 70 km/h
8	Vrijeme promatranja	15 minuta
9	Faktor vršnog sata	PHF = 0,88 (izvan naselja)
10	Raspodjela po smjerovima	smjer AB=60%, smjer BA=40%
11	Postotak teških vozila	HV=5%

Proračun razine usluge za smjer AB:

$$V_d = \frac{V}{PHF \cdot f_a \cdot f_{HV}} [PAJ/h]$$

$$V = PGDP \cdot K \cdot D [voz/h] \quad FFS = BFFS - F_{LS} - f_a = 90 - 5.9 - 4.0 = 80.1 [km/h]$$

$$V = 1664 \cdot 0.093 \cdot 0.5 (tablica 4.4.)$$

$$V = 92.85 [voz/h]$$

$$V_d' = \frac{V}{PHF} = \frac{92.85}{0.88} = 105.5 [PAJ/h]$$

E_T je zadan i on iznosi $E_T = 1,00$

$$f_{HV} = \frac{1}{1} + P_T (E_T - 1)$$

$f_{HV} = 1,00$

f_a – očitamo iz tablice 4.6 i to: $f_a = 1,00$

P_T je 14%

$$V_d = \frac{V}{PHF \cdot f_a \cdot f_{HV}} [PAJ/h] \quad V_d = \frac{92.85}{0.88 \cdot 1.00 \cdot 1.00} [PAJ/h] \quad V_d = \frac{92.85}{0.88} [PAJ/h]$$

$$V_d = 105.5 [PAJ/h]$$

* Ibid.

Određivanje postotka vremena slijeđenja za svaki smjer vožnje

Postotak vremena slijeđenja se određuje za svaki smjer vožnje posebno.

$$PTSF_d = BPTSF_d + f_{np}$$

gdje je:

$PTSF_d$ – postotak vremena slijeđenja za promatrani smjer vožnje

$BPTSF_d$ – osnovni postotak vremena slijeđenja za promatrani smjer vožnje

f_{np} – faktor korelacije u odnosu postotka zona na dionici ceste na kojima nije moguće pretjecanje

$$BPTSF_d = 100 \cdot \left(1 - e^{av \frac{b}{d}}\right)$$

$$BPTSF_d = 100 \cdot \left(1 - e^{av \frac{b}{d}}\right) \quad a = -0,013; b = 0,668$$

$$BPTSF_d = 100 \cdot (1 - 0,8693)$$

$$BPTSF_d = 13,07$$

$$PTSF_d = BPTSF_d + f_{np}$$

$$PTSF_d = 13,07 + 26,8$$

$$PTSF_d = 39,87$$

Iz kriterija vidimo da je za cestu razina usluge A. Razina usluge A predstavlja najbolje operativne uvjete.

- Proračun za razinu usluge u smjeru vožnje BA:

$$V_d = \frac{V}{PHF \cdot f_q \cdot f_{HV}} [PAJ/h]$$

$$V = PGDP \cdot K \cdot D [voz/h] \quad FFS = BFFS - F_{Ls} - f_a = 70 - 5,9 - 4,0 = 60,1 [km/h]$$

$$V = 1664 \cdot 0,093 \cdot 0,4$$

$$V = 61,90 [voz/h]$$

$$V_o' = \frac{V}{PHF} = \frac{61,90}{0,88} = 70,34 [PAJ/h]$$

$$E_T \text{ iznosi } E_T = 1,00$$

$$f_{HV} = \frac{1}{1} + P_t (E_T - 1)$$

$$f_{HV} = 1,00$$

f_q – očitamo iz tablice 4.6 i to: $f_q = 1,00$

P_T je 14%

$$V_o = \frac{V}{PHF \cdot f_d \cdot f_{HV}} \left[\frac{PAJ}{h} \right] \quad V_o = \frac{61,90}{0,88 \cdot 1,00 \cdot 1,00} \left[\frac{PAJ}{h} \right]$$

$$V_o = \frac{61,90}{0,88} [PAJ/h]$$

$$V_o = 70,34 [PAJ/h]$$

Određivanje postotka vremena slijeđenja za svaki smjer vožnje

Postotak vremena slijeđenja se određuje za svaki smjer vožnje posebno.

$$PTSF_d = BPTSF_d + f_{np}$$

gdje je:

$PTSF_d$ – postotak vremena slijeđenja za promatrani smjer vožnje

$BPTSF_d$ – osnovni postotak vremena slijeđenja za promatrani smjer vožnje

f_{np} – faktor korelacije u odnosu postotka zona na dionici ceste na kojima nije moguće pretjecanje.

$$BPTSF_d = 100 \cdot \left(1 - e^{av \frac{b}{d}} \right)$$

$$BPTSF_o = 100 \cdot \left(1 - e^{av \frac{b}{d}} \right)$$

$$a = -0,013, b = 0,668$$

$$BPTSF_o = 100 \cdot (1 - 0,8987)$$

$$BPTSF_o = 10,13$$

$$PTSF_d = BPTSF_d + f_{np}$$

$$PTSF_d = 10,13 + 16,7$$

$$PTSF_d = 26,83$$

Iz kriterija vidimo da je za razina usluge A. Razina usluge A predstavlja najbolje operativne uvjete.

4. ANALIZA POSTOJEĆIH PROJEKTNIH I TEHNIČKIH ELEMENATA POŽEGA-BRESTOVAC-REŠETARI-ČVOR NOVA GRADIŠKA NA A3

Temeljna pravna regulativa koja propisuje planiranje, izgradnju i održavanje javnih cesta u RH-oj su sljedeći pravni akti:

- Zakon o prostornom uređenju;
- Zakon o gradnji;
- Zakon o cestama;

- Zakon o sigurnosti prometa na cestama;
- Pravilnik o osnovnim uvjetima kojima javne ceste izvan naselja i njihovi elementi moraju udovoljavati sa stajališta sigurnosti prometa;
- Pravilnik o održavanju cesta;
- Pravilnik o prometnim znakovima, signalizaciji i opremi na cestama.

Zakonom o prostornom uređenju uređuje se sustav prostornog uređenja: ciljevi, načela i subjekti prostornog uređenja, praćenje stanja u prostoru i području prostornog uređenja, uvjeti planiranja prostora, donošenje Strategije prostornog razvoja RH, prostorni planovi uključujući njihovu izradu i postupak donošenja, provedba prostornih planova, uređenje građevinskog zemljišta, imovinski instituti uređenja građevinskog zemljišta i nadzor.*

Zakonom o gradnji uređuje se projektiranje, građenje, uporaba i održavanje građevina, te provedba upravnih i drugih postupaka s tim u vezi, radi osiguranja zaštite i uređenja prostora u skladu s propisima koji uređuju prostorno uređenje te osiguranja temeljnih zahtjeva za građevinu i drugih uvjeta propisanih za građevine.*

Zakonom o cestama uređuje se pravni status javnih cesta i nerazvrstanih cesta, način korištenja javnih cesta i nerazvrstanih cesta, razvrstavanje javnih cesta, planiranje građenja i održavanja javnih cesta, upravljanje javnim cestama, mjere za zaštitu javnih i nerazvrstanih cesta i prometa na njima, koncesije, financiranje i nadzor javnih cesta.*

Zakonom o sigurnosti prometa na cestama utvrđuju se temeljna načela međusobnih odnosa, ponašanje sudionika i drugih subjekata u prometu na cesti, osnovni uvjeti kojima moraju udovoljavati ceste glede sigurnosti prometa, pravila prometa na cestama, sustav prometnih znakova i znakova koje daju ovlaštene osobe, dužnosti u slučaju prometne nesreće, osposobljavanje kandidata za vozače, polaganje vozačkog ispita i uvjeti za stjecanje prava na upravljanje vozilima, vuča vozila, uređaji i oprema koje

---

* *Zakon o prostornom uređenju RH, Narodne novine, Službeni glasnik 153/13, 65/17, 114/18 i 39/19*

* *Zakon o gradnji RH, Narodne novine, Službeni glasnik 153/13, 20/17 i 39/19*

* *Zakon o cestama RH, Narodne novine, Službeni glasnik 84/11, 18/13, 22/13, 54/13, 148/13 i 92/14*

moraju imati vozila, dimenzije, ukupna masa i osovinsko opterećenje vozila te uvjeti kojima moraju udovoljavati vozila u prometu na cestama.*

Pravilnikom o osnovnim uvjetima kojima javne ceste izvan naselja i njihovi elementi moraju udovoljavati sa stajališta sigurnosti prometa propisuju se osnovni uvjeti kojima javne ceste izvan naselja i njihovi elementi moraju udovoljavati sa stajališta sigurnosti prometa.*

Pravilnikom o održavanju cesta uređuje se popis poslova redovitog i izvanrednog održavanja cesta, opseg pojedinih radova i rokovi izvođenja tih radova kojih su izvođenje dužne osigurati pravne osobe koje upravljaju javnim cestama.*

Pravilnikom o prometnim znakovima, signalizaciji i opremi na cestama se propisuju vrsta, značenje, oblik, boja, dimenzije i postavljanje prometnih znakova, signalizacije i opreme na cestama.*

Istraživana dionica dijelova državnih cesta D38 i D51 na relaciji Požega (raskrižje ulica Osječke i Kralja Zvonimira)-Brestovac-Rešetari-čvor na A3 Nova Gradiška duga je oko 35 kilometra.* Prema društveno gospodarskom značaju, kako je već navedeno, radi se o kategoriziranim državnim cestama (njihovim dijelovima) namijenjenim mješovitom prometu čija trasa prolazi kroz 13 naselja i dijelom između tih naselja.

Prosječan godišnji dnevni promet (PGDP) u 2019. godini bio je 1855 vozila i od 2013. godine ima tendenciju rasta, te tako promatrano prema veličini motornog prometa propisanih u kriterijima Pravilnika o osnovnim uvjetima kojima javne ceste izvan naselja i njihovi elementi moraju udovoljavati sa stajališta sigurnosti prometa, ubraja se u 4. razred cesta (pretposljednji) čija je veličina motornog prometa (PGDP) od 1000 do 3000 vozila. A prema kriteriju zadaće povezivanja iz istog pravilnika u 2. u kategoriju cesta čija je zadaća povezivanja županijskog s državnim prostorom i srednje duljine putovanja 20 do 50 kilometara.

---

* *Zakon o sigurnosti prometa na cestama RH-e, Narodne novine, Službeni glasnik 67/08, 48/10 - OUSRH, 74/11, 80/13, 158/13*

* *Pravilnik o osnovnim uvjetima kojima javne ceste izvan naselja i njihovi elementi moraju udovoljavati sa stajališta sigurnosti prometa RH-e, Narodne novine, Službeni glasnik 110/2001.*

* *Pravilnik o održavanju cesta RH-e, Narodne novine, Službeni glasnik 90/14.*

* *Pravilnik o prometnim znakovima, signalizaciji i opremi na cestama RH-e, Narodne novine, Službeni glasnik 33/2005.*

* *Googl maps*

U sljedećoj tablici su prikazani tehnički i drugi elementi istraživane ceste:

Tablica 4. Tehnički elementi i oprema ceste Požega-Rešetari-čvor NG na A3

<i>Minimalna i maksimalna nadmorska visina</i>	132 mm Rešetari 303 mm prijevodi Bunjevac i Baničevac	Trasa ceste prolazi ravničarskim i brežuljkastim terenima
<i>Trasa ceste</i>	Pravac u najvećem djelu, zavoji i dosta nepravilno izvedenih prijelaza s mjestima s lošom horizontalnom i vertikalnom preglednošću	Isto ima za rezultat nehomogen prometni tok
<i>Broj naselja kroz koja cesta prolazi</i>	13	
<i>Broj gradova</i>	1	Požega-bez obilaznice
<i>Broj prometnih traka</i>	2	Po jedna za svaki smjer
<i>Biciklističke staze</i>	Nema*	
<i>Pješake staze – nogostupi</i>	U dijelu naselja*	
<i>Rasvjeta ceste</i>	U dijelu naselja	Dobrom rasvjetom na duljim dijelovima ceste smanjuje se broj nesreća za 30 do 35%*
<i>Broj raskrižja-priključaka</i>	54	Svi u istoj razini-Na cestama ovakve važnosti potrebno je najvažnija križanja izvesti u dvije razine ili s kružnim tokom prometa, a ako to nije moguće dobrom regulacijom i preglednošću*
<i>Broj prilaza</i>	Više od 50	
<i>Raskrižja s kružnim tokom</i>	2	Požega, ulica Zagrebačka Rešetari, prije naplatnih kućica
<i>Raskrižja na kojima se upravlja prometnim svjetlima</i>	4	Požega, Osječka-K. Zvonimira Požega, Zrinska-Bana Jelačića Požega, P. Radića-Zrinska Rešetari
<i>Broj cestovno željezničkih prijelaza</i>	2	Rešetari Požega Zrinska
<i>Od toga u dvije razine</i>	1	Rešetari
<i>Od toga osiguran polubranicima</i>	1	Požega Zrinska
<i>Broj evidentiranih opasnih mjesta</i>	1	Oblakovac-uspješno sanirano

* Na cestama za mješoviti promet biciklisti sudjeluju u dosta nesreća ili uzrokuju rizike, te je potrebno predvidjeti-izgraditi biciklističke staze – Cerovac, V.: Tehnika i sigurnost prometa, FPZ, Zagreb, 2001

* Ibid.

* Ibid.

* Ibid.

<i>Širina kolnika</i>	Različita od 6 do 12 metara	Najveći udjel s najmanjom širinom – S povećanjem širine kolnika broj nesreća opada*
<i>Stanje kolnika</i>	Djelomično povremeno saniran, djelom kolotrazi, prstenaste pukotine, ulegnuća – izgradnja donjeg postroja prije 40-godina	-Najgore stanje na prijevodu Bunjevac kod Rešetara -Velik broj nesreća se događa zbog smanjenog koeficijenta trenja, na zavojima*
<i>Banikne</i>	Većim dijelom uz cestu, Na dijelovima neuređena i neadekvatna bez jasne i vidljive granice cestovnog pojasa	0,6-više od 2 metra
<i>Smjerkazni stupići i kilometarske oznake</i>	DA	
<i>Srjegobrana</i>	0	
<i>Zvukobrana</i>	0	
<i>Putni jarci</i>	DA	Djelom neadekvatnog volumena, posebice kod većih oborina
<i>Mostova</i>	8	
<i>Ograničenja brzine</i>	Na dijelovima: 40 km/h, 50 km/h, 70 km/h i 90 km/h	
<i>Video ili foto nadzor ili upravljanje prometom</i>	1 stacionarni uređaj za nadzor brzine	
<i>Prometni znakovi</i>	Postoje	Manje neusklađenosti
<i>Bočne zapreke</i>	Postoje	Drveće, reklamne table, uski mostovi
<i>Zaštitne ograde</i>	Postavljene na dijelu ugroženih dionica	Ima mjesta s potrebom za postavljanje
<i>Benzinske postaje</i>	Ne postoje	
<i>Terminali, veća parkirališta uređena za logistička vozila</i>	Ne postoje	
<i>Nadležna uprava</i>	Hrvatske ceste	
<i>Incidentni čimbenici</i>	Česti tragovi blata (polj.vozila), ulja, rasipanja tereta, padovi stabala, grana, klizanje tla	
<i>Zimski uvjeti</i>	Zastoji na prijevodima Baničevac i Bunjevac-posebice teretnih vozila kod nastupanja zimskih uvjeta	
<i>Nadzor prometa</i>	Djelatnici HC Djelatnici PP Požega	

* Ibid.

* Ibid.

5. TESTIRANJE SIGURNOSTI CESTOVNOG PROMETA TEORIJSKIM MODELOM ZA USPOREDBU STANJA PROMETNE SIGURNOSTI

Promatrano statistički prema broju i posljedicama prometnih nesreća, prostor Požeško-slavonske županije, bilježi relativno dobre pokazatelje, odnosno ova županija nalazi se pri samom vrhu državne ljestvice, što je rezultat i malog broja stanovnika (stanovnici ove županije čine 1.3% svih stanovnika Hrvatske), ali i činjenice da ova županija nema izgrađenih autocesta niti brzih cesta koje prolaze njenim područjem. Istovremeno, pokazatelji na 100 000 stanovnika, prema pokazateljima iz 2018. godine, za ovu županiju su sljedeći:

- broj poginulih na 100 000 stanovnika 5,7
- broj ozlijeđenih na 100 000 stanovnika 313,3
- broj nesreća s nastradalim osobama na 100 000 vozača 325,5
- broj poginulih na 100 000 vozača 8,1
- broj ozlijeđenih na 1000 000 vozača 440,8
- broj nesreća s nastradalim na 100 000 motornih vozila 401,4
- broj poginulih osoba na 100 000 motornih vozila 10
- broj ozlijeđenih osoba na 100 000 motornih vozila 543,5.

I prema ovim relevantnim pokazateljima, prostor ove županije je jedan od najsigurnijih prostora u RH što se tiče stanja sigurnosti cestovnog prometa, što predstavlja dobar preduvjet za razvoj gospodarstva i uspješno provođenje logističkih aktivnosti.

No, osim statističkog modela koji nam ukazuje na pojavnost, vrste, posljedice i druge pokazatelje o evidentiranim prometnim nesrećama u prethodnom periodu, (na temelju kojih podataka je moguće ukoliko su nesreće iste vrste, približnih posljedica, prethode im iste pogreške, na istim relacijama i vremenima), predviđati buduće događaje, za provjeru ugroženosti u cestovnom prometu na određenom području ili zemlji, moguće je koristiti i Teorijski model za usporedbu stanja prometne sigurnosti. (Rotim, Ivaković, 1996)

Za izračunavanje teorijskog broja nezgoda s poginulim N_{t-pog} prema broju motornih vozila N_{rv} i broju stanovnika B_{rs} koristi se sljedeći izraz:

$$N_{t-pog} = 10^{-4} \cdot N_{rv}^{\frac{1}{3}} \cdot B_{rs}^{\frac{2}{3}}$$

Požeško-slavonska županija:

Registrirani broj vozila(N_{rv}): 40 108

Broj stanovnika(B_{rs}): 69 583

$$N_{t-pog} = 10^{-4} \cdot N_{rv}^{\frac{1}{3}} \cdot B_{rs}^{\frac{2}{3}}$$

$$N_{t-pog} = 10^{-4} \cdot 40\,108 \cdot 69\,583$$

$$N_{t-pog} = 5.79 \sim 6$$

Osječko-baranjska županija:

Registrirani broj vozila(N_{rv}): 121 764

Broj stanovnika(B_{rs}): 283 035

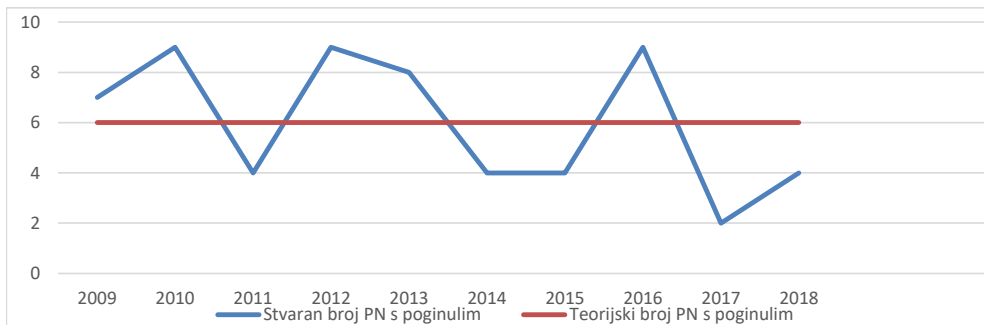
$$N_{t-pog} = 10^{-4} \cdot N_{rv}^{\frac{1}{3}} \cdot B_{rs}^{\frac{2}{3}}$$

$$N_{t-pog} = 10^{-4} \cdot 121\,764 \cdot 283\,035$$

$$N_{t-pog} = 21.36 \sim 21$$

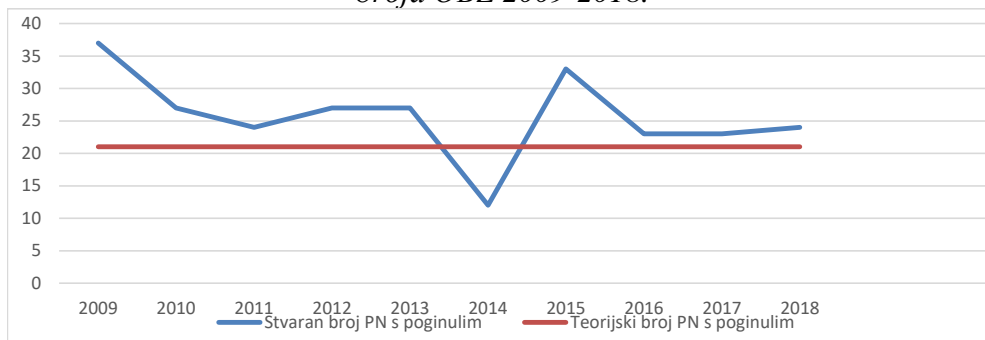
Na taj način dobiveni su pokazatelji koji ukazuju kakav je godišnji porast, odnosno pad broja nezgoda s poginulim što je prikazano u sljedeća dva grafikona:

Grafikon 2. Usporedni broj teorijskog broja PN s poginulim i stvarnog broja PSŽ 2009-2018.

Izrada: autori prema podacima Biltena za sigurnost cestovnog prometa i teorijskog broja dobivenog izračunom

Grafikon 3. Usporedni broj Teorijskog broja PN s poginulim i stvarnog broja OBŽ 2009-2018.

Izrada: autori prema podacima Biltena za sigurnost cestovnog prometa i teorijskog broja dobivenog izračunom

Iz izračuna teorijskog broja i usporedbe sa stvarnim brojem prometnih nesreća s poginulim osobama na području PSŽ u prethodnih deset godina, razvidno je da je stvaran broj nesreća s poginulim u 5 godina ili 50% promatranog perioda bio iznad teorijskog broja, dok je u slučaju Osječko-baranjske županije stvaran broj nesreća s poginulim u 90% promatranog perioda bio iznad teorijskog broja.

Navedeno dovodi do dva zaključka:

- a) Na području PSŽ u 50% promatranog perioda ostvareno je povoljnije stanje sigurnosti cestovnog prometa u pogledu stvarnog broja prometnih nesreća s poginulim od područja Osječko-baranjske županije gdje je u 90% promatranog perioda stvaran broj nesreća s poginulim bio veći od teorijskog broja.
- b) S porastom broja stanovnika i broja motornih vozila, što je slučaj s Osječko-baranjskom županijom u odnosu na PSŽ, raste i broj konfliktnih točaka i rizika koji mogu dovesti do prometnih nesreća s poginulim, odnosno stvaran broj nesreća u odnosu na teorijski raste s porastom broja stanovnika i broja vozila.

6. SWOT ANALIZA DIONICE POŽEGA-BRESTOVAC-REŠETARI-ČVOR NOVA GRADIŠKA NA A3

Nakon istraživanja na dionici Požega-Brestovac-Rešetari-čvor Nova Gradiška na A3 izrađena je SWOT analiza koja je brza, jasna i učinkovita metoda kojom se analiziraju čimbenici koji određuju snagu predmeta analize, slabosti, neiskorištene prilike i moguće prijetnje odnosno potencijalne opasnosti.

SNAGE	SLABOSTI
<ul style="list-style-type: none"> -Dionica koja u pravcu Zagreba prirodno vodi sjeverozapadno i najkraćim putem -Dionica s uređenom vlasničkom i projektnom te građevinskom dokumentacijom -Dionica poznata korisnicima i logističkim djelatnicima -Dionica linijskog prijevoza putnika kombinirana s međuopćinskim i općinskim prometom, te prijevozom učenika i djelatnika -Dobra propusna moć s obzirom na PGDP -Prometnica za mješoviti promet -Sanirano opasno mjesto Oblakovac -Uspješno poslovanje logističkih distributera primjerice „Coca-cola“ - skladište za cijelu Slavoniju -Uspješno poslovanje tvrtke APP, sada u sastavu Arriva, jedan od značajnih prijevoznika putnika u zemlji i okruženju 	<ul style="list-style-type: none"> -Sporo provođenje razvojnih planova* -Neadekvatna izgrađenost za privlačenje većih prometnih i logističkih tokova i izbjegavanje zadovoljavanja vlastitih potreba, već proširenje aktivnosti, -Ne harmoniziran prometni tok, česte oscilacije iz ravnih dijelova u zavoje sa smanjenjem, odnosno povećanjem brzine. -Neizgrađenost nogostupa i biciklističkih staza na većini dionica kroz naselja -Nepostojanje prometnih trakova za spora vozila -Prijevoji na brdu Bunjevac i kod mjesta Banićevac, posebno u zimskim uvjetima -Višestruki, nepravilni i nepregledni zavoji nakon pravca -Prometne nesreće teretnih vozila -Prometne nesreće s poginulim osobama
PRILIKE	PRIJETNJE
<ul style="list-style-type: none"> -Zadržavanje ovog prometnog rješenja - pravca uz odgovarajuće rekonstrukcije zadržat će se povoljan utjecaj na naselja kojima prolazi i zaustaviti iseljavanje -Mogućnost rekonstrukcije kritičnih dionica, proširenjem kolnika (na gotovo 70% dionice), izgradnjom dodatnih traka, nogostupa, uređenjem preglednosti, -Europski i državni razvojni fondovi za spajanje neurbanih područja na autoceste, 	<ul style="list-style-type: none"> -Neadekvatna gospodarska i porezna politika u Republici Hrvatskoj (neuvažavanje slabije razvijenih regija)* -Prometna izoliranost* -Neadekvatna koordinacija lokalne i državne uprave -Nedovoljna razina sigurnosti na pojedinim dijelovima, a time i razina usluge ukupno -Sve manji broj stanovnika na području

* Županijska razvojna strategija Požeško-slavonske županije za razdoblje 2016.-2020. SWOT analiza

* Ibid.

* Ibid.

<ul style="list-style-type: none"> -Ulazni trend ruralnog turizma i atraktivnost parka prirode Papuk, -Otvaranje uslužno-turističkih sadržaja (trenutno na ovoj cesti nema benzinske postaje), -Planirana sanacija 3,4 kilometra kroz grad Požegu, te nastavak takvih sanacija po cijeloj dionici, -Cesta od izuzetne važnosti za gospodarski i svekoliki razvoj i opstanak, -Korištenje sredstava Nacionalnog programa sigurnosti cestovnog prometa za rješavanje kritičnih – rizičnih točaka, -Manji troškovi održavanja i rekonstrukcije, od troškova izgradnje nove prometnice. 	<p>Požeštine</p> <p>-S obzirom na nizak PGDP, svrstavanje u niže kategorije cesta u budućem vrednovanju</p>
---	---

Izrada: autori prema podacima istraživanja

7. NEKI OD PRIJEDLOGA ZA POBOLJŠANJE STANJA NA ISTRAŽIVANOJ DIONICI

Temeljem provedenog istraživanja, s ciljem poboljšanja stanja postojeće dionice i time podizanja razine usluge, sigurnosti može se trenutno predložiti:

Tablica 6. Prijedlog zahvata na prometnoj infrastrukturi s ciljem bolje prometne povezanosti Požeštine i podizanja razine usluge

R.B.	OPIS	VRSTA CESTE	NAPOMENA	PRIORITET
1.	Državna cesta D-51, raskrižje Rešetari-200 metara u smjeru sjevera (Požege): sanacija donjeg postroja i ulegnuća kolnika u dužini od 200 metara	D	Glavna poveznica s autocestom	I
2.	Državna cesta D-51, uspon na brdo Bunjevac kod Rešetara iz smjera Požege: sanacija donjeg postroja i ulegnuća kolnika u dužini od 300 metara, povećanje radijusa ulaznog zavoja, poboljšanje horizontalne preglednosti i popravak (produženje postojeće trake za spora vozila).	D	Glavna poveznica s autocestom	I
3.	Državna cesta D-51, dionica od skretanja za Cernik, do ulaska u mjesto Baćin Dol, dužine 1,8 km: proširenje kolnika za ukupno 1 metar, prema mogućnostima koje to dopuštaju, obostrano po 0,50 metara ili na jednoj strani 1 metar, obnova kolničkog zastora i uređenje pokosa i horizontalne preglednosti prije križanja iz smjera Požege.	D	Glavna poveznica s autocestom	III
4.	D-51, dionica kroz mjesto Baćin Dol, dužine oko 1,1 km: proširenje kolnika za ukupno 1	D	Glavna poveznica s	II

	metar, obnova kolničkog zastora		autocestom	
5.	D-51, zavoj kod skretanja za Podvrško: nepravilan i nesiguran zavoj s malim radijusom zamijeniti novom - izduženom trasom duljine 200-metara, a postojeću cestu iskoristiti za ulazno – izlazne priključke za mjesto Podvrško	D	Glavna poveznica s autocestom	I
6.	D-51, od skretanja za Podvrško do ulaska u mjesto Banićevac, dužine oko 3,3 km: proširenje kolnika za 1 metar (uz kolnik su poljoprivredne površine) i ispravljanje radijusa zavoja	D	Glavna poveznica s autocestom	III
7.	D-51, prijevoj u mjestu Banićevac i dionice prije njega u ukupnoj dužini od 700 metara: proširenje kolnika i horizontalne te vertikalne preglednosti, izgradnja prometnih traka za spora vozila	D	Glavna poveznica s autocestom	I
8.	D-51, dionica od mjesta Banićevac do kraja mjesta Oblakovac, te prolaz kroz mjesta Ivandol, Gučani i Zakorenje: proširenje kolnika za 1 metar, obnova kolničkog zastora, izgradnja nogostupa u mjestima Gučani, Ivandol i Busnovi.	D	Glavna poveznica s autocestom	II
9.	D-51, zavoji na ulasku u mjesto Ivandol iz smjera Požege, zavoji na ulasku u mjesto Gučani iz oba smjera, zavoji u mjestu Završje, proširenje kolnika, povećanje radijusa zavoja – ispravljanje trase.	D	Glavna poveznica s autocestom	II
10.	D-51, zavoj i prijevoj na ulasku u mjesto Zakorenje iz smjera Požege: ispravljanje radijusa zavoja, osiguranje horizontalne i vertikalne preglednosti	D	Glavna poveznica s autocestom	I
11.	D-51, dionica od izlaska iz mjesta Zakorenje do ulaska u mjesto Brestovac dužine oko 2,8 km: proširenje kolnika za 1 metar (poljoprivredne površine uz kolnik), izvedba putnih kanala primjerenih potrebama.	D	Glavna poveznica s autocestom	II
12.	D-38, križanje u mjestu Brestovac za Pakrac: poboljšanje prometnog rješenja bolje preglednosti za vozila iz smjera Pakraca, izgradnja prometne trake za lijeve skretače.	D	Glavna poveznica s autocestom	III
13.	D-38, dionica kroz mjesta Novo Selo, Završje, Nurkovac i Brestovac dužine oko 4,3 km: proširenje kolnika i obnova kolničkog zastora.	D	Glavna poveznica s autocestom	II
14.	D-38, dionica kroz mjesta Nurkovac i Završje: izgradnja nogostupa.	D	Glavna poveznica s autocestom	I
15.	D-38, zavoj i most u N. Selu, ispravljanje radijusa, proširenje kolnika, uređenje križanja državne ceste s ulicom u mjestu	D	Glavna poveznica s autocestom	I
16.	D-38, dionica od kružnog toka u ulici Zagrebačkoj do križanja ulica Osječke i Kralja Zvonimira u Požegi, sanacija i rekonstrukcija po pripremljenom projektu.	D	Glavna poveznica s autocestom	I

8. ZAKLJUČAK

Iz istraživanja je vidljivo da je ovaj prometni cestovni pravac logičan i najvažniji spoj Požeštine, sa najbližim važnim cestovnim pravcem a to je autocesta A3, odnosno paneuropski koridor X. Analizom podataka Hrvatskih cesta dobivenih brojenjem prometa vidljivo je da se radi o prometnici na kojoj i u slučaju PGDP i PLDP se ne evidentira velik protok vozila, što je svrstava u četvrtu pretposljednju skupinu zakonske podjele cesta prema PGDP, a prema odredbama pravilnika, cesta je to svrstana u drugu kategoriju prema zadaći povezivanja jer povezuje županijski sa državnim prostorom, odnosno ostalim županijama. Prema HCM tehnologiji i ocjeni nakon provedenih izračuna vidljivo je da se u slučaju ove prometnice radi o visokoj razini usluge s obzirom na praktično nepostojanje slijeđenja, odnosno vožnje u kolonama ili zastoja. Isto tako, promatrajući sigurnost na cjelokupnom prostoru Požeštine, tako i na ovoj dionici, vidljivo je da se ono može smatrati povoljnim, budući je prostor Požeštine jedno od najsigurnijih područja na čitavom području Hrvatske. Najslabije „karike“ ove dionice, kao i većine na području Požeštine su nehomogena dionica, bez prijelaznica, s ostrim zavojima, prijevojima, prolazima kroz naselja sa mješovitim prometom, bezbroj priključaka sa poljoprivrednih površina, oštećenja kolnika, nepostojanja trakova za spora vozila i pretjecanje itd., što je čini slabije kvalitetnom u odnosu na klasične brze ceste koje spajaju središta Županija sa autocestama ili važnijim cestama u okruženju. Rezultat je to najvjerojatnije činjenice da je postojeća cesta nastala praktički presvlačenjem postojećih makadamskih cesta suvremenim kolničkim zastorom 70-godina prošlog stoljeća, i to na postojeće ulice u naselju i njihovim spajanjem na tom pravcu, bez kvalitetnog projektiranja i trasiranja. Sagledavajući pitanje izgradnje nove suvremene (i skupe) brze ceste sa tunelom kroz Požešku goru ili obnove ove postojeće u pogledu osuvremenjivanja i usklađivanja s postojećim zakonskim odredbama i preporukama, autori su s obzirom na brojenje prometa, HCM metodologiju, sigurnost prometa na postojećoj dionici mišljenja da je drugo rješenje s gledište ekonomike prometa prihvatljivije i realnije, ali i kratkoročno izvedivije.

Tu tezu potvrđuje i činjenica da su 70-godina prošlog stoljeća 100.000 stanovnika (gotovo 40 tisuća više nego danas) s brojnim izvoznicima

(Zvečevo, Plamen, Sloga), opsluživale postojeće ceste sa kud i kamo lošijim vozilima i stanjem cesta nego danas.

Analizirajući i uspoređujući rezultat istraživanja u pogledu utjecaja prometa na gospodarstvo čiji se utjecaj može iskazati na tri načina:

- promet se sa svojim pozitivnim djelovanjem pojavljuje kao akcelerator gospodarstva jer tada ubrzava njegov rast; (Ovdje svakako valja imati na umu da je taj razvoj u ovom slučaju zavisao od niza čimbenika, primjerice otvaranjem rudnika na pojedinoj lokaciji bogatom rudom, otvaranje ceste ili pruge otvorit će niz mogućnosti trgovine ili ugostiteljstva i time generirati rast, što neminovno ne znači da će izgradnjom ceste ili pruge visoke razine usluge neko područje zabilježiti intenzivan gospodarski rast);
- zatim, svojim negativnim djelovanjem, kada zbog zaostajanja u razvoju, u odnosu na ostalo gospodarstvo, koči daljnji gospodarski rast; (Ovdje moramo istaći da su to uistinu u današnjim uvjetima sve rjeđi slučajevi) i
- i neutralnim djelovanjem, kada se međusobni odnosi rasta prometa i gospodarstva blagovremeno usklađuju, možemo zaključiti da u slučaju Požeštine radi o trećem slučaju, odnosno neutralnom djelovanju i blagovremenom usklađivanju prometa i gospodarstva.

9. LITERATURA

1. Cerovac, V., (2001). Tehnika i sigurnost prometa, Fakultet prometnih znanosti, Zagreb.
2. Hrvatske ceste, brojenje prometa <https://hrvatskeceste.hr/hr/stranice/promet-i-sigurnost/dokumenti/14-brojenje-prometa>.
3. Lipovac, K., (2008). Bezbednost saobraćaja, Beograd.
4. Matijević, G., (2020). Prometna povezanost i sigurnost cestovnog prometa kao čimbenici gospodarskog razvoja Požeštine, Banja Luka.
5. Matijević, G., Opačak, A., Matijević M., (2021). Pojedina sigurnosno ugrožavajuća opasna mjesta na državnim cestama D-38 i D-51 u Požeško-slavonskoj županiji i ocjena njihove usklađenosti sa pravnim normama, Zaštita i sigurnost, Sarajevo.
6. Narodne novine, Službeni glasnik RH 110/01.
7. Transportation Research Board.: Highway Capacity Manual. Fifth Edition, TRB, National Research Council, Washington, D. C., (2010).
8. Palić, N., Peulić, V., Matijević, G., (2019). Mjere za uspostavljanje sigurnije urbane mobilnosti, Društvena i tehnička istraživanja, Kiseljak.
9. Palić, N., Peulić, V., Matijević, G., (2019). Značaj, pravni okviri i stanje sigurnosti prijevoza putnika autobusima na području požeško-slavonske županije, Društvena i tehnička istraživanja, Kiseljak.
10. Peulić, V., Matijević, G., Palić, N., (2019). Demografski pokazatelji, zaposlenost- nezaposlenost i vrednovanje rada prije i nakon ulaska u eu na primjeru požeško-slavonske županije, Društvena i tehnička istraživanja, Kiseljak.
11. Pravilnik o osnovnim uvjetima kojima javne ceste izvan naselja i njihovi elementi moraju udovoljavati sa stajališta sigurnosti prometa RH-e, Narodne novine, Službeni glasnik 110/2001.
12. Pravilnik o održavanju cesta RH-e, Narodne novine, Službeni glasnik 90/14.
13. Pravilnik o prometnim znakovima, signalizaciji i opremi na cestama RH-e, Narodne novine, Službeni glasnik 33/2005.

14. Rotim, F., Ivaković Č., (1996). Zaštita u prometnom procesu, Fakultet prometnih znanosti Zagreb.
15. Zakon o prostornom uređenju RH, Narodne novine, Službeni glasnik 153/13, 65/17, 114/18 i 39/19.
16. Zakon o gradnji RH, Narodne novine, Službeni glasnik 153/13, 20/17 i 39/19.
17. Zakon o cestama RH, Narodne novine, Službeni glasnik 84/11, 18/13, 22/13, 54/13, 148/13 i 92/14.
18. Zakon o sigurnosti prometa na cestama RH-e, Narodne novine, Službeni glasnik 67/08, 48/10 OUSRH, 74/11, 80/13, 158/13.
19. Županijska razvojna strategija Požeško-slavonske županije za razdoblje 2016.-2020.

**ODGOVORNOST POSLODAVCA PREMA PRAVNOJ REGULATIVI U
REPUBLICI SRBIJI I BOSNI I HERCEGOVINI I EKONOMSKE
IMPLIKACIJE NEBEZBEDNOG RADNOG OKRUŽENJA**

**EMPLOYER'S RESPONSIBILITY TOWARDS LEGAL REGULATIONS IN THE
REPUBLIC OF SERBIA AND BOSNIA AND HERZEGOVINA AND ECONOMIC
IMPLICATIONS OF AN UNSAFE WORKING ENVIRONMENT**

Pregledni znanstveni članak

Doc. dr. Miliša Todorović*

Selma Hadžić*

Želimir Idrizović*

Sažetak

Zakonska i podzakonska akta predstavljaju okvir prava, obaveza i odgovornosti poslodavaca i radnika. Da li postoji jasna svest o ceni koštanja nebezbednog radnog okruženja i kako kroz stvaranje bezbednog radnog okruženja možemo povećati poslovne kompetencije organizacije? U radu ćemo prikazati pravni okvir kada govorimo o odgovornosti poslodavaca Federacije BiH i Republike Srbije. Cilj rada je da prikaže šta sve predstavlja troškove posledica povreda na radu i kako troškovi povreda na radu mogu da utiču na ekonomske pokazatelje organizacija - ekonomičnost, produktivnost i rentabilnost. Polaznu hipotezu istraživanja predstavlja stav da su jasno definisana prava, obaveze i odgovornosti osnov za bezbedno okruženje koje se reflektuje kroz povećanje ekonomskih kompetencija organizacije. Rezultati pokazuju da troškovi u vezi povreda na radu utiču na ekonomske pokazatelje organizacija.

Ključne reči: poslodavac, odgovornost, bezbedno okruženje za rad, povreda na radu

---

* Visoka škola „CEPS“ Centar za poslovne studije, Kiseljak, Bosna i Hercegovina, e-mail: todorovic.logos@gmail.com; milisa.todorovic@ceps.edu.ba

* E-mail: selmaha2010@gmail.com

*Profesionalna Vatrogasna jedinica Kantona Sarajevo, Bosna i Hercegovina., e-mail: zelimir.idrizovic@hotmail.com

Abstract

Legal and sub-legal acts constitute a framework of rights, obligations and responsibilities of employers and workers. Is there a clear awareness of the cost price of unsafe work environment and how through the creation of a secure working environment we can increase business competence of the organization? In this paper, we will show a legal framework when we talk about the responsibility of employers in the Federation of BiH and the Republic of Serbia. The aim of this paper is to show what represents the costs of result of occupational injuries and how that cost may affect the economic indicators of organizations - cost-effectiveness, productivity and profitability. The starting hypothesis of the research presents the view that clearly defined rights, obligations and responsibilities are the basis for a safe environment that is reflected in the increase of economic competence of the organization. The results show that the costs related to occupational injuries are affecting the economic indicators of the organization.

Key words: employer, responsibility, safe working environment, occupational injury.

1. UVOD

U vremenu brzih promena, koje su postale osnovna karakteristika okruženja većine nacionalnih ekonomija i organizacija koje u njima egzistiraju, sve je teže pratiti dinamiku i intenzitet tih promena. Organizacije u današnjem vremenu treba da „trče“ da bi ostale u mestu i da njihove kompetencije ne bi protokom vremena postojale lošije. Svaka organizacija u većoj ili manjoj meri ima odgovarajuće resurse kojim pokušava da upravlja promena i izazovima iz spoljnog i unutrašnjeg okruženja. Unutrašnji faktori su brojni i polaze od: unutrašnje organizacije, podele rada, motivacije za rad, edukacije radnika i sl. Sa druge strane, upravljanje eksternim faktorima, koji karakterišu ambijent u kome svaka organizacija egzistira, je složena aktivnost i većina organizacija nije u stanju da u većoj meri utiče na ove faktore. Reč je o faktorima koji zavise od makroekonomske situacije i pokazatelja koji karakterišu svaku nacionalnu ekonomiju (stopa rasta BDP-a, deficit u spoljnotrgovinskom poslovanju,

primena određenih sporazuma i pravila na međunarodnom nivou, itd.). Svi navedeni faktori u većoj ili manjoj meri stvaraju određene preduslove za stvaranje okruženja u kome radnici mogu da na siguran i bezbedan način izvršavaju svoje radne aktivnosti (Živković, Todorović, 2014). Jasno je da sa stanovišta troškova u svakoj organizaciji postoje fiksni i varijabilni troškovi. Na fiksne troškove, organizacije mogu teže uticati, i oni su u najvećoj meri povezani sa stepenom aktivnosti organizacije i stepenom iskorišćenosti svih raspoloživih kapaciteta. Varijabilni troškovi su predmet proučavanja i kroz njihovo aktivno upravljanje dolazimo do stvaranja boljih uslova za rad i povećavanja produktivnosti rada u organizacijama. Jedan značajan deo troškova svake organizacije se odnosi i na troškove povreda na radu. Jasno je da organizacije koje se bave visokorizičnim delatnostima imaju veće troškove po ovom osnovu nego organizacije čiji radnici su po prirodi svog posla izloženi manjim i manje rizičnim poslovima. Međutim, troškovi povreda na radu su izuzetno visoki i zbog njihove prirode jedan značajan deo rukovodilaca nije svestan njihove visine. Prema istraživanjima Međunarodne organizacije rada (MOR), utvrđeno je da na jednu novčanu jedinicu, koju možemo izmeriti kao direktnu posledicu povrede na radu, dolaze još 4 novčane jedinice koje ne možemo na jednostavan način izmeriti i izraziti u novčanim jedinicama (Todorović, Živković, 2010). Osnovni problem sa kojim se suočava većina istraživača koja želi da se bavi utvrđivanjem troškova koji nastaju kao sastavni deo povreda na radu jeste nedostataka validnih podataka koji bi mogli da budu merljivi i uporedivi. Pri tome, u ovom radu se uopšte nećemo baviti dilemama da li se sve povrede na radu prijave, evidentiraju. Evidentno je da bi polazna osnova za utvrđivanje cene koštanja povrede na radu trebao biti izgubljeni radni dan. Od koje institucije možemo da dobijemo tu vrstu podataka? Nažalost, veliki broj poslodavaca uopšte ne vodi preciznu evidenciju o broju izgubljenih radnih dana zbog teških povreda na radu a o lakim povredama da ne govorimo. Zakonskim aktima iz oblasti zaštite na radu, kako u Federaciji BiH tako i u Republici Srbiji, definisana je obaveza poslodavca da vodi određene evidencije iz oblasti zaštite na radu, ali ne i o izgubljenim radnim danima. Pored poslodavaca, i na nivou države, ne postoje institucije koje se na odgovarajući način bave tim podacima. Ono do čega se može doći na nivou obe države jeste broj povreda na radu, lakih, teških i smrtnih ali broj izgubljenih radnih dana zbog tih povreda teško možemo bilo gde dobiti. Kako onda možemo da govorimo o troškovima povreda na radu ukoliko ne postoje relevantni podaci o

broju izgubljenih radnih dana? Sve to ukazuje na potrebu da se u kontinuitetu prikupljaju podaci o broju izgubljenih radnih dana. Na osnovu evidentiranih izgubljenih radnih dana ćemo za početak imati jasniju sliku o direktnim troškovima koji nastaju kao sastavni deo povreda na radu. Na inženjerima zaštite na radu je ozbiljan zadatak u prikupljanju i prezentovanju podataka, kako poslodavcima tako i široj populaciji. Tek na osnovu tih podataka poslodavci će imati jasnu svest o veličini troškova povreda na radu i na koji način ti troškovi utiču na ekonomičnost, produktivnost i rentabilnost njihovih organizacija. I tek tada će poslodavci postati svesni da ulaganje u zaštitu na radu jeste ulaganje a ne trošak.

2. METODOLOGIJA

U izradi rada korištena je deskriptivna metoda proučavanja dostupne domaće i međunarodne literature. U radu ćemo radi jasnijeg sagledavanja predmeta istraživanja definisati neke od osnovnih pojmova troškova koji nastaju kao sastavni deo povreda na radu, ekonomskih principa kao što su ekonomičnost, produktivnost i rentabilnost.

3. ODGOVORNOST POSLODAVCA ZA STVARANJE BEZBEDNOG OKRUŽENJA ZA RAD U REPUBLICI SRBIJI

Pitanje odgovornosti poslodavca možemo posmatrati kroz prizmu njegove organizacione kulture i obaveza koje proizilaze iz odgovarajućih zakonskih rešenja. Većita dilema i pitanje, kako uticati na način razmišljanja i ponašanja svakog radnika, muči veliku većinu poslodavaca u svim organizacijama. Šta je to što opredeljuje da ponašanje određenog pojedinca bude takvo i na koji način se može uticati da se to ponašanje menja? Odgovor na postavljenu dilemu nije lak niti jednostavan. Prvi korak koji se svakako mora napraviti polazi od potrebe da se utvrdi trenutno stanje. Utvrđivanje trenutnog stanja zahteva šire sagledavanje poslovnog i kulturološkog ambijenta.

Kada govorimo o poslovnom ambijentu mislimo na delatnost kojom se organizacija bavi. Mišljenja smo da organizacije koje svoju poslovnu aktivnost obavljaju u različitim privrednim delatnostima na različit način percipiraju same sebe, rizike svog poslovanja kao i okruženje u kome egzistiraju. Poslovni ambijent čini i stepen razvoja društva u okviru koga određena organizacija

obavlja svoju poslovnu aktivnost. Step en razvoja same organizacije, kvalifikaciona struktura, tehnologija rada kao i ostali individualni faktori u velikoj meri mogu opredeliti način ponašanja svakog pojedinca unutar organizacije (Živković, Todorović, Markič, 2012). Poslovni ambijent u velikoj meri generišu same organizacije i uticaj svakog pojedinca na trenutno stanje nije lako vidljiv. Taj uticaj se odvija postepeno i može da u velikoj meri unapredi položaj i razvoj organizacije ali istovremeno može i da svaku organizaciju uvede u ozbiljne probleme. Na taj način postepeno dolazimo do tog individualnog doprinosa svakog pojedinca kao veoma važne karike unutar svake organizacije. Razvijanje njegove samosvesti da on predstavlja značajan faktor određenog radnog procesa i da se od njega zahteva da se i sam uključi sa određenim predlozima i sugestijama je dugoročno posmatrano najbolji preduslov za stvaranje bezbednog okruženja za rad. Organizaciona kultura postoje predmet istraživanja, kako teoretičara tako i praktičara, nakon japanskog buma na međunarodnim tržištima jer se razvija svest o njenom značaju i uticaju (Živković, 2008)

Svaka organizacija teži ka stvaranju određene organizacione strukture koja će joj omogućiti da adekvatno reaguje na sve promene u svojoj okolini. Osnovni sistem vrednosti u neku organizaciju donosi osnivač (Ristić, 2010). Preko rukovodioca određenih organizacionih jedinica te vrednosti se postepeno prenose na ostale članove organizacije. Proces prenošenja određenog sistema vrednosti je veoma kompleksno pitanje i zahteva određeno vreme i aktivno upravljanje tim procesom. Rukovodilac određene organizacije ili njenog dela je neko ko ima na raspolaganju sve resurse pomoću kojih može da utiče na formiranje određene organizacione kulture u nekoj organizaciji. Pitanje resursa, načina njihove primene (afirmativne i represivne metode za „stimulisanje“ u prihvatanju definisanih ciljeva) u velikoj meri određuju vreme prihvatanja proklamovanih vrednosti. Prvi korak u definisanju ciljnih vrednosti neke organizacione kulture podrazumeva jasnu analizu postojećeg stanja. Rukovodioci ne mogu da imaju velike ambicije i postavljaju neostvarljive ciljeve, pogotovo u kratkom roku, pred članove svojih organizacija, bez sagledavanja trenutnog stanja. Ponašanje rukovodioca na značajan način utiče i na ponašanje samih članova organizacije. Lideri oblikuju kulturu neke organizacija ali i kultura neke organizacije oblikuje lidera (Todorović, Živković, Spremo, 2014). Polazeći od činjenice da se u praksi termini zaštita na radu i

bezbednost i zdravlje na radu često mešaju, na početku ćemo izvršiti njihovo pojmovno razgraničenje.

Zaštitu na radu možemo definisati kao skup tehničkih, zdravstvenih, pravnih, psiholoških, pedagoških i drugih delatnosti i mera pomoću kojih se identifikuju opasnosti i štetnosti i definišu mere koje treba da onemoguće ili smanje mogućnost dešavanja povrede na radu. Kao što vidimo, akcent se stavlja na stvaranju radnih uslova u kojima se onemogućuje ili smanjuje mogućnost dešavanja povrede na radu. Sa druge strane, prema Zakonu o bezbednosti i zdravlju na radu, bezbednost i zdravlje na radu podrazumeva obezbeđivanje takvih uslova na radu kojima se, u najvećoj mogućoj meri, smanjuju povrede na radu, profesionalna oboljenja i oboljenja u vezi sa radom, koja pretežno stvaraju pretpostavke za puno psihičko, fizičko i socijalno blagostanje zaposlenih. Zakon kao osnovni akt ne može da funkcioniše bez određenih podzakonskih akata koji preciznije definišu način i područja primene Zakona. Osnovu ove definicije i koncepta čine preventivne mere. Ako je preventiva osnova sistema, onda je, iz samih definicija jasno da zaštita na radu, svojom suštinom, predstavlja preventivnu delatnost koja kao svoj sistem može i mora sadržati elemente bezbednosti i zdravlja na radu (Todorović, M., Živković, S, 2012). Osnovna karakteristika važećeg Zakona o bezbednosti i zdravlju na radu je njegova usklađenost sa pravnom regulativom Evropske unije. Direktiva Saveta 89/391/EEC od 12. juna 1989. godine govori o uvođenju mera za podsticanje poboljšanja bezbednosti i zdravlja radnika na radu (Jurejvna, T.I., Ivanović, P.B , 2008).

U poglavlju II navedene direktive su jasno definisane obaveze poslodavaca. Tako se u članu 5. navedene direktive jasno stavlja do znanja da „*Poslodavac ima dužnost da obezbedi bezbednost i zdravlje radnika u svakom aspektu rad*“. U istom članu se definiše takođe da „*poslodavac koji angažuje spoljno kompetentno uslužno preduzeće ili lice, to ga neće osloboditi odgovornosti u ovoj oblasti*“.

Iz svega navedenog je jasno da je odgovornost poslodavca jasno definisana i da sa stanovišta zakonskih rešenja postoji ne postoje dileme da li postoji i kolika je odgovornost poslodavca u procesu kreiranja bezbednog okruženja za rad.

4. ODGOVORNOST POSLODAVCA ZA STVARANJE BEZBEDNOG OKRUŽENJA ZA RAD U FEDERACIJI BOSNI I HERCEGOVINI

Zakoni i provedbeni propisi koji uređuju oblast iz zaštite na radu je usvojio Parlament Federacije Bosne i Hercegovine na sjednici Predstavničkog doma i na sjednici Doma naroda od 01.10.2020.godine (Zakon o zaštiti na radu Federacije Bosni i Hercegovine, 2020). Federacija Bosna i Hercegovina je konačno donele navedeni zakon koji jeste usklađen sa Direktiva Saveta 89/391/EEC što jeste jedan od uslova u procesu usklađivanja zakonodavstva BiH sa zakonodavstvom Evropske unije. U zakonu se jasno prepoznaju određeni pojmovi tako da se jasno definiše da poslodavac jeste pravno ili fizičko lice koje zapošljava jednog ili više radnika, uključujući i organe državne uprave. Poslodavcem, u smislu ovog zakona, smatra se i poljoprivrednik i fizičko lice koje samo ili sa članovima svoje porodice obavlja poljoprivrednu ili neku drugu djelatnost kao jedino ili glavno zanimanje. Radi jasnijeg tumačenja bitno je naglasiti da svaki poslodavac koji zapošljava minimum jednog radnika mora da svoje poslovanje uskladi sa Zakonom o zaštiti na radu. Kroz nastavak ovog poglavlja ćemo pokušati da damo odgovore na neke od navedenih dilema: Da li je obaveza poslodavca da se radnicima obezbjedi zaštitu na radu i ko na nju ima pravo? Da li je poslodavac prilikom izrade tehničke dokumentacije za objekte i tehničko-tehnološke procese dužan primeniti propisane mere zaštite na radu i ispitanu opremu za rad? Da li je poslodavac dužan za vreme organizovanja rada osigura radnicima zaštitu na radu?

Pitanje obaveze poslodavaca da radnicima obezbjedi zaštitu na radu bi trebalo da se podrazumeva. Međutim, praksa nas često demantuje i po tom pitanju. U jednom ambijentu u kome ne postoji jasan pravni okvir, poslodavci često izbegavaju svoje obaveze. Sigurnost i zaštita zdravlja na radu, u smislu ovog zakona, je osiguranje takvih uvjeta na radu kojima se u najvećoj mogućoj meri sprečava nastanak povreda na radu, profesionalnih oboljenja i oboljenja u vezi sa radom i koji stvaraju pretpostavku za punu fizičku, psihičku i socijalnu sigurnost zaposlenih.

Ukoliko striktno posmatramo zakonsku osnovu kada govorimo o pravu na sigurnost i zaštitu zdravlja na radu jasno je da to pravo ima:

- radnik,
- lice koje je kod poslodavca na stručnom osposobljavanju,

- lice koje se nalazi na prekvalifikaciji, dokvalifikaciji ili stručnom usavršavanju,
- učenici i studenti na praktičnoj nastavi,
- lice koje učestvuje u javnim radovima,
- lice koje obavlja volonterski rad,
- lice koje za vreme izdržavanja kazne zatvora radi u zatvorskoj radionici, na gradilištu ili na drugim radnim mestima,
- drugo lice koje se zatekne u radnoj okolini radi obavljanja određenih poslova, ako je o njegovom prisustvu poslodavac upoznat.

Bitno je naglasiti da je za sigurnost i zaštitu zdravlja na radu odgovoran poslodavac, organizator određenih radova kao i ustanova za izvršenje kazne zatvora. Odgovornost poslodavca je jasno definisana kroz zakonske odredbe i u članu 22. Zakonu o zaštiti na radu Federacije Bosne i Hercegovine su jasno definisane obaveze poslodavca prema kojima je on dužan da:

- organizuje poslove sigurnosti i zaštite zdravlja na radu,
- vrši procjenu rizika za svako radno mjesto i utvrđuje poslove sa povećanim rizikom, na način i pod uvjetima utvrđenim ovim zakonom,
- omogući radniku da se prije stupanja na rad upozna sa mjerama sigurnosti i zaštite na radu, d) donese interni akt o zaštiti na radu,
- obavještava radnike, sindikat i povjerenika za zaštitu na radu o uvođenju novih tehnologija i sredstava za rad, te opasnostima i štetnostima po zdravlje radnika i izdaje uputstva za siguran rad,
- osigurava da planiranje i uvođenje novih tehnologija bude predmet savjetovanja sa radnicima i/ili njihovim povjerenikom za zaštitu na radu u vezi sa posljedicama po sigurnost i zdravlje izazvanih izborom opreme, uvjeta rada i radne okoline,
- osposobljava radnike za siguran rad,
- osigurava radnicima sredstva i opremu lične zaštite i njihovo korištenje,
- osigurava periodične ljebarske preglede radnika koji rade na poslovima na kojima postoje povećani rizici po zdravlje i preduzima mjere za sprječavanje nastanka invaliditeta i profesionalnih oboljenja radnika,

- osigurava periodične preglede sredstava rada i sredstava i opreme lične zaštite pri radu, u skladu sa tehničkim standardima,
- osigurava periodične preglede i ispitivanja fizičkih, hemijskih i bioloških štetnosti i mikroklimu u radnoj okolini,
- osigurava periodične preglede i ispitivanja sredstava rada i opreme, radnih i pomoćnih prostorija i sredstava i opreme lične zaštite, koji ne podliježu obaveznim periodičnim pregledima i ispitivanjima, na način, po postupku i u rokovima utvrđenim općim aktom,
- provodi mjere zaštite od požara u skladu sa posebnim propisima,
- provodi mjere za osiguranje prve pomoći,
- unaprjeđuje sigurnost i zaštitu zdravlja na radu,
- obavještava nadležnu inspekciju rada o svakom smrtnom slučaju, nesreći koja je zadesila jednog ili više radnika, težoj povredi, profesionalnom oboljenju, svakoj pojavi ili bolesti koje pogađaju više od jednog radnika i svakoj pojavi koja bi mogla ugroziti život ili zdravlje radnika na radu,
- obavještava nadležnu inspekciju o početku i završetku radova na izgradnji, montaži, zamjeni opreme, remontu i rekonstrukciji objekata.

Pitanje bavljenja zaštitom na radu kroz analiziranje uzroka koji dovode do povreda ili posledica koje nastaju kao rezultat nebrige poslodavaca je veoma bitno pitanje. Posledice povreda na radu mogu da se značajno smanje kroz poštovanje jasno definisanih normi kada govorimo o potrebi izrade tehničke dokumentacije za objekte i tehničko-tehnološke procese gde je poslodavac dužan primeniti propisane mere zaštite na radu i ispitanu opremu za rad. Poslodavac koji izvodi radove na izgradnji objekata i tehničko-tehnoloških procesa dužan je da izvodi radove prema tehničkoj dokumentaciji u kojoj su projektovane mere zaštite na radu. Ova obaveza se odnosi i na radove na montaži, zameni opreme, remontu i rekonstrukciji objekata. Novi, obnovljeni ili rekonstruisani objekti i tehničko tehnološki procesi ne mogu početi sa radom bez upotrebne dozvole, u skladu sa zakonom.

Pitanje sredstava za rad je takođe bitno i značajno pitanja kada govorimo o odgovornosti poslodavca. Samo ispravno i bezbedno sredstvo za rad se može predati radniku na upotrebu. Radna oprema može se staviti u promet, naručiti ili staviti u upotrebu ako su ispunjeni uslovi za sigurnost i zaštitu zdravlja na radu i

ako je to potvrdio proizvođač ili uvoznik uvezenih proizvoda. Sredstva i oprema lične zaštite mogu se staviti u promet, naručiti ili staviti u upotrebu ako pružaju pouzdanu zaštitu od rizika pri radu i ako je to potvrdio proizvođač ili uvoznik uvezenih proizvoda. Sredstva za rad, koja podležu obavezi periodičnih pregleda i ispitivanja iz oblasti zaštite na radu, mogu se upotrebljavati samo ako poseduju zapisnik. Ispitivanje sredstava za rad se definiše kroz poseban podzakonski akt koji definiše koja vrsta opreme podleže obavezi periodičnog pregleda i ispitivanja od strane ovlašćenih organizacija. Naravno, to ne znači da druga vrsta sredstava za rad (ručni i ručno mehanizovani alati) ne treba da se pregledaju. Preporuka je da svaki poslodavac kroz svoje interne akte definiše koliko često se pregleda svaka oprema koju radnici koriste u svakodnevnom radu.

Poslodavac je obavezan da prilikom organizovanja rada i radnog procesa osigura preventivne mere radi zaštite života i zdravlja zaposlenih, kao i potrebna materijalna sredstva za njihovu primenu. Prevencija je osnov svih Zakona koji se bave zaštitom na radu a koji su usklađeni sa Direktiva Saveta 89/391/EEC. Zakonske norme jasno definišu da je poslodavac dužan da osigura preventivne mere pre početka rada radnika, u toku rada, kao i kod svake izmjene tehnološkog postupka, izborom radnih i proizvodnih metoda kojima se osigurava najveća sigurnost i zaštita zdravlja na radu, zasnovana na primeni propisa iz oblasti sigurnosti i zaštite zdravlja na radu, radnih odnosa, tehničkih propisa i standarda, propisa iz oblasti zdravstvene zaštite i dr. Bitno je naglasiti da je poslodavac uvek odgovoran i da angažovanje posebnih licenciranih organizacije ga ne oslobađa odgovornosti. Ova odredba je jasno definisna i kada govorimo o Zakonu o bezbednosti i zdravlju na radu u Republici Srbiji.

5. NEGATIVNI EKONOMSKE REZULTATI KAO POSLEDICE POVREDA NA RADU

Povrede na radu predstavljaju sastavni deo svih poslovnih aktivnosti. Jasno je da su nekim privrednim delatnostima, shodno prirodi posla, opasnosti i štetnosti, izraženije a u nekim manje izražene. Povreda na radu predstavlja neočekivani događaj i vrlo često se dešava kao posledica subjektivnih okolnosti na koje poslodavac nema mogućnost da utiče. Obzirom da smo konstatovali da se povrede na radu dešavaju i da će se dešavati potrebno je da vidimo kako se jedan takav događaj manifestuje na ekonomske kompetencije poslodavaca i u

kojoj meri su poslodavci svesni njihove veličine. Prvi korak u jasnom poimanju onoga što čine negativne posledice dešavanja povreda na radu jeste definisanje posledica koje nastaju neposredno nakon dešavanja povreda. Jasno je da posledice dešavanja povreda na radu možemo posmatrati kroz prizmu njihovog delovanja na radnika, poslodavca i društva u celini. Način na koji povrede deluju na radnika je više nego jasan, od materijalne do nematerijalne štete.

Materijalne se relativno lako mogu sagledati i kvantifikovati za razliku od nematerijalnih koje se teško mogu sagledati i kvantifikovati a mislimo pre svega na duševnu bol kao posledica pretrpljene povrede na radu. Povrede na radu se manifestuju i na same poslodavce. Koliko su poslodavci svesni veličine poslovnih troškova koji nastaju kao sastavni deo dešavanja povreda? Iz iskustva autora, mali broj poslodavac je svestan te činjenice. Većina poslodavaca polazi od činjenice da je trošak bruto plate radnika koji je doživeo povredu na radu jedini trošak i tu se uglavnom završava njihovo viđenje troškova koji poslodavac ima u slučaju dešavanja povreda na radu. Malo detaljnija analiza govori o tome da tu postoji i plata drugog radnika koji je angažovan na mestu povređenog radnika, osiguranje, izgubljeni radni sati drugih radnika i sl. Naravno da u takvom ambijentu, većina poslodavaca gleda na novčana sredstva koja treba da odvoji za zaštitu na radu kao na trošak a suštinski ta sredstva predstavljaju investiciju. Sve što se dešava kao posledica povreda na radu ima značajan uticaj i na samo društvo u celini. Jasno je da je čovek najveće bogatstvo i da se ljudski život ne može lako izmeriti u nekom novčanom ekvivalentu. Međutim, neke procene postoje i zasnivaju se na nekim iskustvenim podacima i ukazuju da se mnoge stvari mogu izračunati na način da dobijeni podaci daju mnogo jasniju sliku o veličini tih troškova na nivou poslodavca a i društva u celini. Ta grupa pokazatelja treba da bude impuls državnim organima da predlažu i donose određene podzakonske akte koji će jasnije i bolje regulisati kritične delatnosti i oblasti u kojima se dešavaju povrede na radu kako bi se stvorio bezbedniji ambijent za rad. Ekonomika zaštite na radu je jedan od najmlađih naučnih disciplina iz oblasti ekonomskih nauka (Spasić, D., 2003). Njena afirmacija je usledila tek nakon što je i samo zaštita na radu dobila ono mesto koje joj pripada tako da je i logično da još uvijek postoje brojne dileme o njenom obuhvatu i samoj definiciji. Suštinski, uloga ekonomije u oblasti zaštite na radu jeste da izučava ekonomske posledice nepovoljnih uslova rada i načina na koji te negativne ekonomske posledice utiču na poslovne kompetencije same organizacije. Da bi smo mogli da kalkulišemo potencijalne

troškove po tom osnovu moramo da imao preciznu evidenciju iz prethodnih godina.

Za dobru procenu tih troškova neophodno nam je više informacija, za posmatrani period:

- procenu gubitka radnog vremena usled zastoja sredstava za rad usled dešavanja povreda na radu;
- broj izgubljenih radnih dana za sve povrede koje su se desile u prethodnom periodu;
- procenu gubitaka na sredstvima za rad usled dešavanja povreda na radu;
- procenu gubitaka na građevinskim objektima usled dešavanja povreda na radu;
- plaćeni penali, kazne, plaćene odštete radnicima zbog povreda na radu.

Iz samo jednog dela troškova koji nastaju kao posledica povreda na radu jasno je da govorimo o ozbiljnim troškovima koji se moraju uzeti u obzir prilikom pravljenja godišnjih planova. Jasno je da mogu imati ozbiljan uticaj na ukupne troškove pa samim tim i na planirane prihode i dobit. Sve troškove koji nastaju kao posledica nebezbednog okruženja za rad možemo podeliti na gubitke i izdatke. Gubici su posledica odsustvovanja sa posla povređenih i drugih radnika koji su morali da prekinu rad zbog nastalih nezgoda na radu, zastoja sredstava za rad i smanjenja proizvodnje usled opadanja radnog morala. Osnovno obeležje gubitaka je da se javljaju samo u preduzećima. Izdaci se javljaju u obliku konkretnih isplata koje se vrše u slučajevima povređivanja i oboljevanja radnika. Ova vrsta izdataka ne tereti samo preduzeća, već znatnim delom i društvene fondove van proizvodnje. Gubici i izdaci koji nastaju usled nebezbednog okruženja za rad se manifestuju kroz povrede na radu, profesionalna oboljenja, oboljenja u vezi sa radom. Sve gubitke možemo podeliti na dve osnovne grupe: obračunski i ostali gubici. Podela gubitaka na obračunske i ostale izvedena je u zavisnosti od toga šta prouzrokuje gubitak. Tako su obračunski gubici posledica odsustvovanja sa posla povređenih i obolelih radnika, dok su ostali gubici nastali pre svega zbog odsustvovanja sa posla onih radnika koji su pružali pomoć povređenom, učestvovali u otklanjanju nastalih oštećenja, istraživali uzrok povrede i sl., i zbog zastoja u procesu proizvodnje usled mirovanja sredstava za rad.

Obračunski gubici predstavljaju vrednost neostvarenog rada zbog izgubljenog radnog vremena neposredno povređenih i obolelih radnika, usled privremene ili trajne sprečenosti za rad, kao posledica nezgoda na radu i profesionalnih bolesti. Osnovne karakteristike obračunskih gubitaka su: da su isključivo posledica odsustvovanja sa posla povređenih i obolelih radnika i da se javljaju samo u preduzećima. Ovo se posebno naglašava jer se izdaci, koji se kasnije prikazuju, javljaju ne samo u preduzećima, već i u okviru fondova zdravstvenog i invalidsko-penzijskog osiguranja, bez obzira što je neposredna posledica (povreda, bolest i dr.) nastala u samom preduzeću. Osim ranije prikazanih obračunskih gubitaka, koji se javljaju isključivo kao posledica izgubljenih radnih dana neposredno povređenih ili obolelih radnika u preduzećima, javljaju se i drugi gubici.

U ove gubitke ulaze i oni koji su nastali zbog prestanka rada radnika koji su se nalazili u neposrednoj blizini, kada je povreda nastala, zbog pružanja pomoći povređenom radniku, opadanju radnog morala i sl. Ovo su tzv. „ostali gubici“, na koje se do sada obraćala najmanja pažnja, iako oni po svom obimu mogu biti značajni. Zbog relativnog velikog broja podataka u ovom radu ćemo se baviti isključivo obračunskim a ne i ostalim gubicima što ne znači da ostali gubici nisu bitni, naprotiv, samo je njihova apsolutna veličina malo manja od obračunskih gubitaka.

Kao osnovni pojavni oblik obračunskih gubitaka javljaju se izgubljeni radni dani (vreme) zbog nezgoda na radu i profesionalnih bolesti. Istovremeno, izgubljeni radni dani služe kao osnova za izračunavanje obračunskih gubitaka iskazanih u obliku vrednosnih pokazatelja. Iz ovoga proizilazi da se obračunski gubici mogu iskazati: naturalnim i vrednosnim pokazateljima. Sagledavanje izgubljenih radnih dana u obliku naturalnih pokazatelja je ne samo značajno, već i neophodno za dalje utvrđivanje obračunskih gubitaka iskazanih u obliku vrednosnih pokazatelja. Međutim, problem nastaje kod utvrđivanja izgubljenih radnih dana. Često se ne evidentiraju izgubljeni dani ni kod teških povreda a ne lakih. Za tačnost proračuna nam trebaju svi izgubljeni radni dani i čak radni sati.

Ne postoji jasna zakonska obaveza da kroz posebne evidencije prati broj izgubljenih radnih dana zbog povreda na radu koje su se desile u prethodnom vremenskom periodu. Zbog svega toga, bitno je da prepoznamo šta sve čini naturalne pokazatelje.

Naturalni pokazatelji mogu biti:

- apsolutni (izgubljeni radni dani zbog povreda na radu, profesionalnih bolesti, smrtnih povreda, trajanje invalidnosti, privremene invalidnosti, telesnih oštećenja i mikrotrauma);
- relativni (indeks težine povreda i indeks onesposobljavanja).

Indeks težine povreda izračunava kao odnos između broja izgubljenih radnih dana i broja povreda. Indeks onesposobljavanja se računa kroz utvrđivanje odnosa između broja izgubljenih radnih dana i broja zaposlenih radnika u posmatranom periodu.

6. UTICAJ ZAŠTITE NA RADU NA EKONOMSKE REZULTATE ORGANIZACIJA

Kao što smo već rekli, da bi smo došli do jasnih pokazatelja o troškovima koji nastaju kao sastavni deo povreda na radu neophodni su nam podaci o broju povreda na radu. Onda smo konstatovali da nam je potreban i broj izgubljenih radnih dana/sati zbog povreda na radu. Da li na osnovu ovih podataka možemo na nedvosmislen način da utvrdimo sumu negativnih ekonomskih rezultata? Da bi smo pokušali da damo odgovor na ovo pitanje neophodno je da se pre svega negativni efekti povreda na radu pogledaju iz ugla poslodavca i sa stanovišta gubitaka koje trpi samo društvo, država.

Za potrebe ovog rada možemo napraviti samo jednu malu analizu smrtnih povreda na radu u Republici Srbiji, polazeći od Tablice vremenskog terećenja stvarno izgubljenih radnih dana zbog bolovanja a na osnovu metodologije MOR-a možemo grubo utvrditi sledeće:

Tabela 1. Broj smrtnih povreda na radu u Republici Srbiji u periodu 2015-2019. godina

Godina	Broj nadzora i povreda			
	Smrtnih	Kolektivnih	Teških sa smrtnim ishodom	Ukupno
2015	24	14	6	44
2016	29	13	4	46
2017	23	16	0	39
2018	24	15	0	39
2019	33	23	5	61

Izvor: Autori

Analizom smrtnih povreda na radu u periodu 2015-2019, možemo utvrditi da se desilo ukupno 229 smrtne povrede na radu. Ako pođemo od usvojene metodologije da jedna smrtna povreda na radu tereti poslodavca za 7.500 radnih dana, jednostavnom računicom možemo utvrditi da je u proteklom periodu izgubljeno 1.717.500 radnih dana. Ukoliko pođemo od prosečne bruto dnevnice radnika koji danas u proseku radi za 60 evra lako možemo utvrditi da je direktan trošak ovih povrede bio na nivou cca. 120.225.000 evra. Koliko nas je bilo svesno veličine ovih troškova? Svesni površnosti ove grube analize zbog puno podataka koji nam nedostaju želimo samo da skrenemo, sa ovim grubim podacima, pažnju na visinu troškova koji nastaju kao sastavni deo neodgovarajućih uslova rada.

Ekonomičnost, kao veoma interesantan pokazatelj opšteg ekonomskog stanja u jednoj organizaciji, fokus svog interesovanja stavlja upravo na radnu snagu. Osnovna dilema jeste utvrđivanje načina da se sa što manje „ljudskog resursa“, materijala i sredstava za rad proizvede što je moguće veća količina nekog proizvoda definisanog kvaliteta. Iz ovakvog poimanja ekonomičnosti jasna je uloga „ljudskog resursa“ radne snage. Tehnološkim procesom rada je definisan potreban broj radnika za izvršavanje određenog posla. Ukoliko dolazi do povreda na radu, radnici odlaze na bolovanje, javlja se potreba za angažovanje novih radnika. To sve vodi do povećavanja troškova koji u ukupnoj konstelaciji smanjuju prihod ili dobit na kraju posmatranog perioda.

Za razliku od ekonomičnosti, pod produktivnošću podrazumevamo težnju da se proizvede određena količina gotovog proizvoda sa minimalnim utroškom radne snage. Ukoliko bi smo hteli da fokus našeg posmatranja stavimo na faktore koji doprinose povećavanju ili smanjenju produktivnosti lako se može utvrditi da segment zaštite na radu i onoga što nastaje kao posledica odgovarajuće i neodgovarajuće zaštite na radu im veoma veliki uticaj na produktivnost. Grupa autora iz MOR-a definiše u svom izveštaju 37 faktora koji mogu da utiču na zaštitu na radu pri čemu taj broj nije konačan jer se javljaju drugi koji na direktan ili indirektan način takođe utiču na produktivnost na radu. Kada je u pitanju merenje uticaja zaštite na radu na produktivnost samih organizacija možemo konstatovati da na ovom polju ipak ima nekih pomaka za razliku od posmatranja principa kao što su ekonomičnost i rentabilnost. Poboljšanje mere zaštite na radu neminovno mora doprineti povećavanju stepena produktivnosti. Težnja da se kroz primenu odgovarajućih metoda dođe do čvršće veze i podataka koji ukazuju na povezanost produktivnosti i zaštite na

radu je veliki izazov za istraživače iz ove oblasti. Dosadašnja istraživanja govore o postojanju šest osnovnih metoda kroz koje se povezuje zaštita na radu i produktivnost:

- metod obračuna opadanja produktivnosti rada zbog smanjivanja obima proizvodnje i povećavanja utroška živog rada nastalih usled povreda na radu;
- metod procene gubitka u proizvodnji usled povreda na radu;
- metod određivanja porasta produktivnosti rada uz pomoć integralnog pokazatelja;
- metod izračunavanja porasta produktivnosti rada usled unapređenja uslova rada;
- metod obračuna opadanja produktivnosti rada usled izgubljenih radnika dana prouzrokovanim povredama na radu;
- metod izračunavanja neostvarene produktivnosti zbog izgubljenih radnih časova usled povreda na radu.

Rentabilnost, kao veoma interesantan pokazatelj, u fokus svog posmatranja stavlja dohodak. Ostvariti što je moguće veći dohodak uz minimalan utrošak svih ostalih resursa je glavna karakteristika ovog pokazatelja. Produktivnost i ekonomičnost daju neku opštu sliku o ekonomskim pokazateljima neke organizacije ali rentabilnost pokazuje krajnji rezultat koji organizacija ostvaruje u posmatranom periodu. Da bi smo mogli da govorimo o rentabilnosti neophodni su nam i podaci sa kojim se srećemo kod analize produktivnosti i ekonomičnosti. Iz te činjenice se može izvući zaključak da je rentabilnost najznačajniji princip poslovanja jer je u njemu integrisana i produktivnost i ekonomičnost. Na rentabilnost poslovanja utiče veći broj različitih faktora koji svojim karakteristikama doprinose stvaranju preduslova za povećavanje kompetencija same organizacije. Jedan od tih faktora jeste i zaštita na radu sa svojim negativnim i pozitivnim efektima. Kada se rentabilnost tretira kao konačan uspeh preduzeća, „ekonomičnost je tada fazni uspeh a produktivnost je uži fazni uspeh. Ovako posmatrani, faktori ekonomičnosti postaju faktori rentabilnosti, a faktori produktivnosti postaju i faktori ekonomičnosti i faktori rentabilnosti. Ekonomski principi poslovanja predstavljaju značajan pokazatelj uticaja i zaštite na radu na efikasnost rada same organizacije i na njen ukupan potencijal. Postoji više različitih vrednosnih kategorije koje nam daju jasnu sliku o uticaju zaštite na radu. Neki od njih su:

smanjivanje ukupnog prihoda, smanjenje dohotka, smanjenje vrednosti proizvodnje. Zbog toga, svako smanjenje broja nezgoda, povreda i oboljenja neminovno se odražava na kvalitet ekonomije u celini, a posebno na ekonomičnost poslovanja. Na sve ove ekonomske činjenice moramo dodati i onu humanu, ljudsku dimenziju, da je u osnovi najvažniji ljudski život i da pre svega zbog njega moramo pronaći način za smanjivanjem broja i težine povreda na radu.

7. ZAKLJUČAK

Nakon sagledavanja svega navedenog u radu možemo zaključiti da je odgovornost poslodavca za stvaranje bezbednih uslova za rad jasno definisana kroz zakonske i podzakonske akte. Ono što jeste od presudne važnosti je da je direktor, kao odgovorno lice, odgovoran za stvaranje bezbednih uslova za rad. Da bi se stvorili bezbedni uslovi za rad neophodno je da se pored povećane primene tehničkih mera za bezbedan rad mora mnogo više uraditi i po pitanju bezbednosne kulture. Zbog toga je potrebno mnogo više raditi na edukaciji samih poslodavaca i produbljivanju njihove svesti o tome na koji način i kako zaštita na radu utiče na ekonomske principe poslovanja kao što su ekonomičnost, produktivnost i rentabilnost. Potreba prikupljanja odgovarajućih podataka je osnovni preduslov za preduzimanje bilo kakvih korektivnih akcija. U prvoj fazi se akcenat dalje na prikupljanje naturalnih pokazatelja, kao što su izgubljeni radni dani zbog povreda na radu. Od velike važnosti jeste i spoznaja da svi ovi pokazatelji treba da pronađu put ka njihov transformaciji iz naturalnih u vrednosne pokazatelje. Na osnovu svega navedenog možemo zaključiti da smo kroz rad dokazali polaznu hipotezu da jasno definisana prava, obaveze i odgovornosti predstavljaju osnov za bezbedno okruženje koje se reflektuje kroz povećanje ekonomskih kompetencija organizacije. Troškovi koji nastaju kao posledica povreda na radu utiču na ekonomske pokazatelje kao što su ekonomičnost, produktivnost i rentabilnost organizacija.

LITERATURA

- [1] Jurejvna, T.I., Ivanović, P.B , 2008, Teorija organizacije, Fakultet zaštite na radu, Niš.
- [2] Ristić, G. Zaštita na radu VS bezbednost i zdravlje na radu, Zbornik radova, Fakultet zaštite na radu, Niš, 2010, str. 223-228.
- [3] Spasić, D. Ekonomika zaštite na radu, Fakultet zaštite na radu, 2003, Niš.
- [4] Todorović, M., Živković, S. Ekonomske implikacije primene Zakona o bezbednosti i zdravlja na radu, 16. Međunarodna konferencija „Upravljanje kvalitetom i pouzdanošću“ ICDQM-2013, Beograd, 2013, Zbornik radova, str. 357-362.
- [5] Todorović, M., Živković, S. Organizational culture in the function of occupational health care at work, 13. Međunarodna konferencija „Upravljanje kvalitetom i pouzdanošću“ ICDQM-2010 (Dependability and Quality Management), Belgrade, 2010, pp. 155-161.
- [6] Todorović, M., Živković, S., Spremo, G. Uloga države u procesu stvaranja bezbednih uslova za rad, 17. Međunarodna konferencija „Upravljanje kvalitetom i pouzdanošću“ ICDQM-2014, Beograd, 2014, Zbornik radova, str. 416-421.
- [7] Zakon o zaštiti na radu Federacije Bosni i Hercegovine, broj 01-02-1-433-01/20 28. oktobra 2020. godine Sarajevo
- [8] Živković, S. 2008. Motivacija za zaštitu na radu, Fakultet zaštite na radu, Niš.
- [9] Živković, S., Todorović, M. The role of organizational culture in the process of increasing business competencies of an organization, 5th International Scientific Conference on Economic and Social Development and 2nd Eastern European ESD-Conference on Social Responsibility Economic and Social Development, Belgrade, Vadea d.o.o. Varazdin, Croatia and Megatrend University, Belgrade, Serbia, 2014, Proceedings, pp. 506-516.
- [10] Živković, S., Todorović, M., Markič, M. Comparative analysis of the effects of organizational culture on occupational safety and health at work system in business organizations in Slovenia and companies in Serbia, Safety engineering, 2(1), 2012, pp. 11-18.

STRUČNI ČLANCI

ZAŠTITNI I RIZIČNI FAKTORI SUICIDA
PROTECTIVE AND RISK FACTORS OF SUICIDE

Stručni članak

Dr. sc Amila Taljanović*

Sažetak

Najutjecajniji etiološki model u objašnjavanju suicida jeste, koncept faktora rizika i zaštite. Faktori rizika su činioci koji povećavaju vjerovatnoću suicida, dok su zaštitni faktori primarni sa aspekta prevencije samoubistava ili pokušaja, er to su činioci koji smanjuju vjerovatnoću da se samoubistvo ili pokušaj ostvari. U tom kontekstu je posebno značajno blagovremeno uočavanje tih pojava i preventivnog djelovanja jer bi se na taj način povećala otpornost u odnosu na faktore rizika, prije svega kod mladih, ali i drugih starosnih grupa, kako bi se isti lakše nosili sa raznovrsnim teškoćama u svom okruženju.

Ključne riječi: zaštitni, rizični, faktori, suicid.

Abstract

The most influential etiological model in explaining suicide is, the concept of risk and protection factors. Risk factors are factors that increase the likelihood of suicide, while protective factors are primary in terms of suicide or attempted suicide prevention, as these are factors that reduce the likelihood of suicide or attempted suicide. In this context, timely detection of these phenomena and preventive action is especially important because it would increase resilience to risk factors, especially among young people, but also other age groups, in order to more easily cope with various difficulties in their environment.

Key words: protective, risk, factors, suicide.

---

* Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije Univerzitet u Sarajevu, e-mail: ataljanovic@fkn.unsa.ba

1. UVOD

Na prirodnu smrt i nesreću ne možemo utjecati, ali na pojavu suicida u velikoj mjeri društvo je uvjetovano. Kada je francuski sociolog Emill Durkheim objavio svoju pionirsku studiju o suicidu pod nazivom: “Le suicide” davne 1897. godine, nije mogao niti zamisliti kakav će značaj ova studija doživjeti unutar akademske zajednice, jer do danas niko nije sveobuhvatnije tretirao ovaj fenomen. Durkheim je uočio, da u naglom ekonomskom i industrijskom razvoju društava se manifestuju „suicidogena strujanja“ kao posljedica destrukcije tradicionalnih zajednica i vrijednosti (porodice, sela, parohije i slično). On suicid objašnjava kao posljedicu djelovanja društvenih utjecaja, a odnos pojedinca i društva smatra ključnim za razumjevanje istih. Samoubistva predstavljaju odraz poremećenog odnosa između društvene integracije i regulacije, odnosno nedovoljnog ili previše izraženog stepena socijalne integracije i socijalne regulacije. (Durkheim, 2002).

Najvažnijim faktorima rizika za ozbiljne pokušaje suicida bez fatalnog ishoda i suicida, smatraju se mentalne bolesti, zatim raniji pokušaj suicida, zloupotreba alkohola i psihoaktivnih supstanci, osjećanje beznadežnosti, agresivnost preživljene traume, zlostavljanje, teške fizičke bolesti i drugo. Da li će osjećanje beznadežnosti voditi suicidnom ponašanju ili neće, zavisi od prisustva ili odsustva rizičnih i zaštitnih faktora.

Ovaj rad će nastojati da ukaže na neke sociokulturološke i sociopatološke faktore suicida pregledom određene literature i analizom sadržaja koja je problematizirala ovaj fenomen. Prema tome, cilj rada je da se ukaže na potrebu povećanja otpornosti zaštitnih faktora u odnosu na faktore rizika.

2. SOCIOKULTUROLOŠKI FAKTORI

Partnerski odnos-Brak

Zaštitni efekat partnerskih odnosa povezan je sa socijalnim i kulturnim normama i individualnim faktorima. Brak pruža socijalnu i emocionalnu sigurnost, omogućava lakšu integraciju u društvo i zajednicu, redukujući socijalnu izolaciju. Socijalno integrativne prednosti braka se gube nakon razvoda i razdvajanja, dok se psihološki stres povećava, naročito među muškarcima. Razvoj suicidnih ponašanja koji se dešava u toku procesa

razvoda ili razlaza sa partnerom nastaje kao rezultat dinamičke interakcije između procesa razdvajanja (u kome je od uticaja i ko je inicijator razlaza), brojnih individualnih faktora (depresija, nisko samopoštovanje, osećanje sramote, mentalna bolest, stavovi prema razvodu, individualna percepcija statusa razvedene i razdvojene osobe, tradicionalno shvatanje muškog ponašanja, prisustvo djece, stil rješavanja problema), kao i socijalnih uticaja (prestanka integrativne porodične zajednice, uslovi stanovanja, finansijske promjene koje nastupaju razlazom, prisustvo ili odsustvo zakonske procedure). Ovakva porodična situacija je danas rasprostranjena u mnogim razvijenim evropskim zemljama u kojima nisu prisutni problemi u pogledu materijalnog položaja porodice. Iako je u pitanju visoki životni standard, zbog zaposlenosti roditelja i odsustva kontrole, dešava se da najmlađi i u potpunim porodicama padaju pod uticaj ulice, grupa i pojedinaca koji se devijantno ponašaju i imamo pojavu suicidalnih ideja i suicidalnih ponašanja.

Nezaposlenost

Udruženost samoubistava i stope samoubistava i stope nezaposlenosti je česta, ali je priroda ove povezanosti prilično složena. Nezaposlenost, rano penzionisanje, kao i nepovoljni psihosocijalni uslovi rada, predstavljaju faktore koji mogu da doprinesu suicidalnom ponašanju, nezavisno od dijagnostikovanog psihijatrijskog poremećaja. Dejstvu nezaposlenosti vjerovatno doprinose i faktori kao što su siromaštvo, izolovanost, kućni problemi i beznađe, te je vjerovatnije da će osobe sa mentalnim i /ili somatskim bolestima češće biti nezaposlene nego osobe dobrog zdravlja, teže će pronaći posao i samim tim veća je vjerovatnoća da ga izgube. Nezaposlenost i niska zarada su faktor rizika za samoubistvo, i to, prije svega, među muškarcima.

Urbano-ruralna sredina

Veliki broj istraživača smatra da je u urbanim sredinama samoubistvo znatno češće. Broj suicida u gradu je tri puta češći nego u seoskim sredinama. Povišena stopa samoubistava u visoko urbanizovanim sredinama posljedica je utjecaja širokog spektra različitih faktora: gustina naseljenosti, gustina stanovanja, gustina zaposlenosti, procenat zaposlenosti u tercijalnim ustanovama, procenat nepoljoprivrednog stanovništva. Posebno se ukazuje

na suicidalnu ugroženost centralnih dijelova velikih gradova, koji su uglavnom naseljeni pretežno starijim i usamljenim osobama, koje priroda stanovanja čini još usamljenijim. Međutim, ima istraživanja koja pokazuju da u zemljama evropskog kruga, samoubistva su prisutnija u seoskoj sredini, naročito među muškarcima. Smatra se da brojni aspekti života u seoskoj sredini, kao što su specifične karakteristike ruralne zajednice, slabe socijalne mreže, veća izolovanost, rjeđe traženje pomoći u slučajevima mentalnih bolesti, stigma i „anonimnosti“ malih seoskih zajednica mogu imati nepovoljan uticaj na prepoznavanje, tretman i podršku kod problema vezanih za mentalno zdravlje. Siromaštvo koje je češće prisutno u seoskim sredinama, niži obrazovni nivo, nedostatak porodične podrške, usamljenost, alkoholizam mogu predstavljati faktore rizika od samoubistva posebno starih osoba i muškaraca.

Obrazovno-odgojne institucije

Obrazovno-odgojne institucije svojim pravovremenim djelovanjem mogu biti bitan faktor prevencije suicidalnosti, u skladu sa propisanim ovlašćenjima u društvenoj zajednici. Navedene institucije moraju imati paradigmu svog djelovanja u funkciji smanjivanja suicidalnosti kod stanovništva, i to prije svega prevenciju koja mora da obuhvati koncept smanjivanja ukupnog rizika (prevencija bolesti) i unapređenje zdravstvenog stanja stanovništva. Tako se prevencija suicida, na primjer, preko medicinskih ustanova, može odnositi na smanjivanje poznatih rizika ili uvećavanju zaštitnih faktora. To znači, da se preventivna paradigma temelji prije svega na modelu javnog zdravlja i primarnoj prevenciji (posmatranje, razumjevanje etiologije, puteva i intervenisanju prije no što se proces razvije). Model koji se primjenjivao i primjenjuje u obrazovnim medicinskim i kliničkim institucijama je polazio od postulata da je suicidalno ponašanje manifestacija patologije koja je u osnovi depresije ili nekih drugih poremećaja. Obrazovno-odgojne institucije mogu da imaju veliki značaj preko normativnog modela u smislu donošenje određenih normi, kojima se može djelovati preventivno na pojave suicidalnosti, kao i nakon kobnog događaja. To znači institucionalno normiranje aktivnosti koje redukuju naknadno djelovanje (posljedice) traumatskog događaja u životima preživjelih u cilju da se pomogne preživjelima da duže žive, produktivnije i manje stresno nego što bi inače činili. Pod pojmom „preživjelih“ shvatamo

osobe blisko emotivno pogođene, kao i širu javnost. Prestanak života jedne osobe nije samo završetak, to je i početak za preživjele, ublažavanje efekata stresa u preživjelim žrtvama suicida, čiji životi su zauvijek izmjenjeni. Većina suicidologa smatra da svaki izvršeni suicid intimno pogađa najmanje još šest do deset drugih osoba, što je jako veliki broj u odnosu na izvršene suicide. To je ozbiljan društveni problem koji pogađa društvo i sve obrazovno-odgojne institucije u svakom društvu.

Mediji

Kulturne vrijednosti nekog društva ogledaju se i u načinu na koji mediji izvještavaju o suicidu ali i suprotno, sami mediji utječu na formiranje stavova.

Neadekvatno izvještavanje o suicidu i prikazivanje ovog čina u medijima može da ima potencijalno negativan utjecaj i podstakne neke osobe na suicidalna ponašanja. Kada pogledamo sadržaje medija, čini nam se da oni svoje sadržaje iznose javnosti samo kako bi zaradili, bez obzira o kakvim je sadržajima riječ. Savremeni svijet pun je raznih dešavanja, jer naprosto svaki čovjek je izvor vijesti, a svaki izvor može dati po nekoliko informacija.

Pri određivanju medijskih funkcija treba međutim uzeti u obzir društveni, odnosno, politički sistem u kojem se mediji nalaze, jer je nesporno da centri moći određuju politiku medija. Frederick S. Siebert, Wilbur Schramm i Theodore Peterson u svom utjecajnom djelu *Four Theories of the Press* (1956) razvili su normativne predodžbe o tome kako masovni mediji funkcioniraju u različitim tipovima društva. Autori polaze od teze da masovni mediji uvijek poprimaju oblik i kolorit određenih socijalnih i političkih struktura. (Zipfel, 2006).

Online novinarstvo je oblik širenja vijesti, plasiranja najnovijih, aktuelnih sadržaja za što širu javnost. Bez imalo problema informacija u bilo kojem obliku dospijeva do recipijenta. Internet je omogućio korisnicima biti prisutan na mreži bez obzira krijemo li se pod nekim nadimkom, jesmo li offline, ili away, mi smo online. U 2011. godini zabilježeno je preko dvije milijarde korisnika internet usluga. Svaka razvijena zemlja koja posjeduje dovoljno kvalitetne elemente za širenje ove "zaraze" poput tehnike, stepena obrazovanja među populacijom i slično, ide naprijed i biva dio globalne mreže. Multidemijalnost je jedna od najvažnijih odlika online novinarstva. Kombinacija slike, zvuka, audio sadržaja, grafike, animacije, za korisnike je

veoma široko polje kako i na koji način doći do najsvježijih informacija. Članci na portalima povezani su linkovima, te tako upućuju čitaoce ili gledaoce na dalji sadržaj o nekom događaju ili u drugom slučaju, upućuje ih na još širu pretragu od onoga što se na tom sajtu može pronaći.

Refleksije *weba* primjetne su kroz promjene u svakodnevnom modernom ponašanju i djelovanju. Web je omogućio ljudima da izraze svoje misli, osjećanja, strahove, nade, povezao ljude stvarajući nove zajednice; komunikacijske mogućnosti weba uzdignle su pojedinca to jest. pružile mu mogućnost slobode i osjećaja pripadnosti zajednici zasnovanoj na sličnim preferencijama i senzibilitetu; mogućnosti dobijanja drugog ili više različitih identiteta; mogućnost anonimne komunikacije; izbrisana podijeljenost između globalnog i lokalnog; povišena potreba za informacijama; pomjeranje publike od tradicionalnih medija komunikacije ka novim; veća dostupnosti i prednost weba u odnosu na štampu, radio i TV; stvorena nova kultura web komuniciranja; stvorena nova – virtualna javnost u okviru weba, odnosno, ukupne komunikacije interneta, koja je dinamičnija i mobilnija od tradicionalne javnosti. Internet je uticao na promjene nacionalnih politika, ali i međunarodnih odnosa, i drugo.

Među najčešćim korisnicima interneta, možemo izdvojiti i djecu i maloljetnike. Zanimljivo je i istraživanje koje je sprovedla Evropska Unija u pogledu ovog problema. Skoro 85% djece koristi internet i većina njih nije imala negativna iskustva, ali je opasnost ipak sve veća, jer sve mlađa djeca istražuju razne elektronske stranice, pokazalo je istraživanje “Rizik i bezbjednost na internetu” koje je provela Evropska Unija. Istraživanje koje je obuhvatilo hiljade djece širom Evrope, od Irske do Turske, pokazalo je da je 12% ispitanika imalo susret sa pornografijom, seksualnim porukama ili ostavljanjem ličnih podataka na rizičnim stranicama. Od svih anketiranih, 39% se ponašalo “rizično” prilikom korištenja interneta, najčešće pri komunikaciji sa nepoznatim ljudima, iako nije dolazilo do upoznavanja uživo.

Teorijska saznanja o ovom problemu moguće je izvesti iz postojećih naučnih saznanja koja su u vezi sa konkretnim ili sličnim problemom, a koja se mogu pronaći u kontekstu psihologije, psihijatrije, medicine, pedagogije, sociologije, suicidologije. Preko interneta veliki dio korisnika (a najviše djeca) igra razne video igre, računarske igre, a što utiče negativno na zdravlje i odraslih i djece: rad srca i krvnih žila je u mirovanju usporen i nedovoljan,

te je smanjena opskrba kisikom svih tkiva, posljedično je smanjen i imunitet, veća sklonost infekcijama, metabolizam smanjen u fazi razgradnje, manji je utrošak kalorija što rezultira debljanjem uz obično dodatno uzimanje neadekvatnih namirnica, koncentriranih ugljikohidrata i soli, zbog neaktivnosti oslabljen tonus mišića, smanjenje kondicije, dolazi do krivljenja kičme, i drugo.

O negativnom uticaju medija, internet, društvenih mreža na čitalačku publiku odnosno, recipijente, navešćemo nekoliko primjera iz priloga koji su objavljenu u listu Dnevni Avaz. Naime, u njemu je u nedjelja, 14.10.2012. godine, XVIII godina, broj 6159 u rubrici Globus, na stranici broj 18. objavljen prilog o zlostavljanoj djevojčici koja je izvršila samoubistvo. Nadnaslov priloga bio je definisan: *Amanda Tod izvršila samoubistvo nakon višegodišnjih patnji, naslov, Smrt zlostavljane djevojčice šokirala svijet.* U podnaslovu: Objavljivanje fotografije na internetu promijenilo joj život. Potom slijedi tekst sljedećeg sadržaja: „15-ogodišnjakinja je izvršila samoubistvo nakon 2 godine maltretiranja i ucjene. Njene fotografije na kojima je pokazala grudi kada je imala 13 iskorištene su i na svaki mogući način objavljivane na svim internet stranicama. Pedofil koji ju je ucjenjivao i objavljivao fotografije natjerao ju je na strah i depresiju nako čega se djevojčica odala alkoholu i drogi. Na Youtube je postavila svoju priču, tako što je na komadima papira pisala šta joj se dogodilo sve. Amanda Tod je žrtva maltretiranja na internetu, a kako je bila nezaštićena i sama, podlegla je pod iskušenjem života. Cjelokupni događaji su dosta uticalo na njeno psihološko stanje gdje je na kraju okončala sve samoubistvom. (Smrt zlostavljane djevojčice šokirala svijet, 2012). U okviru teksta se nalazi fotografija gdje djevojčica drži u rukama papirić na kojem piše da je odlučila reći svoju priču bez kraja. Ispod fotografije piše : Amanda na internetu objavila potresni snimak. Osnovna tema priloga je zlostavljanje putem društvenih mreža koje je za posljedice imalo smrt maloljetnice, paralelna tema objavljivanje fotografija na internetu promijenilo je djevojčicin život, podtema djevojčica snimila video koji je postavila na youtube kako bi pokazala svijetu svoju patnju, pomoćna tema stručnjaci zahtijevaju proširenje zakona o maltretiranju na internetu. Osnovna poruka je samoubistvo djevojčice zbog tereta kojeg joj je nametnula okolina, u ovom slučaju pedofil koji je iskoristio njeno djetinjstvo da bi zadovoljio svoje potrebe, paralelna poruka je da je djevojka kroz video kojeg je postavila na

internet objavila svijetu svoju priču, a poslije mjesec dana izvršila samoubistvo, pomoćna poruka je zbog maltretiranja i u školi su je tukli i ismijavali. Protivriječna poruka je poslije pregleda videa na netu, djevojčicin život nije se promijenio u boljem smislu i dalje nije imala nikoga i izvršila je samoubistvo.

Imajući u vidu navedene primjere, možemo reći i nekoliko odrednica o uticaju interneta, medija, društvenih mreža na usmjerenost i intenzitet uticaja dnevne štampe na svijest i ponašanje djece i na pojavu i nastanak suicidalnih ideja i samog suicida. Uticaj medija, interneta, društvenih mreža, u bitnoj mjeri utiču na svijest i ponašanje stanovnike društvenih zajednica, a posebno na svijest i ponašanje djece, pri čemu imamo u vidu i uticaje na suicid. Milosavljević o uticaju rekao je sljedeće: „Uticaj ima u sastavu svoje strukture: obim, sadržaj, oblik, usmjerenost, trajnost, intenzitet, učestalost-kontinuitet, nosioce, načine ostvarivanja, osnove, rezultate, uzorke. Ne mogu se poistovetiti uticaj i uticanje, što se u nauci i u dnevnoj upotrebi često čini. Uticaj je posljedica-rezultat uticaja, to jest, niza povezanih postupanja sa namjerom da se zadovolje potrebe, ostvare interesi i ciljevi u pojedinim oblastima društvenog života i u pojedinim fazama i u ukupnosti političke akcije i aktivnosti. Uticaj je jedan od ključnih analitičkih pojmova-instrumenata istraživanja ne samo politike i političke akcije, već i društveno-političke i samoupravne aktivnosti i akcije.“ (Milosavljević, 1977).

Kada se radi o usmjerenosti i intenzitetu uticaja medija, interneta, društvenih mreža, na svijest i ponašanje ukupne populacije, a posebno na djecu, riječ je u velikoj mjeri o interesu medija, koji se očituje kroz narušavanje građana i prava djeteta. „Usmerenost je ovde stvarni odnos jednog ili više nosilaca interesa i uticaja prema drugim interesima i uticajima i njihovim nosiocima. Uticaj može biti pozitivno usmeren prema određenim interesima, ciljevima, subjektima i onda se izražava kao podrška. Kao negativno usmeren, izražava se u vidu suprotstavljanja. U slučaju indiferentnosti (kada nema stvarno izražene tačke konvergencije i tačke divergencije) izražava se kao neutralan. Usmerenost uticaja, pozitivna ili negativna, izražava se i ostvaruje uvijek u odnosu prema nekom konkretnom interesu, cilju, subjektu, i različitog je intenziteta i potpunosti. Ponašanje nosioca uticaja pri tom, relativno je jasan indikator usmerenosti, potpunosti i intenziteta usmerenosti određenog uticaja. (Milosavljević, 1977).

Iz ovoga možemo zaključiti da uticaj može biti pozitivno, negativno i neutralno usmjeren prema nekim interesima, ciljevima ili onome što mediji, internet, društvene mreže žele naglasiti.

3. SOCIOPATOLOŠKI FAKTORI

Bolestima zavisnosti, pripada širok spektar poremećaja koji se razlikuju prema kliničkoj slici i težini, a svi se mogu pripisati zloupotrebi jedne ili više psihoaktivnih supstanci, koje mogu biti ili ne biti medicinski propisane. Procjenjuje se da je zloupotreba supstanci, uključujući alkohol, prisutna kod četvrtine, a možda i polovine izvršenih samoubistava. Akutna i hronična upotreba alkohola, kanabisa, amfetamina, kokaina, produkata nikotina i mnogih drugih hemijskih supstanci ima efekta na mozak i može voditi intoksikaciji, zloupotrebi, zavisnosti, socijalnom povlačenju, psihozi, poremećajima raspoloženja, anksioznim i mnogim drugim sindromima dijagnosticiranim kao poremećaj upotrebe supstanci.

Alkoholizam

Bolesti uzrokovane alkoholom su treći po težini zdravstveni problem. Alkoholizam se ispoljava kao gubitak sposobnosti održavanja od prekomjerne upotrebe alkohola, što dovodi do razvoja zavisnosti, narušavanja psihičkog i fizičkog zdravlja, socijalnih odnosa. Specifični faktori udruženi sa povećanim rizikom od samoubistva kod alkoholičara su: rani početak alkoholizma, duga historija opijanja, visok stepen zavisnosti, depresivno raspoloženje, loše tjelesno zdravlje, loš radni učinak, porodična historija alkoholizma, nedavni prekid ili gubitak interpersonalnog odnosa, nezaposlenost. Alkoholizam je česta dijagnoza kod počinitelaca samoubistva, naročito mladih ljudi. U većini zemalja uloga alkohola kao faktora rizika za suicidalno ponašanje je važnija nego bilo koje druge supstance. Alkoholičari imaju 60 do 120 puta veći suicidalni rizik u odnosu na psihički zdravu populaciju. Iako usljed različitih sociokulturnih i sredinskih faktora, rezultati istraživanja epidemioloških studija nisu uvijek konzistentni, ipak u većini zemalja postoji pozitivna povezanost između stope samoubistava i nivoa potrošnje alkohola.

Biološki faktori važni za suicidalno ponašanje i suicidal su serotoninergička disfunkcija, koja je razlog impulsivnosti, oscilacijama

raspoloženja, a kasnije će izazvati depresiju i anksioznost. Akutno napito stanje povećava metabolizam serotonina dok ga hronična upotreba smanjuje. Zbog serotoninske disfunkcije najviše su istraživani geni odgovorni za metabolizam serotonina. Od bioloških faktora istraživani su i MAOB i holesterol. Kod alkoholičara su pronađene niže vrijednosti holresterola u odnosu na referentne. Nizak nivo holesterola ima za posljedicu smanjenu serotoninsku neurotransmisiju. Smanjena serotoninska funkcija (prefrontalni korteks) povezuje se sa impulsivnošću, anksioznošću, agitacijom i agresijom, sa obikovanjem stava o sebi, svijetu, budućnosti. Distalni faktori uključuju relativno stabilne karkteristike i događaje koji prethode suicidalnom ponašanju, a mogu biti povod za suicid: negativni životni događaji, relaps nakon razdoblja apstinencije, hronični porodični problemi, bračni problemi, razvod, slaba socijalna podrška, samački život. Proksimalni faktori, psihički distress, agresivnost, impulsivnost, očekivanja od alkohola, suženo mišljenje, nisko samopoštovanje, težina alkoholizma, negativni afekt i beznadežnost, muški spol, pokušaji suicida u anamnezi, suicid u porodici, starosna dob viša od 50 godina, zloupotreba droga, pušenje, poremećaj ličnosti, gubitak roditelja prije 11 godine života, anamneza fizičkog i seksualnog zlostavljanja u djetinjstvu, somatske bolesti, važni su u determinisanju vremena suicida, to su varijable koje povećavaju rizik suicida u trenutcima neposredno prije suicidalnog ponašanja. Bez njih distalni faktori nikada ne bi bili realizovani. Kod alkoholizma čest je komorbiditet. Javlja se kod 76% muškaraca i 65% žena. Depresivni poremećaji su česti, depresija je uobičajena kod rodbine alkoholičara, a alkoholizam je čest kod rodbine depresivnih osoba. Depresivni bolesnici s alkoholizmom u anamnezi imaju veću stopu pokušaja samoubistva, viši nivo agresivnosti i impulsivnosti, i zlostavljanja u djetinjstvu.

Narkomanija i tabletomanija

Narkomanija i tabletomanija ili zavisnost od droga je snažna vezanost osobe za neku psihoaktivnu supstancu koja se ispoljava kao nedovoljna strast za njenim konzumiranjem. Narkomanija se može izabrati kao autoagresivni oblik življenja. Svaka psihoaktivna supstanca koja smanjuje bol i diskomfor, izaziva stanje ugodnosti, dobrog raspoloženja i euforije je potencijalno habituantna. Faktori važni za nastanak zavisnosti su ličnost, socijalni faktori i farmakološka svojstva psihoaktivne supstance. Glavni

uzroci smrti zavisnika od droga su predoziranje, bolesti i suicid. Predisponirajući faktori za realizovani suicid, muški spol, za pokušaj ženski spol, mlađa starosna dob, suicid u porodičnoj anamnezi, više trauma u djetinjstvu (fizičko i seksualno zlostavljanje), zanemarivanje, izražena psihotičnost, neurotičnost i introverzija, disfunkcija, alkoholizam, depresija i somatske bolesti u komorbiditetu, antisocijalni poremećaj ličnosti. Na povećani rizik od samoubistva utiču i nepovoljne porodične okolnosti poput gubitka roditelja u djetinjstvu, povišena stopa roditeljske psihopatologije i roditeljsko zavisničko ponašanje. Posebno povećan suicidni rizik je kod zavisnika čiji su roditelji heroinski zavisnici. Heroinski zavisnici su skloniji komorbiditetu, najčešće težem obliku depresivnog poremećaja, a prisutan je i antisocijalni poremećaj ličnosti odnosno, poremećaj ponašanja u djetinjstvu i adolescenciji.

Poremećaji ličnosti

Poremećaji ličnosti obuhvataju različita klinička stanja koja se manifestuju kao neprilagodljiva reagovanja na brojne lične i socijalne situacije, kao karakterističan životni stil. Neka od ovih stanja i ponašanja nastaju u ranom periodu razvoja ličnosti, kao posljedica zajedničkog utjecaja konstitucionalnih faktora i socijalnog iskustva, dok su druga stečena u toku kasnijeg života. Ona predstavljaju ili ekstreme ili značajne devijacije načina na koji prosječna osoba određene kulture percipira, misli, osjeća i posebno kako komunicira sa drugima. Takvi obrasci ponašanja teže stabilnosti i hvataju mnogobrojne oblasti ponašanja i psihičkog funkcionisanja. Oni su često ali ne uvijek, udruženi sa različitim stepenom tuge i problemima socijalnog funkcionisanja. Poremećaji ličnosti kvalitativno su različiti klinički sindromi.

Tabela 1. Poremećaji ličnosti- klinički sindromi (Labura, 2019)

<i>Poremećaji ličnosti</i>	<i>Klinički sindromi</i>
<i>Paranoidni poremećaj ličnosti</i>	<i>nepovjerljivost i sumnjičavost, pri čemu se tuđi motivi doživljavaju kao zlonamjerni,</i>
<i>Shizoidni poremećaj ličnosti</i>	<i>nezainteresovanost ili osjećanja tupost za socijalne odnose uz ograničenost emocionalnog doživljaja, ekscentrično ponašanje i iskrivljeno kognitivno i /ili perceptivno doživljavanje,</i>
<i>Disocijalni (antisocijalni)</i>	<i>bezobzirno zanemarivanje, neobaziranje i</i>

<i>poremećaj ličnosti</i>	<i>nepoštovanje prava drugih uz impulsivno i agresivno ponašanje,</i>
<i>Granični poremećaj ličnosti</i>	<i>nestabilnost u međuljudskim odnosima, slici samog sebe i osjećanjima uz izrazitu impulsivnost,</i>
<i>Histrionični poremećaj ličnosti</i>	<i>preterano izražavanje osjećaja i emocionalnosti uz traženje pažnje drugih,</i>
<i>Narcistički poremećaj ličnosti</i>	<i>osjećaj grandioznosti i/ili vulnerabilnosti, potrebe za divljenjem i nedostatak empatije,</i>
<i>Anksiozni (izbjegavajući) poremećaj ličnosti</i>	<i>socijalna inhibiranost, pretjerana osjetljivost za negativne procjene, napetost, strah, osjećanje inferiornosti i nesigurnosti,</i>
<i>Opsesivno-kompulzivni (anankastični) poremećaj ličnosti</i>	<i>zaokupljenost redom savršenstvom, mentalnim i međuljudskom kontrolom po cijenu fleksibilnosti, otvorenosti i efikasnosti,</i>
<i>Specifični poremećaj ličnosti</i>	<i>ne zadovoljava kriterijume za bilo koji gore navedeni poremećaj ličnosti, ali ima obilježja više od jednog poremećaja.</i>

Za etiologiju poremećaja ličnosti važni su genetski faktori, vaspitanje, iskustva u djetinjstvu, povrede mozga i serotonin. Relativan doprinos tih faktora je neizostavan i teško razjašnjiv budući da je mnogo faktora uključeno u razvoj ličnosti. Najčešće udruženi sa samoubistvima su granični i antisocijalni poremećaj ličnosti (za oba poremećaja je karakteristična impulsivnost i nestabilnost u emocionalnoj kontroli), histrionični i narcistički poremećaji ličnosti. Čest komorbiditet kod poremećaja ličnosti su poremećaji raspoloženja (najčešće depresija) i bolesti zavisnosti.

Kod poremećaja ličnosti parasuicidno ponašanje je čin koji nije završen smrću, pri čemu se osoba povređuje na različite načine prema svojoj prirodi ličnosti. To je ponašanje kojim se izražavaju nezadovoljstva, kad se osoba osjeća frustriranom u nekom važnom odnosu, što najčešće ima oblik impulsivnog pražnjenja agresivnosti. Posebno je izraženo kod žena s graničnim i histrioničnim poremećajem ličnosti, dok je kod muškaraca češći oblik narcističkog poremećaja ličnosti. Hronično parasuicidno ponašanje, bez aktuelnih suicidalnih namjera ili ponašanja, obično se sreće kod ozbiljnih poremećaja ličnosti.

Poremećaji ishrane, anoreksija, nervoza i bulimija su popularne dijagnoze savremenog doba, koje u sebi nose povećan suicidalni rizik. Procjenjuje se da se u primarnoj zdravstvenoj zaštiti otkrije 45% anoreksija i 12% bulimija. (Šimleša, 2014). Za suicidalnost kod poremećaja u ishrani,

važno je naglasiti da ovi poremećaji su često u komorbiditetu s drugim psihijatrijskim poremećajima, posebno sa poremećajima raspoloženja i poremećajima ličnosti, prateći je simptom i u sindromu somatskih oboljenja.

4. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Cilj prevencije suicida jeste reduciranje novih smrtnih slučajeva, odnosno, smanjenje vjerovatnoće suicida među visokorizičnim osobama i ublažavanje posljedica istog. Akcije za prevenciju suicida mogu se podjeliti u više pristupa. Jedan od pristupa usmjeren je ka povećanoj zdravstvenoj zaštiti, promovisanju mentalnog zdravlja, ograničenju pristupa sredstvima za izvršenje suicida i slično. Drugi pristup primjenjuje se kod osoba sa visokim rizikom od suicida, koji mogu biti u vezi sa spolom, porodičnom historijom, etničkom ili religijskom pripadnošću i slično. U svim evropskim zemljama, izvršenje suicida je znatno veće među muškarcima nego među ženama. Jedan od razloga je i taj što kod muškaraca u velikom broju slučajeva izostane rano otkrivanje rizika za samoubistvo, koje je ključno za prevenciju. (Stanković, 2007). Kako implusivnost i ambivalencija često prate suicidalno ponašanje, naročito kod muškaraca, prevencija je moguća i restrikcijom dostupnosti i najčešće korištenih metoda. Reč je o fizičkoj dostupnosti, ali i sociokulturnoj prihvatljivosti, što u slučaju muškaraca znači često korišćenje visokoletalnih metoda. Potvrđeno je da smanjenje dostupnosti određenog metod, npr. vatrenog oružja, pod određenim uslovima može da utiče i na smanjenje samoubistava. (Stanković, 2007). Rezultati više studija ukazuju na to da je najveći faktor rizika suicida kod starih osoba afektivni poremećaj, prije svega misli se na depresiju. Unaprjeđenje znanja i stručnosti zdravstvenih radnika vezanih za dijagnosticiranje i liječenje psihijatrijskih poremećaja kod starijih osoba ima važnu ulogu u prevenciji od suicida.

I kod samoubistava dece mlađeg uzrasta (do 15 godina), osim psihijatrijskih faktora, sa samoubistvima su povezani psihosocijalni, sredinski i kontekstualni faktori koji deluju u interakciji. Prepoznavanje i tretman psihijatrijskih poremećaja su ključni, ali manja prisutnost psihopatologije među decom nego među adolescentima koji izvrše samoubistvo upućuje na značaj drugih preventivnih mera, kao što je ograničavanje dostupnosti sredstava za izvršenje samoubistva, psihoedukacija roditelja, vršnjaka i školskog osoblja. (Stanković, 2007). Po

pitanju Strategije za prevenciju suicida, Svjetska zdravstvena organizacija (WHO, 2014) je identifikovala prevenciju samoubistava kao značajnu oblast djelovanja. Ona je, još 1984. godine, u okviru Evropske regionalne strategije “Zdravlje za sve” definisala zdravstveni cilj koji se odnosi na stalno i kontinuirano smanjenje rasprostranjenosti mentalnih poremećaj, kao i samoubistava i pokušaja samoubistava (WHO,1985), kako bi se obezbjedila implementacija rezultata evropskih multicentričnih istraživanja koja su potom uslijedila i podstakle inicijative za prevenciju, u okviru Evropske mreže programa za zaštitu mentalnog zdravlja SZO, krajem 2000. godine osnovana je Evropska mreža za prevenciju samoubistava. (Stanković, 2007). Strategije za prevenciju samoubistava mogu da imaju pristup zdravstvenoj zaštiti i javnom zdravlju, uslov za uspješnost je njihovo kombinovanje. Mnoge zemlje su poduzele značajne korake u prevenciji suicida i postigle pozitivne rezultate.

Važnu ulogu u procesu prevencije suicida imaju i mediji. U pojedinim zemljama Zapada ustanovljena je praksa da se prilikom izvještavanja o zločinima i suicidima ne navode detalji koji opisuju scenu ili detalje izvršenja istog. Greške koje mediji prave su navođenje detaljnog plana kako je neko izvršio suicid, jer poslije imamo drugo samoubistvo koje se uradi po istom planu. Preporuka jeste da se izvještava samo o broju suicida bez detalja načina izvršenja te što više izvještavati o prevenciji, za što okolina, odnosno, društvo ima ulogu.

LITERATURA

1. Durkheim, E., (2002). Suicide: a study in sociology, London, New York, Routledge; George Simpson.
2. <http://www.dnevniavaz.com/> Smrt zlostavljane djevojčice šokirala svijet, (14.10.2012.).
3. Kunczik, M., Zipfel, A., (2006). Uvod u znanost o medijima i komunikologiju, Zagreb, Zaklada Friedrich Ebert.
4. Labura, D., (2019). Poremećaji ličnosti, Ugljan, Psihijatrijska bolnica Ugljan.
5. Milosaljević, S., (1997). Politička akcija, Beograd, Institut za političke studije, Fakultet političkih nauka.
6. Penev, G., Stanković, B., (2007). Samoubistva u Srbiji početkom 21 veka i kretanja u proteklih pedeset godina, Beograd, Socijalna misao.
7. Šimleša, M., (2014). Zašto se anoreksija i bulimija javljaju u sve mlađoj dobi, Zagreb.
8. Veladžić, N., Selimić, M., (2017). Diskurs o društvenim normama i socijalnoj kontroli. Časopis „Društvena i tehnička istraživanja“, 2/2017., Visoka škola „CEPS – Centar za poslovne studije“.
9. World Health Organization - WHO, (2014). Preventing suicide: A global imperative. Geneva.

